

UN POBLE DE CATALUNYA DE 1939 A 1942

Marc Mas i Soler

Agraïments

Agraeixo als bons amics Raimon Bonal, Joan Costa i Montserrat Fransoy l'estímul que m'han donat perquè escrivís el que ja els havia contat en moltes ocasions.

Així mateix a Narcís Comadira, que m'ha corregit el manuscrit respectant els localismes que he emprat, característics de la comarca on es desenrotllen els fets.

A Núria Tomàs, que l'ha passat a màquina amb paciència exemplar.

A la Fundació Jaume Bofill i al seu director, Jordi Porta, que, amb la seva ajuda, han fet possible aquesta publicació.

A Joaquim Ferrer i a Fèlix Martí, als quals, sempre ho he comprovat, l'amistat que ens uneix fa que em sobrevalorin.

A Francesca, Lluís
Maribel i Queralt.

PROLEG

Aquestes ratlles serveixen d'introducció al llibre que Marc Mas ha escrit des de la maduresa, recordant uns anys especialment difícils per a ell i per al conjunt del poble català, concretament, el període de 1939 a 1942. I aquest esforç per treure de la memòria les inevitables boires que el pas del temps hi origina crec que és molt oportú perquè contribueix a reconstruir quina ha estat la nostra trajectòria en aquells anys i a més ajuda a comprendre el quadre general d'aquell Desastre Nacional que s'inicià el 1936 i que, després de tres anys de guerra, continuà a Catalunya a través d'una agressió frontal a la mateixa existència d'aquest poble.

Aquest tipus de treballs com el de Mas són particularment valuosos a Catalunya perquè per a conèixer la història d'aquest poble en els darrers tres segles, és a dir, a partir de 1714 en què esdevinguerem un satèl·lit en el conjunt d'aquell Estat espanyol creat amb criteris uniformistes i autoritaris, cal, habitualment un doble esforç. D'una banda, esmerçar l'atenció normal que exigeix l'anàlisi d'etapes anteriors en la vida de qualsevol nació, però, a més, esbrinar pacientment quin és l'autèntic batec d'aquest poble oprimat i que sovint solament expressa el que sent a través del crit, l'acció clandestina, la memòria familiar i la història oral.

Es per aquesta doble raó que ens és especialment necessari aplegar el màxim de testimonis per a què, al costat del que ha estat la història oficial d'aquest poble trossejat i emmordassat, hi ocupin un lloc les veus que ens recorden les seves vicissituds i la tossuda voluntat de supervivència.

El treball que ens ofereix Marc Mas fa referència a un període, encara escassament documentat, que comprèn la immediata postguerra del 1939 i opino que hi afegeix un matís que era inèdit en la bibliografia d'aquells anys.

De moment, han estat publicats alguns estudis sobre aspectes generals de la societat catalana en aquella primera etapa de la dictadura franquista a Catalunya, com és el referent a l'economia d'Albert Ribas, el breu manual sobre l'oposició antifeixista de Carme Molinero i Pere Ysàs, el dedicat a l'evolució de l'església catòlica de Josep Massot, el que estudia la repressió de Solé Sabarís i algun assaig com "Pedra de toc" de Maria Aurèlia Capmany.

Des de l'exili la producció ha estat més nombrosa perquè les circumstàncies afavorien aquest tipus d'exploracions als antecedents immediats o bé la confecció de memòries; cal recordar-ne algunes de les més notables, com són les de Carles Pi i Sunyer i Maurici Serrahima. En aquest mateix apartat cal situar la recent recuperació dels "Quaderns de l'exili" que, publicats a Mèxic de 1943 a 1947, han estat reeditats recentment a Catalunya.

Els literats catalans han fet també algunes incursions en aquest període i han contribuït a divulgar-ne les característiques amb novel·les com les de Víctor Mora, Manuel de Pedrolo, Guillem Viladot i Lluís Utrilla, amb teatre com el de Josep M. Benet i Jornet i amb poesia com la de Màrius Torres, Joan Argenté i Joaquim Horta, entre d'altres.

Finalment, hi ha un capítol de treballs que ens presenten experiències concretes, aventures personals, que també ens il·luminen la dramàtica circumstància de la Catalunya d'aquells anys. Crec que es pot iniciar aquest apartat amb l'obra d'Antoni Rovira i Virgili que escrigué tot just començar l'exili i continuar-ne l'esment amb els testimonis de Francesc Viadiu, J.B. Xuriguera i Lluís Sarlé.

Aquest és un apartat encara poc nombrós, però estic segur que lentament anirà augmentant; en la mesura que les circumstàncies actuals ho possibiliten, apareixerà un reguitzell de testimonis imprescindibles per a conèixer exactament quina era la vida del poble en aquell període.

El treball de Marc Mas pertany a aquest darrer grup d'obres que ens presenten un testimoni. En aquest cas referit a un aspecte encara no tractat per cap altre autor, concretament el sacseig profund que experimentà un noi en caure-li al damunt la cruel i grotesca faramalla d'aquella nova dictadura.

El noi que protagonitza l'obra de Mas és un símbol del que succeí a molts dels que generosament havien lluitat contra el feixisme i per l'emancipació nacional i social. Les anècdotes que creen la dinàmica del llibre son prou representatives del caràcter opressor d'aquell règim i, malgrat la dimensió local i fins i tot personal que tenen, resulten molt eloqüents per a tots.

Es tracta d'una experiència encara no divulgada, la dels joves que en l'esclat de la il·lusió hagueren d'entrar novament a formar part d'una majoria silenciada per la por i l'odi.

El llibre de Mas no vol mantenir oberta cap ferida, ben al contrari, es mostra sovint d'una comprensió sorprenent, però vol fer-nos arribar el seu testimoni de la vida difícil de la Catalunya d'aquells anys. La seva experiència és contada de forma singularment sincera i per això serà útil a molts.

Joaquim Ferrer

ADVERTIMENT PREVI

Quan van passar els fets que relato, vaig prendre uns petits apunts amb dades, però quan m'he decidit a escriure no m'han fet cap falta. Vaig viure tan intensament i amb un despit tan gran tots els fets passats en els primers anys de la dictadura feixista-franquista i, encara que no tant, amb ràbia desenfrenada, la resta dels anys fins a la mort del dictador, que la majoria dels fets van quedar gravats per sempre més dintre meu.

He estat en moltes ocasions una víctima de la dictadura, encara que menys del que ho han estat molts d'altres que van deixar els seus millors anys a la presó. A d'altres van prendre'ls la vida davant d'un grup d'execució, que en moltes ocasions es prestava voluntàriament a matar-los. Siguin aquestes ratlles un record per a tots ells.

M'he considerat sempre una persona de clara ideologia democràtica i més encara en els darrers anys. He procurat en tot moment respectar la ideologia de tothom per molt contrària que fos a la meua, encara que no he pas posat l'altra galta quan m'han bufetejat.

Després de tot el que he passat durant aquests trenta-sis anys tan negres, i tenint en compte que algunes persones, que tan malament van tractar-me, avui encara són vives i en moltes ocasions me les trobo a la cara, he tingut la gran sort de no guardar-los odi. Visc tranquil i feliç, sense penediment de tot el que políticament he fet i he dit perquè estic convençut que tinc raó. Producte de tot això és una pau d'esperit que jo voldria que tinguessin tots els que van fer-me tant de mal durant els anys en els quals es desenrotlla la meua història. Sé que no és pas així, ja que em consta que alguns han mort sols i abandonats fins i tot pels seus fills. L'odi i la borratxera de victòria els va portar a un desenfrenament i a l'abandó total dels seus, creant així famílies completament desgraciades. En els seus fets van trobar el seu càstig.

Totes les coses escrites en aquests papers són reals i van passar-me tal com explico. Pot ser que alguna anècdota sigui un xic crua i sembli arreglada per a novel·lar el treball. No és pas així. Tot el que conto en primera persona queda molt clar que ho vaig viure jo i és exacte tal com ho dic. El que explico, i és molt poc, va passar a d'altres persones; són els interessats els que van contar-m'ho, però he fugit tant com he pogut d'aquestes anècdotes, ja que el que jo pretenia era fer un relat verídic com jo vaig viure'l.

També pot ser que sembli que abuso del diàleg, ja que després de tants anys és impossible recordar amb precisió, paraula per paraula, tots els fets. Jo no sóc escriptor ni menys historiador i dintre dels límits que m'he imposat per explicar els fets em va millor l'estil emprat.

Queda clar, per tant, que els relats són autèntics. Els noms dels personatges els he canviat gairebé tots. No he volgut pas que aquest escrit servís per crear odís entre famílies, cosa tant normal en pobles petits on tots ens coneixem. Per altra part, la majoria dels capitosts d'aquells anys ja són morts, però han deixat descendència i en la majoria dels casos aquesta descendència ha fugit de la ideologia dels seus pares com els gats escaldats quan ensumen aigua tèbia. Molts d'ells són avui homes responsables i crec que no mereixen, ja que ells no tenen cap culpa, que els seus cognoms surtin i els recordin les bestieses passades que van fer els seus pares i avis.

Sols voldria (i podeu estar segurs que quan ho dic hi poso cor i ànima) que tot el que ens va passar als vençuts republicans no tornés a passar mai més.

Si aquests records serveixen un poc per això, podeu creure que me'n sentiré orgullós, perquè entre tot el que més estimo continua havent-hi aquesta Catalunya que van ensenyar-me a estimar les J.S.U.C. el 1936, estimació que va arribar al paroxisme quan vaig sentir que érem perseguits, befats i empresonats pel delicte de dir-nos catalanistes des d'aquell 28 de gener d'aquell any terrible, el 1939.

Si hi ha algú, que malgrat els canvis de nom, encara s'hi troba identificat vull demanar-li perdó ja que, repeteixo, no ha estat la meva intenció ferir susceptibilitats.

1.- LA INVASIÓ

Tinc molta por, molta por...

Es el 28 de gener de 1939.

Després de vuit dies de molt soroll i tràfecs, la lluita sembla talment acabada. Hi ha una gran calma. La gent no surt de casa, els carrers estan deserts. Sembla un Poble mort. Des de que tinc ús de raó mai no havia vist una cosa semblant. Crec que mai res ni ningú havia aconseguit tal silenci.

En aquests darrers dies i de tant en tant, pujo a la teulada de casa i estirat sobre les teules, per no ser vist per ningú, miro les muntanyes que volten el Poble. Tinc interès en veure els moviments de les tropes. Amb un gran desencís comprovo com els uns van reculant i els altres, lluny encara, avancen.

La meva mare és al llit molt malalta. La tuberculosi ha fet de les seves. No crec pas que duri gaires setmanes. Aquesta és la causa per la qual jo, en aquests moments, sóc aquí al Poble.

Fa tres dies que va venir l'amic Casals de Súria, membre del Comité Comarcal de les J.S.U.C., i va dinar a casa. Marxava amb les forces republicanes. Havia passat per casa seva i s'havia despedit dels seus pares, ja que tenia el convenciment de què passariamolt de temps fins que tornés a veure'ls. Va recordar-me el meu càrrec en el Comitè Comarcal i venia precisament a buscar-me per marxar junts, ja que els feixistes, segons va dir-me, li feien molta por. La mare des del llit escolta la nostra conversa. Fent un gran esforç em crida plorant a llàgrima viva i em diu que no la deixi. Ella està completament convençuda que si marxo ja no ens tornarem a veure més. Pobre mare!. Tres fills va tenir i l'únic que li quedava volia marxar, deixant-la en les darreres setmanes de la seva vida.

No, no marxaria. Faria front al que vingués per greu que fos. Què podria passar? No ho sabia pas, el futur era incert però jo el pressentia molt dolent.

Vaig prendre aquesta decisió en pocs moments. Els fets es van desenrotllar tal i com anirem veient, molt negres.

El pare era dels que van fundar la Unió de Rabassaires al Poble. En aquells moments també li feien molta por els feixistes.

De fet ell no entenia què volia dir això de feixistes. Ell els que li feien molta por eren els que coneixia del Poble. Aquells que, deia ell, sempre portaven la Guàrdia Civil a un costat i els capellans a l'altre, i que quan hi ha eleccions sempre voten els partits que recomana el senyor Rector. En tenia molta experiència, ell, de tot això.

Havia treballat molt temps per un administrador molt viu, que ho era d'un propietari molt ruc. Aquest administrador era el que li aconsellava com havia de fer-ho per triomfar a la vida sense haver de treballar gaire. Els principals consells que li donava consistien en què deixés la Unió de Rabassaires i procurés assistir a missa cada diumenge i festa de guardar. En quant a votar el millor partit, segons ell, era la C.E.D.A.

De tots aquests consells el pare no en seguia pas cap. Ell votava l'esquerra de Companys. El seu diari era La Terra i La Campana de Gràcia i sempre somniava que arribaria un dia, no molt llunyà, que la terra seria del pagès que la conreés. Pobre pare!

En aquest 28 de gener ell també té molta por. Aquesta calma ens té molt nerviosos. De tant en tant se sent algun tret llunyà. Ja no queden tropes republicanes al voltant del Poble.

Jo no tinc res per fer, solament esperar aconteixements, que no crec que es facin esperar gaire.

Faig companyia a la mare i dret davant dels vidres de l'habitació que dóna al carrer, miro a fora, no hi ha ningú. El silenci és sepulcral. Davant de casa hi viu una família on són completament de dretes. Durant aquests darrers anys de guerra sempre han tingut les persianes tirades davant el portal del balcó i procuren, quan es fa de nit, tenir els porticons tancats, ja que no volen que nosaltres observem el que passa a dintre.

Nosaltres fa molt temps que hem vist a Mossèn Miquel i el germà de l'amo que passen com llampecs en moments de descuit, per part d'ells, de tancar els porticons massa tard.

En alguna ocasió havia estat temptat de denunciar-los a les Autoritats però mai no vaig fer-ho. No és pas que em faltés raó!

Són dos desertors de l'Exèrcit del Poble. L'un té excusa per estar amagat, perquè és capellà, i a la millor el juliol del

1936 els anarquistes, o els incontrolats, haguessin fet de les seves.

L'altre és un feixista convençut. Recordo molt bé els grans elogis que feia, uns anys enrera, del Règim d'en Mussolini.

Van passant les hores. Les cases semblen desertes. Fins i tot al caminar ho fem de puntetes, perquè no sento ni els veïns de la casa d'un costat, ni els de l'altre. Torno a pujar a la teulada i a fora tampoc se sent ni la remor més lleu. Quina calma més desesperant! Després del brogit dels darrers dies, quan tot el Poble estava ple de soldats en retirada!

De sobte, pel camí que ve del Llobregat, puja un home amb vestit militar i porta una pistola a les mans. Va tot arrupit per protegir-se. Al darrera d'ell venen cinc o sis soldats amb el fusell a les mans. Quasi, quasi, caminen tan arrupits que les mans els toquen a terra, per protegir-se dels possibles enemics, que ells no saben que no existeixen. Baixo tot seguit de la teulada i aviso al pare. Amb tot això ells ja són al nostre carrer. Van arrambats a les parets de les cases i noto que porten la baioneta calada al fusell. Ens mirem, jo i el pare, i ell em diu:

-Nosaltres quiets a casa. Aquests no ens faran pas res. Són els del Poble els que ens faran tot el mal que puguin.

Té raó, aquests són els invasors, però els que firmaran denúncies per fer empresonar i matar els vençuts que quedem són els que fins llavors havien votat la Lliga i la C.E.D.A.

-Somos los libertadores. Venimos a liberaros del terror rojo. Podeis salir, pues os traemos la paz.

La pau amb baioneta calada? Jo no surto! Sóc conscient que m'he hagut de quedar i afrontar tot el que vingui, però tinc por, molta por.

Els primers de sortir al carrer són els amagats del davant de casa. Estan blancs com la cera. Se'ls nota que fa temps que no els ha tocat el sol. Estan molt contents. Treuen vi als invasors però aquests no se'n fien pas gens. Els parlen el castellà, però, com jo mateix, en saben molt poc.

Com que els invasors no els fan gaire cas, es dediquen a fer propaganda feixista particular seva i criden als veïns que surtin. Parlen dels comunistes i dels separatistes que els han tingut es-

clavitzats durant tant temps, i quan diuen això miren a casa nostra. Llavors sóc jo el que s'està al darrera la persiana escoltant tot el que ells prediquen, però amb el cor molt encongit. El pare plora, però quan veu que jo el veig es decanta perquè la llum no li toqui a la cara. La mare des del seu llit de malalta ens encoratja, però què sap ella? S'ha passat la guerra més temps al llit que aixecada.

Molt lentament, la gent va sortint al carrer. Quan fa més o menys una hora que tenim les tropes invasores a la Casa de la Vila (més tard he sabut que eren un tinent i una vintena de soldats), al Poble sembla festa major, hi ha molta gent al carrer. Començo a desesperar-me; sembla talment impossible; gent que sempre havia pensat que eren d'esquerres avui glorifiquen els invasors. Jo no surto encara. De moment, els feixistes i els que els glorifiquen van barrejats pel carrer. Insulten als que saben que no pensen com ells. Entre ells s'abracen els uns amb els altres. Em crida molt l'atenció que alguns parlen castellà. La mare que els ha parit i tots són fills del Poble! Què em passarà a mi quan jo surti? Fins ara tot ho sento des de casa.

El dia 24 de gener d'aquell 1939, és a dir fa quatre dies, encara vaig sortir al carrer a vendre el diari TREBALL. Vaig vendre'l durant els darrers anys 1937-1938. Sortia al carrer i el cridava a l'estil de com ho veiem a les pel·lícules nord-americanes. Cridava els titulars més importants i la gent sortia a comprar-lo. Aquell poble no podia ser un poble indiferent, ja que vaig arribar a vendre'n 120 exemplars diaris.

"Viva Franco", "Arriba España", sento molt clarament que criden al carrer. Surto un moment al balcó i veig que passa un home amb una fotografia del general Franco de tamany postal (se li nota molt bé que ja la tenia preparada) i l'ensenya a tothom dient en castellà:

- Este es nuestro libertador y salvador.

M'esgarribo, l'home és tant català com jo.

En tot això reflexiono i em dic: De què he de tenir tanta por jo? És que he fet algun mal a ningú? Jo sé del cert que, en consciència i veritat, ningú no pot tenir queixa de mi.

Va trobar-me el juliol del 1936 que jo era un noi sortit de l'escola. I si ja feia dos anys que treballava a la fàbrica de teixits, era degut a què les necessitats familiars van obligar-me a anar a treballar molt més aviat del que la llei manava. No obstant, això va ser el que va fer-me home més aviat del temps. Per altra part, la maleïda guerra no ens va deixar temps de ser nens. Ja als quinze anys erem familiaritzats amb pistoles i escopetes. Almenys això és el que va passar-me a mi.

Recordo molt bé que fallida la revolta militar a Catalunya, els que virtualment es feren carrec de l'ordre (i quin ordre!) foren els militants de la C.N.T.-F.A.I. Crec jo que no tots eren d'aquesta organització, però s'hi van adherir i van emparar-se en aquestes sigles. Jo trobava molta gent amb l'escopeta al coll i mai no els havia identificat abans amb cap partit polític ni organització sindical. El cert és que, amb bon o mal ordre, en aquest poble no es va assassinar ningú. Tenint en compte que aquesta població és minero-tèxtil i amb un cens, llavors, de prop de tres mil habitants, podem considerar-lo un model de convivència per part del que es deien d'esquerres. No hi ha pas altra explicació.

Amb tot i això jo mai no em vaig sentir identificat amb els anarco-sindicalistes. Políticament em sentia d'esquerres, però el meu ideal no era pas cap dels partits polítics del moment. Els companys àcrates em consideraven de dretes i això em molestava molt.

Vaig començar a llegir algun que altre escriptor dels que llavors en deien maleïts, en Màxim Gorki per exemple. Algun opuscle d'en Comorera, barrejat amb obres d'en Serra i Moret, etc.

Entrat el mes d'agost van venir joves de Manresa i van explicar-nos que havien fundat en aquella Ciutat les J.S.U.C. Erem, més o menys, mitja dotzena els que ens identificarem amb la clara ideologia d'aquells joves i aquesta mitja dotzena vam fundar al Poble les J.S.U.C. Pocs dies més tard, ja erem més de vint; i passats tres mesos erem més de quaranta. Jo, enmig d'ells, era un dels més joves.

Recordo molt bé, (i no se m'oblidarà mai més) les directrius que rebérem del Comité Central, les quals consistien en organitzar brigades d'ajut als camperols, ja que se'ns deia que en aquells moments la guerra necessitava el màxim de collites fetes a temps i

recollides a temps. Els diumenges anavem, repartits en grups diferents, a ajudar els que nosaltres creiem més necessitats. Els masovers o simplement petits propietaris de les terres, de moment, ens agraïren el treball. La majoria d'ells, però, quant les necessitats de la guerra els van demanar els seus fills per anar a defensar la nostra Catalunya a les trinxeres, la majoria d'ells, repeteixo, es van amagar com conills o simplement passaren la frontera per anar-se'n a lluitar amb els feixistes. Quin fracàs per nosaltres! I quina vergonya per Catalunya! Però també amb el temps va haver-hi algun que altre afiliat a les J.S.U.C. que se'n va anar a lluitar amb els feixistes. Quina vergonya! Per la meua part em vaig aguantar ferm. Els companys més grans que jo van haver de marxar al front de lluita. L'Organització es quedava molt reduïda, fins al punt que vam formar el Comitè Local tots els militants, i encara sobraven secretaries. Recordo molt bé que jo vaig assumir la d'organització i propaganda.

Aquestes secretaries m'obligaven a mantenir correspondència amb els companys del front de lluita. Mai no vaig oblidar-los. Llàgrimes de ràbia i desesperació en rebre el retorn d'una carta amb la nota de "desaparegut", la qual cosa volia dir, o mort o desaparegut. Si era el primer, als pocs dies els familiars rebien la nota en la qual els anunciaven la fatal nova de la mort del fill. Jo, tot seguit, anava a consolar-los en el què podia, però era conscient de les meves poques possibilitats davant d'una mare a qui havien dit que el seu fill era mort. L'altra secretaria m'obligava a distribuir TREBALL. Ho feia amb molta il·lusió i ja he dit que havia batut tots els rècords amb 120 exemplars diaris.

Tot això és el mal que havia fet jo durant la guerra civil.

Dintre de la primera quinzena d'agost del 1936 vaig viure una anècdota que va influir decisivament en la meua militància cap a les J.S.U.C.

El meu pare, pagès de tota la vida, tenia uns camps, que conreava a parceria, al costat del cementiri del Poble. Era temps de batre el blat i havíem de transportar les garbes des del camp a l'era on hi havia la màquina de batre. Jo l'ajudava en aquestes feines, perquè una persona sola no podia pas fer-ho. Mentre estàvem carregant el carro, jo a dalt i ell a baix donant-me les gar-

bes, va parar-se un cotxe davant del cementiri. En baixaren cinc homes, tres d'ells amb fusells a les mans i els altres dos cridant amb desesperació, perquè eren conscients que els portaven a matar. Amb empentes i cops de culata els portaren fins a la muralla del cementiri i allà dispararen fins que caigueren morts. Els tres homes armats tornaren a pujar al cotxe i marxaren tan tranquils deixant el seu treball fet allà terra. El cotxe portava les sigles C.N.T.-F.A.I. pintades al costat. Ni els morts ni els criminals eren del Poble, però jo des de llavors vaig allunyar-me deessivament dels àcrates.

Els fets de maig del 1937. L'intent de col·lectivitzar les terres en plena guerra civil, sense saber si la guanyaríem. Primer fer la revolució, deien ells, després guanyarem la guerra. Quin desgavell.

Mesos més tard se'ns va acusar d'estalinistes i de culte incondicional a la persona de Stalin. Era veritat, el veneràvem, perquè les anomenades democràcies d'occident ens tenien completament abandonats a la nostra sort i l'únic país que ens ajudava, encara que fos a un preu molt elevat, era l'U.R.S.S.

Però tornem al 28 de gener d'aquell 1939.

Fins aquell dia era alcalde del Poble l'Oller. Aquest home, militant de l'Esquerra Republicana d'en Companys desde la seva fundació, era el que se'n pot dir un bon home a carta cabal, sempre disposat a fer favors a qui ho necessités.

Tenia tres fills, dues noies i un noi. Amb la filla gran erem més o menys de la mateixa edat i bons amics. En moltes de les visites que jo havia fet a casa seva comprovava la bondat de tota la família. L'Oller no va pas anar-se'n amb la reculada de les tropes republicanes. Ell era conscient que no havia pas fet cap mal a ningú i que a ell tampoc n'hi havia de fer ningú. Es veu que no tenia pas la por que tenia jo. No se'l podia pas acusar de res que l'obligués a baixar el cap i, honrat com era, creia que n'hi havia prou perquè no li passés res. Ell i tota la seva família vivien unes cases més avall de la nostra. Quan feia més o menys dues hores que el tinent i els seus soldats havien entrat a "liberarnos" vaig veure com entremig de dos soldats passava l'Oller camí de la Casa de la Vila. Més tard vaig saber tot el que li havia passat.

Quan aquesta vintena de soldats i el seu tinent es feren càrrec del Poble i en comprovar que no existia cap mena de perill per ells, ja que tots els soldats republicans ja havien fugit, s'instal·laren a la Casa de la Vila.

Tot seguit hi acudiren a tota pressa tots els que havien estat de la C.E.D.A. o de la Lliga, però avui feixistes, i eren molts tanmateix, acabdillats per aquell administrador viu d'aquell propietari burro. Es presenten com a ex-captius i perseguits durant els darrers tres anys i es fan la víctima davant dels que en aquell moment són els amos del Poble.

La primera cosa que el tinent els demana és que es presenti l'alcalde republicà (ell diu rojo) i tot seguit són ells els que li donen el nom de l'Oller. Quan li diuen que és al seu domicili el tinent queda molt parat, perquè ell esperava que li diguessin que havia fugit. Envien dos soldats a buscar-lo i és llavors quan jo veig com el porten detingut camí de la Casa de la Vila.

Arribat al seu destí, aquest tinent enfronta l'Oller i els feixistes. Demana als que acusen de roig a l'Oller que treguin fets concrets pels quals ell pugui destituir-lo com alcalde. Cara a cara no en troben pas cap (és que no n'existeix cap). Davant d'aquest panorama el tinent els recomana no canviar d'alcalde i és llavors quan els feixistes el fan responsable dirigent d'un partit separatista. Això és molt greu en aquells moments i davant d'un militar encara més. Han caigut a la trampa que el tinent els ha parat. Ell diu:

- Los separatistas han de desaparecer todos y exijo firmeis una denuncia en regla para que este señor, responsable de todas las atrocidades que me habeis contado y yo sé que han hecho todos los separatistas, sea fusilado inmediatamente.

Llavors i davant de l'Oller no n'hi ha ni un que vulgui firmar res. I el tinent fa com diuen que va fer Pilat i diu:

- Poble Pueblo, está arreglado!

De moment, deixen en llibertat l'Oller i s'autonomena alcalde feixista l'administrador viu del propietari burro.

Va tenir raó el tinent. Pobre Pueblo en mans d'aquella gent!

Les paraules del meu pare em botzinegen les orelles:

- No tinguis por d'aquests que ens envaeixen. Els que ens han de fer mal són els del Poble.

2.- L'ENDEMA

Ja som el dia 29. Sembla festa major. Des de dintre de casa se sent una gran remor de gent que parla i que riu.

Sembla talment com si la guerra ja fos acabada. Nosaltres, amb el pare i la mare, comentem que són moltes les cases que tenen algú mort al front de lluita. D'altres que continuen lluitant i que a partir d'ara els seus familiars ja no sabran gran cosa d'ells.

Però és que la gent ha perdut la xaveta? Alguns que fa pocs dies es queixaven de la gran misèria que passaven. D'altres es queixaven de què tenien el fill o el marit al front. També eren molts els que es queixaven... perquè servien a la cinquena columna i era el seu deure imposat queixar-se i crear un ambient màxim de derrotisme.

Però què ha passat ara? Què és aquesta alegria i aquest aldarull de festa gran?

Surto al carrer i tot seguit comprenc el que passa. No és que tota la gent del Poble sigui al carrer, ni molt menys! Però és que els que hi són, la majoria d'ells, derrotistes d'abans d'ahir, feixistes d'avui i covards de sempre, tenen por d'estar-se a casa i els sembla que al carrer amb l'altra gent és menys perillós.

Trobo cares conegudes que feia molt temps que no havia vist. La majoria d'ells amagats durant molts mesos i que ara han sortit a respirar aire pur. Dintre dels cellers i tines on eren ficats fins ara no n'hi havia pas d'aire pur. D'altres, fa pocs dies arribats del front de lluita, amb la reculada han procurat passar per casa i s'han quedat uns dies amagats esperant les tropes feixistes i així s'han escapat del perill de caure en mans dels moros, que diuen, lluiten entre les tropes invasores.

Al carrer hi trobo mossèn Miquel. Ell confesa que havia tingut por de mi en moltes ocasions, ja que era conscient que jo sabia que s'amagava davant de casa i sempre temia que jo els denunciaria. Dec fer cara de tenir molta por, perquè ell em diu que estigui tranquil, que no ha de passar-me res. M'ha ofert la seva amistat amb una estreta de mà. Em fa una gran impressió veure un home vestit amb sotana. Feia trenta mesos que no en veia pas cap.

Continuem ocupats solament per la vintena de soldats del dia abans. Es nota que en les planificacions militars no hi havia ordre de prendre el Poble fins el dia trenta. Aquesta vintena de soldats van ser un petit grup de xoc que van agafar per sorpresa als soldats republicans encarregats de fer volar amb explosius el pont sobre el riu Llobregat. Dintre de la desgràcia de ser ocupats i governats per les tropes feixistes és una gran sort que el pont hagi quedat intacte. Som molts el que tenim les terres a l'altre costat i dintre d'uns dies tindrem necessitat d'anar-hi.

Entre les cares conegudes hi trobo en Vilamú. Em fa una gran impressió trobar-lo. En pocs moments passen pel meu cap infinitat d'anècdotes protagonitzades per aquest home. També comprenc el gran soroll del carrer. Ell i uns quants com ell són capaços de fer-ne molt de soroll.

- No pensaves veure'm -, diu.

- Doncs no pas tan aviat -, li contesto jo.

- Ja fa molts mesos que et sentia "bramar" el diari TREBALL.

Abaixo el cap i sento una gran amargor a la gorja. Malament comencem! Aquest home, militant d'Estat Català en els primers anys de la República i avui a favor dels invasors de Catalunya!

La família Vilamú estava formada per un matrimoni i dos fills mascles. Era una família d'una clara vocació cristiana. Principalment el pare, a qui anava malament d'anar a treballar a la fàbrica al torn del matí perquè el privava d'anar a missa cada dia.

Els dos fills eren molt diferents l'un de l'altre. El que jo ara he trobat és el gran.

El petit, seguint les instruccions dels pares, passava inadvertit. Tota la seva diversió era treballar i assistir els diumenges a les diferents activitats de la Parròquia. L'any 1936 militava a l'organització feijocista. Era molt normal tot això en ell.

Jo era molt més jove que aquests nois, però tenia una gran admiració pel gran. Aquesta gran admiració venia dels primers anys de la República.

El ser militant d'Estat Català des dels primers moments, en els anys 1931, feia que la seva família el tingués com l'ovella negra, però ell no feia pas res per evitar-ho, més aviat crec que li agradava portar la contrària a tothom, criticant-ho tot, procu-

rant, això sí, tenir sempre un gran protagonisme personal. Fou des d'un principi cap dels escamots d'Estat Català. Però en parlar dels escamots locals em puja la rialla a flor de llavis en recordar les seves (potser única) actuació.

Era el 6 d'octubre de 1934. El President Companys havia proclamat l'Estat Català des del Palau de la Generalitat. Havia fet una crida a tots els catalans perquè defenséssim el nostre País per contrarrestar la política de la C.E.D.A. portada pel Govern de Madrid. Al Poble sortiren des del primer moment els escamots comandats per en Vilamú i prengueren posicions estratègiques. Feren barricades a les carreteres i s'instal·laren darrera d'elles, ja que donava la impressió que tot allò havia d'acabar en una gran lluita.

No va pas ser així! Aturaren tot el tràfec rodat, que en aquells dies no era pas molt fort. Tot de sobte, procedents de Manresa, pujaven en un petit autocar una vintena de guàrdies civils. Tot fou veure les tropes repressores a menys de dos-cents metres que el cap d'escamots i tots els seus seguidors, deixant les armes, que per cert eren noves de trinca, abandonaren el seu lloc i cames ajudeu-me a correr com un ramat de conills empaitats per un sol gos.

Aquesta fou la trista experiència dels escamots locals d'Estat Català. Més o menys la seva actuació en el Poble corria parella amb la del molt anomenat Conseller de Governació Dencàs.

Les Autoritats que van fer-se càrrec del Poble després del 6 d'octubre van considerar una criaturada l'actuació d'en Vilamú i els seus companys. No va pas passar res a ningú. La sacristia que tant freqüentment visitava el pare d'en Vilamú el va salvar d'anar a la presó.

L'admiració que jo tenia per aquest xicot va anar-se'n tota per terra ja en aquell 1934. Jo que creia que era un heroi, desafiant les creences dels pares, criticant a tort i a dret tot el que feia tuf de sacristia i portant la contrària a tota la seva família!

Recordo molt bé que ens feia pujar les llàgrimes als ulls quan parlava de Catalunya i a mi i a molts d'altres com jo, jovenets encara, ens queia la baba en sentir-lo. Però la seva actuació al front d'Estat Català va ser ridícula i al final traïdora.

Es notava que la llavor d'en Dencàs estava ja molt arrelada en ell. En venir la guerra civil criticava les actuacions dels homes que van defensar Catalunya, fossin del signe que fossin. Tots sabem, i jo ho he dit més enrera que les sigles predominants en els primers dies de la revolta foren les de C.N.T.-F.A.I. Ell disfrutava avivant el foc i fent barallar els uns amb els altres perquè corrés sang, però ell sempre a segon terme.

Més tard, quan nosaltres fundarem les J.S.U.C., també procurava fer tot el mal possible perquè no hi hagués acord amb les Joventuts d'Esquerra - Estat Català.

Format l'Exèrcit Popular li va tocar per quintes anar a defensar la República. Doncs no, ell no va pas anar-hi. Es va amagar fins el 28 de gener en què jo el vaig trobar, com ja he explicat.

Al seu germà també li va tocar anar al front de lluita. Li va tocar lluitar entre voluntaris comunistes internacionals, els quals van fer d'ell un gran defensor de Catalunya. Va venir de permís en més d'una ocasió. Durant el permís no sortia de casa seva. Es donava vergonya de què li parlessin del seu germà amagat.

Un mal dia, els seus pares reberen la fatal nova de la seva mort. Havia mort per Catalunya com un heroi, sempre al costat dels seus companys. Era un xicot molt sensible. Va ser una gran sort per ell no haver de veure el seu germà i s'estalvià d'averkonyir-se'n. Almenys això és el que jo crec.

3.- COM VAM LIQUIDAR LES J.S.U.C. I PERQUÈ JO HI MILITAVA

Aquells darrers dies del mes de gener del 1939 quedàvem al Poble poc més de mitja dotzena de militants de les J.S.U.C. tots joveníssims. Tot i això, quan els feixistes del Poble es ficaren dintre del local que teníem habilitat, no van pas trobar-hi res. Ni la taula ni cadires ni, molt menys, papers. La biblioteca, molt petita encara, però amb obres dels clàssics del socialisme, ens la vam repartir entre els pocs militants. Vam creure que repartida ens comprometia menys. Jo vaig ser el que més va carregar-se de papers. També (i ho dic sense afany de fer-me l'heroi) vaig ser el més castigat entre tots, moral i materialment, la qual cosa va fer que en moments de desesperació i molta por el meu pare es desfés de papers i llibres. Quan jo me'n vaig adonar ja no hi havia res a fer. El meu disgust va ser molt fort però vaig comprendre els motius pels quals el pare va obrar així. Jo no venia pas de família extremista. El pare jo sempre el vaig considerar un home liberal. Procedia d'una família dels que al Poble en diuen llepallànties, el que vol dir semi-rates de sacristia. La mare era el revés de la medalla del pare. Sota la influència del seu oncle, i més tard padrí meu, donat que va perdre els pares molt jove, tenia una clara visió molt anti-clerical. Li havia sentit dir en moltes ocasions que el principal enemic del treballador eren els capellans.

Jo vaig anar creixent dintre d'un ambient molt democràtic, però clarament anti-clerical.

Molt jovenet encara, jo ja tenia unes certes il·lusions polítiques. No obstant, els partits polítics del moment no m'atreien pas gens. El que llavors en deien l'esquerra estava encapçalada per l'Esquerra Republicana de Catalunya, partit majoritari en el nostre País. Jo admirava el nostre President Companys i alguns altres del moment, però pocs. Ens parlaven del P.O.U.M. i jo tenia una gran admiració per l'Andreu Nin, en Joaquim Maurin i pocs més. Els anarco-sindicalistes del moment no em feien cap gràcia. On era jo? Problemes que passen a tots els pobles, coneixes a tothom i tothom et coneix. Dels partits polítics no en podia dir res, però dels homes que els dirigien dubtava de la seva honradesa.

Somniava amb la unió de totes les ideologies socialistes i això va arribar-me amb les J.S.U.C.

Eren temps d'acció i de no pensar les coses gaire estona. El temps treballava contra nosaltres i les decisions eren fulminants. Necessitàvem guanyar la guerra i volíem guanyar-la.

Aquesta va ser la causa per la qual jo vaig ser amb els fundadors de les J.S.U.C. locals. Mai no vaig tenir-ne recança.

Era molt jove, jo, llavors, i el comprovar el gran desgavell entre partits feia que jo pensés amb la dictadura del proletariat com a única solució per guanyar la guerra. La mal anomenada democràcia dels països capitalistes la trobava buida. L'obrer era sempre el gran perdedor en tots els problemes plantejats en tots els parlaments del món anomenat democràtic. No existia altre mirall per mi que la U.R.S.S. Ens deien que en aquell País i durant la revolució la gent moria de fam. Ho trobàvem molt normal, ja que nosaltres sabíem que moríem de les bales i bombes dels feixistes internacionals que feien servir-nos de conills d'índies. Erem conscients de què el socialisme era l'única solució per sortir del pou on estàvem ficats. El món evolucionava molt de pressa. Els països capitalistes explotaven tant com podien els obrers, però la U.R.S.S. era forta i frenava moltes barbaritats.

Tornem a situar-nos al 1939.

4.- VICKI

Ara són molts els que trobo al carrer que em fan bromes de molt mal gust, almenys per mi, recordant-me la venda de fa pocs dies de TREBALL. Si tots els que fan això fossin feixistes no em vindria pas de nou, però molts d'ells fa tres mesos que eren republicans de tota la vida. No em deixo pas portar pels nervis i acuso tot el que em diuen baixant el cap i no contestant a ningú. Veig venir la repressió i penso que no seré pas sol a rebre'n les conseqüències.

Aquesta eufòria que noto en certs individus. Aquestes mirades d'odi mal contingut. Alguna que altra escupinyada a terra al passar-me pel costat!

Trobo un antic militant de les Joventuts que em gira la cara. Jo no puc aguantar el menyspreu d'un company que ho era de la infantesa i el crido. Em contesta amb menyspreu i em prega que no li dirigeixi la paraula. Pobre noi! Pocs anys més tard moria d'una tuberculosi pulmonar. No va pas ser, la mort, producte de misèria passada, ja que mai estalviaren res. Jo, sensible, vaig doler-me molt de què morís sense reconciliar-nos. A més, era tan jove! Però en van morir tants de joves millors que ell en els camps de concentració i presons feixistes!

El seu germà, més gran que ell, també antic militant de les J.S.U.C. dels primers moments del 1936 va anar-se'n a lluitar amb els feixistes desertant de les nostres trinxeres. Ara és "ex combattente". Dels desertors d'ahir en diuen aquest nom ara!

Me'n vaig a casa. Ploro de ràbia i despit. Em sento frustrat, però penso que la lluita encara continuarà al centre d'Espanya. Madrid encara és republicana i tinc encara l'esperança de què tal i com ens deien en Joan Negrin hem de resistir esperant aconteixements europeus que potser encara ens salvin del feixisme.

Per altra part veig que les potències dites democràtiques d'occident dominades pel gran capital es rendeixen a les aspiracions dels països feixistes. Penso que al cap i a la fi el feixisme és producte del gran capital.

Comentem això amb el meu pare i ell no ho veu així. Són molts anys de diferència els que hi ha entre ell i jo.

Faig memòria del passat i recordo que en els anys 1937 van venir refugiats procedents del nord d'Espanya. Primer asturians, més tard d'Euzkadi. Alguns eren criatures encara, que havien perdut tots els seus familiars en la lluita contra el feixisme. Van ser adoptats per famílies antifeixistes del Poble.

Hi havia moltes famílies que venien senceres i s'instal·laven en pisos buits. Vivien en franca convivència amb tots nosaltres. Molts d'ells eren socialistes o comunistes, però tots van ser ben rebuts. Ells portaven els estralls del feixisme a sobre molt abans que nosaltres.

Vaig fer amistat amb una noia que tot seguit de veure-la ja em va cridar més l'atenció que les altres. Va contar-me que venia de Bilbao junt amb els seus pares i el germà més petit. M'explicava que els seus pares eren molt nacionalistes i que això els lligava molt amb nosaltres. Que políticament no eren pas gaire esquerrens, però sí antifeixistes convençuts.

- Són dels meus -li deia jo.

- No, que tu ets comunista -, deia ella. Al que jo li contestava:

- Si nacionalisme i comunisme es posessin en els plats d'una balança, jo no sé quin pesaria més!

Era una noia deliciosa. Molt primeta, amb un cabell ros clar i uns ulls blaus que sempre somreien. Parlava molt poc, com si sempre tingués por d'ofendre. Era a l'inrevés de mi, que parlava pels colzes. Va dir-me que es deia Victòria, però que a casa seva li deien Vicki i volia que jo també l'anomenés així. Vam arribar a ser molt amics.

Durant els anys d'aquella maleïda guerra, els nois i noies sortíem a passeig sempre junts, en colles. Una franca camaraderia ens unia i procuràvem respectar-nos molt els uns als altres. Converses de cinema, del ball del diumenge, i molt especialment de política, eren els temes que més tocàvem. Més tard, converses recordant els nostres companys que anaven marxant al front de lluita.

Amb la Vicki ens trobàvem tant bé sense els altres companys que sempre procuràvem anar uns metres més enrera o endavant dels altres. Les converses giraven entorn dels costums dels nostres països respectius. La primera vegada que vaig sentir parlar euzkera va ser sentint-la a ella.

Als dotze anys jo llegia molt a Josep M. Folch i Torres. La seva literatura per adolescents m'entusiasmava i això va ocasionar que jo quatre anys més tard fos un gran romàntic.

Els diumenges anàvem a les sessions de cinema que ens feien al Poble. Títols com "Els Marins de Cronstand", "Cop per cop", "El Circ", etc., eren les pel·lícules que vèiem. Era cinema nou per nosaltres, ja que eren cintes rodades a la Unió Soviètica. Aquestes pel·lícules creaven entre nosaltres un canvi radical envers el que fins llavors havia estat el cinema per nosaltres.

Al sortir del cinema, jo acompanyava la Vicki fins al portal de casa seva i, allà, un al davant de l'altre, fèiem una gran xerrada. Degut a tot aquest companyerisme, els altres companys ens consideraven una parella de bons enamorats.

En els afers de les J.S.U.C. aquella noia volia ser útil en alguna cosa i jo li deixava llegir algunes de les cartes de companys nostres que eren al front de lluita. Eren moltes les que ella contestava, amb una delicadesa i una comprensió dels moments greus que ells passaven, que tot seguit notaven el treball tant valuós i noble que aquella noia es prestava a fer. Tots li agraïem molt.

Va arribar un moment que no podíem passar un sol dia sense veure'ns. En tot aquell temps mai un mal pensament va passar pel meu cap. Mai vam dir-nos que ens estimàvem, però crec que tots dos ho sabíem perfectament. La maleïda guerra ens feia un nus a la gorja quan la conversa girava per camins de fer projectes per l'avenir. Ella, per frenar els meus impulsos que poguessin haver-hi, em deia que si les tropes feixistes continuaven avançant i algun dia hagués de marxar de Catalunya, passaria els Pirineus per anar-se'n a viure amb uns familiars que tenien a França i que segurament si això passava ja no ens tornariem a veure més. Això era ja suficient per aturar-me les paraules i no exposar-li els meus sentiments.

La guerra anava molt malament per les forces republicanes. En el darrer trimestre del 1938 i com a últim esforç les nostres Joventuts van organitzar uns batallons de voluntaris que en van dir Batallons del Bruch. La meva primera intenció va ser allistar-m'hi. Veia imminent el reclutament de la meva lleva i tant era marxar uns mesos més aviat com més tard. Així mateix li vaig dir a la Vicki

- Vull anar-me'n al front de lluita amb els Batallons del Bruch.

- Estàs boig -, va contestar-me. I encara va afegir: - Tens la mare malalta. Ets fill únic. Una miopia bastant pronunciada. Tu creus que si no vas a la guerra es perdrà? Doncs jo i els meus pares ja fa temps que ho veiem tot perdut!

Va ser el dia que més es va obrir amb mi aquella noia.

A primers de 1939 la Vicki va venir a casa. Mai no havia vingut. Encara que sempre preguntava per l'estat de la meva mare i s'oferia per ajudar-nos en el que ens fes falta. En veure-la a casa vaig deduir que quelcom greu passava.

Ella va explicar-nos que el seu pare havia rebut ordre de marxar. Tots els ferroviaris estaven militaritzats llavors. La meva mare en va tenir una gran alegria de veure-la a casa. Jo ja sabia que la Vicki li feia una gran il·lusió com a companya meva, però a qui podia molestar Vicki, si era la bondat personificada?

- Vinc a acomiadar-me, Amb la meva mare i el meu germà marxem camí de França. El meu pare vindrà més tard, ja que crec que tot està perdut.

- Però suposo que més endavant sabré quelcom de vosaltres-, vaig dir-li jo.

- Tu sempre m'has dit que penses marxar en els darrers moments. El nostre pròxim destí és França i allà no sabem pas què ens espera. Potser algun dia ens tornem a trobar, però tinc el pressentiment que no ens veurem pas més.

Em va abraçar i va fer-me un petó. Era la primera vegada que em besava una noia. La mare amb les llàgrimes als ulls li va estrenyer la mà, no va voler que li fes un petó per por del contagi. Pobre mare! Quan va ser fora Vicki, la mare va dir:

- Que bona és aquesta noia!

Tots van marxar. Jo més covard em vaig quedar. Era molt més covard del que ella es pensava!

Les coses van anar d'una manera completament diferent de com estaven pensades.

Feixisme! Feixisme! Vas trencar totes les il·lusions d'una joventut que encara era molt sana i somniava amb una Catalunya lliure.

5.- EL TERCER DIA

30 de gener. Per la part nord-oest del Poble comencen a entrar tropes feixistes. Al davant de tot, moros i més moros comandats per oficials espanyols. Van tots molt mal vestits i fan molta pudor. També fan molta por a tothom. Són les tropes de xoc.

Més enrera venen soldats espanyols. Aquests vesteixen un xic millor. Noto que porten molta roba que han robat als soldats republicans que maten o fan presoners.

Són milers i milers els invasors.

Ordres passades el dia abans, casa per casa, per un agutzil improvitzat manaven que no tanquéssim les portes, donat que les tropes que trobéssin les portes tancades les esbotzarien i passarien per les armes als de dintre. Totes les portes de les cases que donaven al carrer eren obertes.

En aquells anys, la majoria dels habitants del Poble tenien la casa habilitada semi agrícola. Eren molts els que treballaven a les fàbriques de teixits o a la mina, però també a hores perdudes es dedicaven a una petita horta o vinya. Els baixos d'aquestes cases van quedar plenes de moros i de paràsits que ells portaven a milions.

No hi cabien pas tots als baixos de les cases i es quedaven a les voreres del carrer fent foc amb tot el que trobaven que pogués cremar per aturar el fred que era molt viu.

Els soldats espanyols s'instal.laren en locals més grans, per exemple els locals que nosaltres havíem habilitat per les J.S.U.C. el Centre Instructiu i Recreatiu i tants d'altres!

Els feixistes del Poble, noves autoritats del moment, s'emporten els oficials i caps de tropa a casa seva i els tracten a cos de rei. Aquesta era la gent que ens va alliberar del "terror rojo".

No obstant, però, comencen els robatoris de gallines i conills, per part dels moros i soldats, senyal evident que porten molta gana i que el subministrament és magre. Les tropes invasores tan lloades fa solament quaranta-vuit hores com a salvadores, comencen a ser acusades de lladres, però a molt baixa veu. La gent comença a tenir molta por.

Tots els que tení m completa confiança en la República i el seu Govern comencem a tenir necessitat de diners.

Diuen que el General Queipo de Llano per l'emissora de Ràdio Sevilla fa molt temps que ja donava les llistes i sèries amb numeració inclosa dels bitllets del Banc d'Espanya que serien vàlids quan entréssin les tropes feixistes.

Nosaltres, tant el pare com jo, no escoltavem pas les emissores feixistes. Tampoc no creiem que els diners guanyats des dels anys 1920 fins llavors no ens servissin de res. Posats a comptar els diners que el pare tenia guardats, va resultar que no en teníem pas cap de bo. Tants anys de treball i els meus pares es trobaven sense ni cinc cèntims a casa!

La reacció del meu pare va ser de desengany i frustració. Vaig comprendre llavors que ell encara tenia una lleugera esperança amb els invasors. Fou el seu primer desengany del Règim feixista.

- Això no pot durar. Una mena de Règim com aquest no té vida política per gaire temps -, va dir-me.

- És el feixisme, pare -, vaig replicar-li. Vindran coses pitjors que no podrem pagar-les amb diners.

Producte de les vendes de TREBALL jo tenia una capsa amb bastants diners. Tots ells de curs legal amb la República, però de cap valor ara. Però ja feia molt temps que quan algun comprador em pagava amb cèntims d'aram, dels que en circulaven cada dia menys, jo els guardava. Vaig fer recompte i tenia trenta-sis pessetes tot en xavalla. Era molt poc, però no n'hi havia pas més. Vaig donar-les al pare i va semblar que llavors no estàvem tant sols.

Tenia jo llavors divuit anys i donades les circumstàncies vaig fer-me la següent reflexió:

- Quan el pare diu que aquest Règim durarà poc està equivocat. El feixisme és fort, tant a l'Alemanya de Hitler, com a la Itàlia d'en Mussolini. Si a la nostra Espanya guanyen la guerra els feixistes, els amos de la situació seran la gent de dretes i oportunistes de tota la vida, és a dir, gent que políticament no son pas res. Gent que volen fer diners, passant per sobre de tot i de tot-hom. Els eterns capitalistes de sempre dirigiran els destins de Catalunya i també d'Espanya.

És com una gran riuada que s'emporta tot el que troba en el seu camí menys els joncs que s'aplanen i l'aigua els passa per sobre. Quan l'aigua torna a ser mansa i normal, els joncs s'aixequen

i continuen vivint més tendres si cap que mai. El règim actual voldrà que col.laborem més o menys amb ell. Això en el meu cas és impossible, però si no ens adaptem més o menys a la marxa del feixisme-capitalisme ho passarem molt malament i potser morirem a les seves mans. Es tracta de marxar a la velocitat del corrent procurant, però, que poguem aixecar-nos com els joncs després de la riuada.

Després d'aquestes reflexions vaig quedar decidit a capejar el temporal el millor possible. La veritat va ser que jo no creia pas que el temporal fos tant fort i dur com va ser.

Van ser els primers temps de feixisme temps de terror, d'angoixa, de ràbia, de desesperació i d'impotència davant d'uns fets que jo no voldria pas que tornessin a passar mai més al nostre Poble.

Després de buidar tots els galliners deixant el Poble ple de misèria les tropes feixistes van començar a marxar en direcció nord-est.

Al Poble s'hi va quedar l'Estat Major del cos d'exèrcit d'aquella zona. Començaren a arribar més desertors de l'exèrcit de la República. Catalans que parlaven tots en castellà. Tots tornaven victoriosos i carregats d'orgull.

També va entrar amb les tropes feixistes el germà de l'àmo de la fàbrica de teixits on jo treballava. Portava la camisa blava i la boina vermella. Quan trobava algun conegut el saludava amb el braç enlaire a l'estil feixista i volia que se li contestés en la mateixa forma.

Jo estava convençut que l'experiència que ens tocava viure seria la més terrible que poguessim somniar, ja que la dictadura que tot just començàvem, seria la més dolenta de tota la història d'Espanya.

Teníem l'exemple dels Països que ajudaven descaradament als militars que ens envaïen. Ens havien explicat fugitiu dels camps feixistes les atrocitats comeses amb les persones d'ideologia més o menys esquerrana o simplement liberal. Em feia càrrec de què els feixistes del Poble farien atrocitats. Es començava a notar la borratxera de victòria que tots plegats portaven a dintre i els sobreixia per tots els pors de la pell.

Els tres dies que portàvem d'ocupació no havien pas fet disminuir la por que jo sentia el primer dia.

Una prova del terror que ens esperava la teníem en el que va passar aquell dia trenta de gener.

En el Poble hi ha un castell, que segons els historiadors data del segle X. En aquest castell, propietat d'un noble amb pocs cabals, hi vivia una família que es dedicava a l'agricultura.

Queda dit castell situat en un monticle sobre el Poble i, més o menys a un parell de quilòmetres. Els masovers de dit castell, quan ja van veure que havia de passar la guerra per allà, van marxar, és a dir, van baixar a viure amb uns familiars que tenien al Poble. Almenys deixar passar el brogit de la guerra durant els pocs dies que podia durar la marxa d'uns i l'entrada dels altres.

Cinc soldats republicans segurament cansats de recular, o potser amb idees més o menys feixistes van pensar quedar-se a esperar les tropes invasores al castell abandonat pels masovers. Quan el 31 de gener els masovers van tornar a casa seva van trobar els cinc soldats morts al bell mig del pati. Les tropes que van entrar al castell eren moros. Després de robar tot el que van trobar van assassinar als cinc soldats, mutilant-los tot el cos i deixant els membres separats del cos tirats per allà terra i a molta distància uns dels altres.

Segons van explicar-nos els fills dels masovers (i tot fent xiu xiu a cau d'orella) els moros van martiritzar, fins a la mort, els cinc soldats. Més tard algú va explicar haver sentit els crits d'angoixa dels nois. Crits que eren esgarrifosos, ja que les mutilacions eren de testicles, ulls, llengua, etc. i abans de matar-los.

Va correr la notícia del fet com una taca d'oli, poc a poc però a cau d'orella, tothom en parlava molt baix. Tothom ho sabia però ningú no volia que fos dit que ho havia sabut primer. El cert és que va quedar prohibit parlar d'això. Més d'un va haver d'anar a la caserna de la guàrdia civil a donar compte d'on havia tret la notícia.

Mentrestant, un grup de moros, manats pels seus superiors, i ajudats per un ximple que el feien servir de bufó, es dedicava a enterrar-los un tros més enllà, sense deixar cap senyal que pogués orientar els fets.

Uns dies més tard, comentant aquest fet amb un soldat invasor, va fer el comentari sense donar-hi importància, que això durant la guerra passava molt freqüentment a la "Zona Nacional".

Uns anys més tard el fill del masover va ensenyar-me on eren enterrats. Llavors l'herba hi creixia molt abundosa a sobre. Les autoritats eclesiàstiques no van pas preocupar-se mai de les ànimes d'aquells éssers humans morts per les tropes mercenàries portades pels feixistes militars espanyols amb el vist i plau de tot l'Episcopat. Jo vaig presenciar el 1936 la mort de dos homes en mans de gent incontrolada. Vaig sentir parlar de molts crims fets durant els primers dies de la guerra civil, però mai durant la República i fins llavors, vaig sentir parlar d'unes atrocitats tant terribles.

6.- LA DETENCIÓ

La fàbrica de teixits on jo treballava va passar del juliol del 1936 al gener del 1939 fent gasa per les necessitats de la guerra. Treballàvem en règim de col·lectivització. Els amos havien fugit, uns a Itàlia i els altres a la banda dels militars rebels, abandonant la fàbrica.

El subministrament de cotó, matèria prima per treballar, ens el servia la Generalitat a través de la Conselleria d'Indústria i Comerç i del Ministeri també d'Indústria i Comerç del Govern central instal·lat a València.

Quan arribaven els vaixells amb carregament de cotó al port de Barcelona, aquests carregaments eren transportats als magatzems de la fàbrica, sempre plens a sobreixir de cotó importat de la U.R.S.S. Quan ens van envair els feixistes, la fàbrica estava completament plena de peces de gasa teixida i de paquets de cotó en floca en milers i milers de quilos.

Uns anys més tard, el fill de l'amo va confesar-me que, segons li havia contat el seu pare, el millor negoci de tota la seva vida l'obtingué gràcies a la guerra civil.

Queda molt clar que els únics que tenen avantatjes amb les guerres són els capitalistes, sempre desaprensus, i els poca-vergonyes, que n'hi ha molts.

La gran alegria que va tenir l'amo, al trobar la fàbrica plena, va fer que no prengués cap mena de represàlia en matèria d'acomiar a ningú.

Però com que no hi havia comandes per servir, ja que la gent no tenia pas diners per comprar, la fàbrica va romandre parada molts mesos. El poble passava fam. Però fam de veritat i els guanyadors de la guerra continuaven borratxos de victòria.

No crec, almenys des de l'edat mitjana, que el poble hagués estat mai tant espantat com va estar-ho durant tota la dècada dels quaranta.

Però seguim un xic més el fil dels esdeveniments.

Anaven arribant al poble homes traïdors a la República. Tots venien amb camisa blava i boina vermella. Eren homes que el juliol del 1936 ja vivien al Poble. Els uns estaven en edat militar i

venien amb permís per tornar a marxar tot seguit. D'altres, d'edat més avançada, ja romanien definitivament al Poble junt amb les seves famílies deixades feia alguns mesos. Aquests van ser els que es van fer càrrec des del primer moment de la direcció del Municipi amb l'ajuda dels feixistes que ja hi romanien.

Al balcó de la Casa de la Vila van posar-hi tres banderes. La monàrquica, que deiem nosaltres, i les de Falange i Requeté a cada banda. Semblava talment que havia arribat l'hora de les banderes. Jo mai n'havia pas vist tantes. Però és que tampoc mai no havia sentit tantes sabates marcant el pas militar com llavors.

Els homes de camisa blava i boina vermella es van instal·lar al local de la Falange que fins llavors ho havia estat d'Estat Català. Al balcó hi van instal·lar les tres banderes de rigor. Amb tot això ja tenim el Poble en marxa camí de la repressió. Tres cases hi havia al Poble que tothom temia: la Casa de la Vila, Falange i la caserna de la Guàrdia Civil. Si quedaves citat per anar a algun d'aquests locals la pell se't posava de gallina i els de casa estaven impacients fins que et tornaven a veure entre ells.

Amb moltes penes i cap glòria vam arribar a mig febrer. La mare cada dia estava pitjor. El desenllaç es veia venir dia a dia. Jo sortia molt poc de casa. El pare continuava treballant la terra i jo cuidava la mare en tot el que podia. Feia el menjar, el qual sempre consistia en patates, mongetes, cigrons i coses de la nostra collita, gairebé sempre sense amaniment perquè l'oli era el que més escassejava.

Un dia d'aquests es va presentar un guàrdia civil a casa. Va donar uns cops secs a la porta. Jo crec que ho va fer amb la sabata. Vaig sortir i abans de preguntar-li què volia em va dir:

- Marcos Mas Soler?

- Sí, aquest sóc jo -, li vaig contestar.

- Habla en cristiano! - va replicar-me amb molta mala llet.

- Sí, señor, este soy yo -, vaig repetir.

Debia fer molta cara d'espantat, perquè va canviar el to i va dir-me:

- Acompáñame al cuartel, pues el Comandante de Puesto quiere verte.

No va pas deixar-me despedir de la mare, ja que quan jo vaig fer el gest de tornar a dintre del pis, em va agafar pel braç i va dir-me:

- Andando!

Al sortir al carrer va semblar que tot el cel em queia a sobre. Tothom semblava que em mirava i no era pas així, doncs era molt normal que això passés cada dia amb algú o altre i moltes vegades. El guàrdia tot caminant em va dir:

- No te olvides de al entrar saludar brazo en alto.

No vaig pas contestar, però en aquells moments el desig més gran era morir-me.

Al entrar al rebedor de la caserna el guàrdia va dir-me:

- Siéntate en este banco y espérate hasta que te llamen. No te olvides de hablar la lengua del Imperio.

Va tenir-me al voltant d'una hora esperant. Vaig deduir que era un sistema que empraven per posar nerviós al que s'esperava.

A la fi vaig sentir una veu des de dintre que deia:

- Pasa!

Molt tímidament vaig obrir la porta i vaig dir, amb el braç estirat!

- Arriba España y Viva Franco!

- Parece tienes miedo, verdad? -, va dir-me un guàrdia que portava galons de caporal primera i seia darrera d'una taula.

No vaig pas contestar perquè no sabia pas què dir.

Va ser llavors quan em vaig adonar que dret en un racó del despatx hi havia un altre guàrdia, que per cert el veia cada dia, ja que menjava a dispesa a casa dels feixistes de davant de casa nostra. Segurament li donaven el menjar de franc per obtenir prerrogatives. El guàrdia que es trobava dret va intervenir per dir:

- Cuando vendías periódicos comunistas por la calle nos han dicho que tenías la voz más fuerte.

Vaig reaccionar de cop. Vaig recordar les paraules del pare quan em deia:

- "No tinguis por dels invasors, els que han de fer-nos mal són els del Poble"- , i vaig dir amb el cap talt alt com vaig poder:

- No creo que por vender periódicos hiciera daño a nadie.

El guàrdia que era dret va fer un pas. Jo vaig veure les seves intencions i com quan teniadeu anys i el mestre volia donar-me una bofetada, em vaig treure les ulleres. Vaig fer molt ben fet,

doncs em va donar una bofetada, però mare meva, quina bofetada!

Vaig trobar-me caigut a terra veient una quantitat de llumenetes amb una xiuladera a les orelles terrible.

- Levántate -, van dir-me.

Jo no sabia pas on tenia les ulleres perquè al caure a terra les vaig deixar anar. Sense ulleres era home perdut, però palpant les vaig trobar i me les vaig posar. Vaig posar-me dret i va ser llavors que el guàrdia es va descordar el cinturó i va donar-me un seguit de xurriacades amb la corretja a les costelles. Em va fer molt mal. Va semblar-me que tot el cos se'm partia per la meitat.

- Se te acusa de maltratar i denunciar a personas y familias las cuales servían a la causa Nacional - van dir-me.

Els cops van fer-me reaccionar, ja que calent com estava per una cosa i l'altra, vaig replicar amb bastant d'aplom:

- Sirvan ustedes carearme con quien me denuncia, pues yo afirmo no haber molestado a nadie. A no ser que algun vecino con mis gritos se despertara cuando a las diez de la mañana vendía el periódico. Las verdades no las niego. Si se me acusa de vender TREBALL debo aceptar la acusación, pues toda la gente del Pueblo es testigo, pero de nada más señores.

- Enciérralo!, - va manar el caporal primera.

- Adelante! - va dir-me el botxí donant-me una puntada de peu al cul.

Quan l'agutzil va tancar-me eren, més o menys, les quatre de la tarda. No hi havia pas estat mai jo al calabós.

Era una estança de, més o menys, uns nou metres quadrats de superfície. Solament hi havia la porta d'entrada i una petita finestreta arran de sostre, però amb una reixa. L'única llum de dia entrava per aquella finestreta. No hi havia porticons, vol dir que en aquells mitjans de febrer hi feia un fred de mil dimonis.

Un petit catre, amb jaç de palla, en un racó, era tot el mobiliari. Vaig asseure'm en el catre completament desanimat. Més que desanimat, abandonat a la maleïda sort que tenia a sobre.

Sentia una bronzidera a les orelles, producte de la bofetada que feia poc havia rebut. No podia pensar en res. Semblava com si tot el que em passava fos irreal.

Volia relaxar-me i per aconseguir-ho vaig estirar-me al catre. Els ulls clucs procurant no pensar en res.

No vaig poder. Tota l'esquena em feia mal. Els cops rebuts feia poca estona em tenien totes les costelles adolorides, però al estirar-me donava la impressió que quelcom havia de trencar-se. Vaig tornar a incorporar-me. Assegut al catre i amb el cap entre les mans. Volia plorar de ràbia i no podia. La gorja la tenia molt seca i un gust amarg em pujava de dintre. Era la bilis alterada per tot el que passava.

Podia ser veritat que un home, a sang freda, solament per les instruccions donades, es prestés a apallissar a una altra persona? I tant si podia ser! La guerra que feia mesos patíem no era altra cosa i molt més greu encara. La destrucció de l'home per l'home.

Anaven passat anècdotes per dintre del meu cap. Unes es barrejaven amb les altres. Començava a pensar en amics morts en la trinxera i pensava que ells havien tingut més sort que jo. Al moment reaccionava i pensava que estava boig de pensar tot allò.

Anaven passant per dintre del meu cap, un per un, tots els amics morts en el front de lluita. Els germans Calveres que van deixar els pares solament amb una filla. El Sallés, tant trempat ell i sempre alegre. En Basora, que sempre cantava. En Vicién. En Bartomeus, que, amb la seva mort, va deixar els pares separats per sempre més. I tants i tants d'altres. Tots companys de les J.S.U.C. En Garcia que va morir defensant la República i tenia un seu germà de professió militar i lluitant al costat feixista.

D'altres desapareguts. Els pares dels quals estaven esperant una carta d'algun camp de concentració, ja que encara tenien l'esperança de què fos presoner. Alguns ja l'havien rebuda i feien el possible i l'impossible per obtenir uns certificats que, en moltes ocasions, eren negats per les autoritats que manaven amb despotisme desenfrenat.

Tot això i d'altres coses barrejades passaven pel meu cap en aquells moments de desesperació. Llavors pensava que no era pas tant bo com jo mateix volia ser, perquè el meu cas podia ser considerat, de moment, una palla al costat d'una biga, al comparar-lo amb tots els que jo recordava.

I la mare? La vaig deixar feia poques hores. Tenia la certesa de que pocs dies de vida li quedaven. Si cursaven qualsevol denúncia, certa o falsa, l'endemà em portarien a la presó de Manresa i per poc temps que em retinguessin, quan tornaria a casa ella ja no hi seria. Això m'esgarriava solament de pensar-ho.

També vaig pensar molt en la Vicki. On devia ser? Quin misteri quan em deia que segurament no ens veuríem més. Sabia tant poques coses d'ella i de la seva família!

Feia uns dies que havien recollit a tots els homes en edat militar i els havien dut, en fila i caminant, a Manresa, allà van ficar-los en trens de bestiar fins a Lleida i els tenien tancats al castell. Havien arribat notícies de que passaven molta fam, però era prohibit parlar-ne.

De moment no tenia pas perquè queixar-me. Em consolava pensar en la desgràcia que patien els altres. Què ho fa que la humanitat sigui tan egoïsta? Per què, si el mal és col·lectiu, ens conforma? Tenia jo llavors divuit anys. Era el primer problema seriós que havia d'afrontar i començava a desconfiar de la societat on em tocava viure.

La lluita que el pare havia portat, junt amb els altres companys de la Unió de Rabassaires, i que jo sempre havia viscut tan d'aprop. La fundació de les J.S.U.C. amb uns companys, alguns d'ells, immillorables. La sublevació militar contra una República amb una Constitució legalment constituïda. Tot plegat havia fet que jo visqués molt d'aprop i il·lusionat el pervindre. Creia que nosaltres guanyaríem la guerra i formaríem un estat dels, i pels treballadors.

Durant els darrers anys, amb l'eufòria que hi havia en la lluita per un Estat Català, dintre d'una Espanya federalista, junt amb el reconeixement de les nacionalitats per part de Stalin, havia fet de mi un incondicional en la lluita pel socialisme.

Encara que, feia pocs mesos, en una visita que el company Carrillo ens havia fet i com a secretari general de la Internacional Juvenil Comunista ens havia dit que no oblidéssim pas que les nostres J.S.U.C. estaven adherides a dita Internacional i que la lluita de la nostra organització era sempre parella amb la lluita de tota la joventut mundial, jo no estava del tot d'acord amb aquesta tesi, ja que sentia molt viu dintre meu el nacionalisme.

També havia influït en aquesta posició meva el conèixer refugiats del centre d'Espanya, molt comunistes ells, però amb un desconeixement dels nostres problemes i de les nostres aspiracions nacionals. En una paraula, els no catalans mai ens van comprendre.

Totes aquestes reflexions me les feia al calabós i en uns moments en els quals els vencedors, amb el recolzament d'una part importantíssima del poble, estaven borratxos de victòria i volien destruir tot el que nosaltres havíem embastat, però més encara, volien destruir el que teníem dintre del cap. Els mètodes eren criminals, i nosaltres, almenys jo, no podia ignorar-los.

Reflexionant, poc a poc, vaig pensar que el que volien fer amb mi era un escarment davant dels altres companys. Aterroritzar els de més o menys la meva edat i crear un clima d'inseguretat i desconfiança entre nosaltres.

Ja havia notat, feia uns dies, que els companys no ens trobàvem com unes setmanes enrera. Tots teníem por i aquesta por col·lectiva era la que els feixistes volien que perdurés.

Van venir-me a la memòria els fets de feia pocs dies. Van cridar a la companya Maimó i la van amenaçar de tallar-li el cabell al zero, fer-li prendre oli de ricí i deixar-la dreta al bell mig de la plaça fins que li fes efecte la purga. La influència d'un oncle seu va fer desistir al "Jefe de Falange" de portar a terme aquest càstig, però a canvi va haver de fregar els pisos de tots els membres del "Consejo Local" deixant-los completament brillants. Aquest càstig va ser donat quan van assabentar-se que aquesta xicota havia brodat la bandera de les J.S.U.C.

Vaig començar a sentir fred. Les perspectives per la nit que anava acostant-se eren molt dolentes. Vaig posar-me dret i a passejar-me per l'estança. Tres pases cap un costat, tres pases cap a l'altre. Tot això va durar molta estona. A la fi es va obrir la porta. Era l'agutzil que em portava un mossec per sopar i una manta. Va dir-me que li havia donat el meu pare, afegint que tenia prohibit deixar-lo entrar. Els problemes ja no els veia tan greus. Solament de pensar que el pare era allà, a deu metres, ja em donava ànims.

Vaig donar les gràcies a l'agutzil i vaig quedar més animat per esperar els esdeveniments.

L'entrepà era bo. La manta gruixuda. Vaig fer bon ús de totes dues coses.

Estones ajaçat, estones assegut, però sempre embolicat amb la manta, vaig intentar passar la nit el millor possible, dintre de les possibilitats que tenia.

Si hagués pogut dormir, o simplement parar de pensar, tot hauria estat més lleuger, però això era impossible. El cervell anava treballant i només per fer-me patir.

Vaig arribar a la conclusió, després de molt capficar-me, que el que havia de passar passaria tal i com tenien projectat els botxins. Jo era solament un objecte, ja que la meva personalitat, estaven aconseguint destruir-la.

Aquella nit vaig fer-me el propòsit de què si sortia bé de la situació en què estava ficat, procuraria de fer com els ocells quan l'instint els diu que hi ha perill de tempesta i, ficant el cap sota l'ala, busquen refugi en qualsevol racó on la tempesta no arribi.

Ja més enrera parlo dels joncs i les riuades. Si la República perdia la guerra, el feixisme duraria molts anys i, si no reaccionàvem a temps, quan el socialisme ens necessités, ja no hi hauria socialistes per tornar a començar. Calia, doncs, aguantar i procurant no fer mal, seguir el corrent per esperar temps millors.

També pensava en el 1936, quan va haver-hi l'aixecament militar. Quan el Comité Revolucionari va fer-se amo de la situació. Quan nosaltres, per no voler sindicar-nos a la C.N.T. erem considerats feixistes. Quan el nostre sindicat independent es va adherir a la U.G.T. i vam obrir el local al Poble. Quan vam acollir a tothom qui volgués el carnet i, cosa molt normal, vam donar carnet a molts dels que avui, el 1939, són els capitostos feixistes.

Però és que llavors crèiem la guerra completament guanyada i volíem fer una societat nova.

A la tardor del mateix 1936, el sindicat de la Unió de Rabassaires (llavors Unió de Sindicats Agrícoles de Catalunya) també havia acollit a tots els pagesos que fins llavors eren de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, el que vol dir que entre els rabassaires hi havia també molts feixistes.

La C.N.T.-F.A.I. volia fer la revolució sense pensar que a la meitat d'Espanya havia triomfat l'aixecament militar. En el Poble,

una de les aspiracions d'aquests àcrates era col·lectivitzar les terres. Més encara, volien implantar el comunisme llibertari. La mentalitat pagesa del moment no estava pas preparada per això i els feixistes de l'Institut, infiltrats dintre del sindicat pagès, van treballar de valent per impedir el que la Unió de Rabassaires també creia una gran bestiesa, almenys en aquells moments.

Van venir enfrontaments entre el Comitè Revolucionari i els pagesos. Els primers, armats fins a les dents, i, els altres, amb les mans al cap, com vulgarment es diu; i tot va acabar amb sang. No va haver-hi morts, però sí ferits i algun de greu, entre els rabassaires.

Ja llavors els feixistes van treballar de valent i es van adherir al moviment de protesta contra el Comitè Revolucionari Local. La U.G.T. primer, i el P.S.U.C. més tard, van ser també veritables nius de feixistes.

La cinquena columna havia treballat de valent. Ara nosaltres estàvem completament derrotats i de genolls als seus peus, en aquest febrer del 1939. Tota la nit va ser així. No vaig pas dormir ni un sol minut.

Hi havia un silenci sepulcral. Semblava que al Poble no hi visqués ningú. Poc a poc va començar a dibuixar-se la finestreta del calabós. Era senyal que començava a fer-se de dia. Des de mig gener que no teníem pas electricitat.

Quan ja era clar del tot, va entrar un raig de sol per la finestreta. També va començar a sentir-se el remor de la quitxalla que jugava. Més o menys a mig matí van obrir la porta. Era l'agutzil acompanyat del mateix guàrdia civil que el dia abans m'havia apallissat i acompanyat, més tard, al calabós.

- Saluda al momento -, va dir-me el guàrdia.

- Arriba España y Viva Franco! - vaig dir jo, tot estirant el braç dret i amb posat de ferm.

- Noto que vas aprendiendo la lección. Si continúas así haremos de ti un gran español.

- Sí señor - li vaig contestar.

- Qué dices, que no te he oído?

M'humiliava, em prenia el pèl, em trepitjava. Tot a la vegada, però vaig repetir cridant:

- Sí señor.

- Vámonos y bien derecho, la frente bien alta.

Vam anar a la caserna on m'havien apallissat el dia abans. El guardià anava al davant i vaig notar que en entrar ell saludava militarment. Jo vaig aixecar el braç i lliçó apresat:

- Arriba España y Viva Franco!

El caporal del dia abans seia darrera la taula i va dir-me que m'assegués. Va mirar-me de fit a fit. Jo li vaig aguantar la mirada, de moment, però al veure que ell continuava amb la vista fixa a la meua cara, vaig abaixar els ulls.

Va començar a parlar i va dir-me:

- Estoy bien informado de todo lo que hace referencia a tu persona. Se completamente todo lo que has hecho durante estos últimos años, con lo que quiero decirte que procures contestar con exactitud a todas mis preguntas. Si así lo haces y te portas bien no pasará nada, si no te portas bien, llegaremos al mismo fin, pero no respondo de tus costillas.-El vaig entendre perfectament. Pel meu cap hi van passar totes les reflexions que ja m'havia fet durant la nit i durant els darrers dies. La riuada, els joncs, el cap sota l'ala, etc., etc.

- A sus órdenes - li vaig engegar.

- Aquí existe una denuncia, firmada por varias personas, en la cual se te acusa de que, junto con otros compañeros comunistas, ensuciasteis las fachadas de algunas casas en las cuales viven familiares de combatientes a las órdenes del General Franco. Qué me contestas a esto?

- En un principio debo decirle que debe existir un error. La noche que se hicieron las pintadas yo no estaba en el Pueblo. Si en esta denuncia consta la fecha en que esto fue hecho, yo puedo demostrar que esta noche la pasé fuera - vaig contestar.

- Bien, aquí no habla de fechas, pero sí que habla de todos los jóvenes comunistas del Pueblo y sé que tú eres un buen elemento entre ellos.

Aquesta afirmació em va honorar. No sé què va passar per dintre meu, però vaig sentir-me content.

- Quizás, si yo hubiese estado en el Pueblo, habría estado entre ellos, pero yo le prometo que aquí hay un error.

- Admites que intención no te faltó? - i es va posar dret.

- Soy consciente de qué con esto no se arreglaba nada.

- Menos mal - i es va asseure de nou. Però va continuar: - Tambien se habla aquí de que formasteis un piquete de jovenes que os pusisteis a las puertas de la fábrica y no dejásteis entrar a los familiares de los combatientes, dejándoles en la más completa miseria.

Em vaig veure atrapat. Però exposant-me a una pallisa vaig intentar escapar-me amb una pregunta:

- Consta mi nombre en este acto?

- Sí, consta tu nombre -va replicar.

Jo era el més jovenet de tots els J.S.U.C. en aquells dies de principis del 1937. Però sí, hi era. No havia pogut pair el fracàs de les nostres brigades d'ajut als camperols. Amb la il·lusió amb què nosaltres pensavem guanyar la guerra i aquests feixistes ens marxaven a lluitar amb els nostres enemics!

- Es mi palabra contra su escrito, verdad? Y supongo que tiene mucho más valor lo suyo que lo mío.

- Desde luego,- va replicar.

El guàrdia que m'havia apallissat, s'estava assegut en un racó i no parava de mirar al caporal. Creia que si ell li feia una senyal, tornaria a apallissar-me.

El caporal va dir al guàrdia del racó:

- Déjanos solos.

Jo crec que llavors és quan el caporal va voler fer de "hombre bueno". En quedar tots dos sols em va dir:

- Esta denuncia hace ya bastantes días que la tengo aquí. Se da el caso de que todos los implicados en este asunto no están en el pueblo. Algunos son desaparecidos. Otros están en campos de concentración y ya darán cuenta allí de ello. El único implicado en este asunto que está en el Pueblo eres tu. Por las averiguaciones que he hecho, sé que todo lo que dice la denuncia es verdad, ahora bien, los denunciantes no tienen ningún interés en llevarte a la carcel, siempre que tú te portes bien. Me han dicho que tienes a tu madre muy enferma y parece que esto te salva, siempre que tú te portes bien, repito. Creo que no eres tonto y me entiendes.

- Sí señor.

- Bien, me pondré en contacto con el Jefe de Falange, con el señor Alcalde y con los firmantes de la denuncia. Puedo asegurarles

que te has comprometido a cumplir, para que ellos te reeduchen y hagan de ti un buen español?

Havia de contestar tot seguit. No tenia pas temps de pensar-ho. Van ser uns segons difícils.

Per una part notava la mà de la mare, ja que creia (després vaig comprovar-ho) que havia cridat algú a casa mentre jo era a la presó. També pensava que el pare no es devia pas haver quedat quiet durant aquell vespre.

Jo havia fet un sacrifici quedant-me. La mare feia el darrer per mi, però, a quin preu?

No sabia què contestar. Però tenia alternativa per triar?

- Qué me contestas?

- Lo que usted mande, señor - vaig respondre.

Tenia el cap tan baix que em tocava el pit.

Tot el que em passava era culpa meva. Si jo hagués marxat amb en Casals ara no hauria d'aguantar totes aquestes humiliacions que se'm presentaven.

La mare, en els seus darrers dies de vida, demanant clemència per mi!

El pare, amb tot el seu passat de rabassaire, humiliant-se fins a recórrer als seus enemics polítics i de classe, per obtenir que jo no fos empresonat!

Jo m'havia de comprometre a la "reeducación", que volia dir fer tot el que manaven i sempre amb l'amenaça de què podien portar-me a la presó quan els que manaven vulguessin.

Pot existir humiliació més grossa? Veritablement jo crec que no. Sempre he cregut que vaig ésser un covard, que no em mereixia res més que tot el que va passar.

El caporal va continuar:

- Por tu juventud, creo yo, te mereces una oportunidad. Te la voy a dar. Ahora bien, no quiero quejas de nadie que hagan referencia a tu persona. De momento quiero que todos los días a las ocho de la noche te presentes al guardia de la puerta.

Tenia unes ganes desesperants de plorar, però vaig aguantar-me. Mai no m'havia sentit tant poca cosa.

Com que no li contestava ell va repetir-me:

- Me has cido?

- Sí señor.

- Recoge tu manta y vete a tu casa. Tus padres te estan esperando.

- Sí señor.

Vaig baixar l'escala i segurament ell des de dalt es va adonar del meu estat, perquè va dir-me:

- Cójete a la barandilla i anímate, hombre. No creo que haya para tanto.

En sortir al carrer va semblar-me que tothom, homes, dones i criatures, em miraven a mi. No era pas així. Era cosa normal, en aquells dies, que la gent entrés o sortís de la caserna de la Guàrdia Civil. Per la vorera i arrambat a les cases, amb la manta sobre les espatlles, el cap cot, sense mirar a ningú, vaig anar fent camí cap a casa. Des de petit, sempre, quan pujava l'escala de casa cridava a mitja veu: Mare! Aquell dia no vaig dir res. Amb els dits vaig trucar molt fluix a la porta del pis. Van sentir-me tot seguit, ja que el pare va obrir-me al moment i va dir-me:

- Passa noi, passa.

Vaig entrar i vaig anar-me'n de dret a l'habitació on hi havia la mare. El pare em seguia al darrera.

No puc pas explicar tot el que va passar per dintre meu en tant pocs segons, però si que sé que vaig agenollar-me al costat del llit i un gran sanglot va sortir-me de dintre el pit i plorant com no recordo haver-ho fet mai més, vaig treure totes les llàgrimes aguantades durant les vint-i-quatre hores darreres. La mare em passava les seves mans pels cabells i amb els ulls negats de llàgrimes em deia:

- No et desesperis. Carrega't de paciència, i no us deixeu mai l'un a l'altre. Si pare i fill esteu units sempre triomfareu! Us passaran coses pitjors. Al cap i a la fi han estat vint-i-quatre hores a la presó. No crec que tingui pas tanta importància per fer aquest drama.

Quan temps vaig estar-me en aquella posició? No ho sé. Poc a poc vaig anar-me calmant i a la fi, aixecant-me vaig abraçar al pare. El pare també plorava i pot dir-se que aquell dia ens en vam fer un tip tots plegats de plorar.

Durant tot el temps que va durar tot això no va venir ningú a molestar la nostra intimitat, però a mitja tarda va passar el

metge que portava la mare. Va visitar-la molt acuradament, tal com feia sempre. Va donar-li una injecció de calç i vitamina C, perquè llavors era l'únic medicament de què disposaven els metges per la tuberculosi i va anar-se'n amb un fins demà. El pare es va quedar a l'habitació amb la mare, però jo vaig acompanyar el metge fins a la porta del carrer. Quan vam ser al cantell de la porta vaig preguntar-li:

- Com està la mare, doctor?

- Malament, noi. Molt malament.

- Quant temps de vida li dóna? - vaig insistir.

- És molt difícil fer un diagnòstic de temps i amb aquest mal encara més. Si disposéssim de medicaments, aliments i tot l'adequat, potser llavors tot fos més llarg, però ara, tal com està tot, no crec que duri massa temps. Les darreres radiografies ja ens ensenyaven cavernes en els dos pulmons. D'això ja fa uns mesos i jo crec que des de llavors ha empitjorat molt.

Mirant-me i fent-me una lleugera rialleta, va afegir:

- Procura no donar-li gaires disgustos com el que li has donat ara!

El resultat era que jo tenia la culpa de tot. No havia pogut marxar amb les tropes republicanes per no matar a la mare abans de temps. Havia d'aguantar totes les humiliacions dels feixistes per no matar la mare!

Molt bé, senyors, guanyadors de la guerra, voleu que renunciï a totes les meves ideologies, que sigui un trinxeraire, un hipòcrita, un renegat, un xitxarel.lo, etc., etc., doncs ho aconseguireu. Avui es comença a pujar un home nou:

Estant en aquestes reflexions va venir la Pepa Massana. Era una dona gran. Se li notava que de jove havia estat molt maca. Tenia una gran personalitat. Va donar-ne proves en la seva joventut, ja que va ser prenyada per un terratinent del Poble, el qual la va deixar, per tot seguit casar-se amb una altra.

Ella sola va afrontar la situació. No va pas voler marxar del Poble, que això és el que sempre passava, quan hi havia un cas d'aquests. Va criar la criatura, que era una nena, i la va fer gran. Sempre li va dir que era el seu pare.

Ella va guardar la solteria.

Quan la filla va ser gran la va casar amb un home d'una cultura alta, dintre de la cultura que podia tenir el poble treballador del temps. Aquest home va ser dirigent de la C.N.T.-F.A.I. durant els anys de la República i en els moments de la revolució del 1936. No crec que hagués fet cap crim, perquè tal i com era ell, si alguna cosa el podia comprometre, no l'haurien tingut a l'abast com el van tenir els feixistes del seu Poble, en aquell febrer del 1939.

La Pepa venia a visitar-me i encoratjar-me. Ella estava as-sabentada del que em passava. Però al mateix temps el que ella volia era fer-me saber que el seu gendre, en consell sumariíssim (tots eren així llavors) havia estat condemnat a mort. La dona estava desesperada. Li havien dit a la presó Model de Barcelona que el seu gendre estava al calabós dels condemnats a mort, però que no sabien pas quan seria l'execució, ja que en treien uns quants cada nit, però mai es sabia la nit que tocaria.

Vaig fer-li un paper molt fred (anys després ho va entendre) ja que jo començava la meva lliçó al mateix dia de sortir del calabos. Jo que sempre ajudava a tothom, almenys donant bones paraules i encoratjant en tot el que podia, ara començava la comèdia, o millor dit, el drama, de negar els meus principis.

Així va començar el gran desgavell que el feixisme ens imposava.

7.- COMENÇA LA REEDUCACIÓ

L'endemà a les vuit en punt del vespre em vaig encaminar a la caserna de la Guàrdia Civil. En tot el dia no havia pas sortit de casa. Tampoc no havia tingut visita de ningú.

A mig camí vaig trobar l'amic Tarrús. Aquest xicot era un bon element en les J.S.U.C. En topar-nos ens vam parar tots dos, ens vam mirar i ell va dir-me:

- On vas?

Se'm va fer un nus a la gorja i ell va notar-ho, ja que va continuar caminant, mentre entre dents vaig sentir que deia molt baix:

- Em cago en la mare que els va parir. Però vindran temps millors.

A bon entenedor, poques paraules. Vaig entendre'l perfectament.

En arribar a la caserna, com sempre, hi havia un guardià a la porta que es passejava, uns passos amunt, uns passos avall. Era la seva obligació, però també vaig pensar que ho feia per fer-se passar el fred. Vaig dir-li:

- Saludo a Franco! Arriba España! - tot i aixecant el braç a la manera feixista, i afegint:

- Se presenta Marcos Mas Soler.

Es veu que ja estava al cas, perquè va replicar:

- Sube i preséntate al Comandante de Puesto.

Altra vegada. Pujar l'escala que tant malament havia baixat, trucar a la porta i,

- Adelante!

Tornar a fer la mateixa comèdia de sempre. Però quantes vegades la vaig fer, durant aquells sis primers anys? Cents, o potser milers de vegades vaig aixecar el braç i vaig repetir les paraules de rigor. Podia estar orgullós el criminal General. Tenia bons gossos, però encara millors ovelles.

El caporal estava assegut darrera la taula llegint un llibre. Al mateix racó hi havia el mateix botxí del dia abans, assegut a la mateixa cadira, una cama sobre l'altra. Va recordar-me el nostre Tom guardant l'entrada de casa. El caporal va dir:

- Siéntate.

Vaig obeir, asseient-me en una cadira que hi havia davant d'ell a l'altre cantó de la taula.

- Bien, hoy creo que podremos hablar más tranquilos que ayer - i, dirigint-se al botxí: - Déjanos solos.

Vaig entendre tot seguit que en aquells moments començaven les classes de reeducació, perquè ell va continuar:

- En los primeros momentos en que te traté, me di cuenta que, siendo catalán e hijo del Pueblo, hablabas bastante bien el español (no va dir el castellano). A qué es debido?

- Asistí siempre a clase en las Escuelas Nacionales, es decir, las del Estado, y generalmente el señor maestro no era catalán. Por otra parte tenía muchos amigos hijos de guardias civiles, los cuales iban conmigo al colegio.

- Tu infancia no debe de haber sido muy alegre, verdad?

- Al contrario. Yo siempre he tenido un caracter jovial - però vaig afegir - mi familia siempre ha sido muy desgraciada. Siempre hemos sido muy pobres.

- De qué vino que te alistaras al Partido Comunista?

- Perdone señor. Por mi edad no podia alistarme a este partido.

- Da lo mismo, eran las Juventudes Comunistas.

Vaig pensar que el millor era deixar-lo amb les seves teories i no vaig pas contestar-li.

- No comprendo qué os prometían esta chusma, para que vosotros sin experiencia de ninguna clase os alistarais en sus filas. Pero no es solo esto. Es que además os inculcaban el separatismo, como si Cataluña no fuese España. Díme con franqueza, tu soñabas en una Cataluña separada de España?

Amb més por que un gos apallissat vaig dir-li:

- No puedo contestarle esta pregunta, pues me expongo a que me peguen de nuevo.

Sempre he pensat que en tots els homes, per dolents que siguin, sempre hi ha un poc, una petita engruna, de bondat.

- Bien, anteayer el guardia se pasó. Ya ves que he querido quedarme solo contigo. A este muchacho - es referia al botxí - los rojos le asesinaron a su padre y a su hermano. Comprendes su odio?

No vaig pas fer cap mena de comentari sobre aquest tema, perquè desconfiava fins i tot de la meua ombra. Però va repetir-me la pregunta:

- Tu soñabas en una Cataluña separada de España?

- No señor. Me siento tan español como el que más, pero desearía para Cataluña una serie de privilegios que nos fueron arrebatados en el año 1714 por las tropas de Felipe V. Desearía para Cataluña lo mejor, para que asimismo España pudiese desarrollarse al unísono con nosotros.

- Sois orgullosos y os creéis superiores al resto de los españoles. Debéis de tener más humildad y pensar que sólo podremos salir adelante si todos estamos unidos en una sola pinya. No olvides que España tiene que ser Una, Grande y Libre.

Vaig pensar: "Al cul me les fots, que no tinc butxaques", però li vaig dir:

- Estais ganando la guerra. No sé que pasará cuando la paz se haya firmado. Soy consciente que tengo que vivir en España y procuraré cumplir lo mejor que pueda. Nací trabajador y soy consciente que así moriré.

- Creo que eres un buen muchacho. Te engañaron, como a tantos millones, pero mañana a esta misma hora pasa por el local de Falange que te alistarán en la Organización Juvenil. Dentro de tres días vuelve a verme.

Vaig marxar molt més content que a l'entrar. El guàrdia de la porta va notar-ho perquè va dir-me:

- Pórtate bien. Este cabo es un buen hombre y con una gran personalidad.

Potser sí, vaig pensar jo, però porta tricorni i el pare sempre diu: els treballadors portem gorra i els senyors porten barret, però de tots els altres, portin el que portin al cap, no te'n fiïs, però mai, de cap.

A casa estaven impacients. Quan em van veure entrar ja van notar que no havia pas passat res d'anormal. Els vaig explicar tot tal i com havia anat i tots plegats vam quedar més animats.

Però la mare continuava estossegant molt i amb una desgana desesperant. Tenia mare per poques setmanes.

L'endemà a l'hora indicada vaig presentar-me a Falange. Com el dia abans tampoc no havia sortit de casa en tot el dia i no estava assabentat de res. A l'arribar a la porta que donava al carrer de la casa on hi tenien instal·lat el local de Falange hi vaig trobar cares molt conegudes, algunes d'elles més que conegudes, amigues. Un d'ells, en Fidelà, va dir-me:

- On vas?

- A presentar-me al Jefe de Falange - vaig contestar.

- Jo t'acompanyo.

I mentre pujàvem l'escala, va agafar-me pel braç frenant-me, i em va preguntar qui em feia presentar. Tot baix li vaig explicar el meu cas i va ser llavors que vaig assabentar-me de què tots els amics havíem de seguir classes de reeducació.

Jo vivia tancat a casa, en un principi perquè la mare em necessitava, però, per altra part, per la por. Això feia que jo estés a la lluna en les coses que passaven als altres. Però ara resultava que tots passàvem les nostres trifulques.

Entre els que vaig trobar allà hi havia molts botiflers. D'altres fills de feixistes, com en Salas, que volia ingressar a les J.S.U.C. però que no li vam voler, perquè erem conscients que pertanyia a la cinquena columna. Anava d'uniforme, camisa blava i boina vermella, amb corretjam, però sense pistola (era molt jove encara). Van dir-me que era Jefe de Centuria. Bufa tet!, vaig pensar jo.

Vaig seure en una cadira, a indicació de l'amic Fidelà i ell va entrar a portar la nova de la meva arribada.

Va sortir en Fidelà i es va asseure al meu costat. Va preguntar-me a les primeres paraules:

- Vaig sentir a dir que et van fotre calent, és veritat?

Amb el cap li vaig afirmar.

- Doncs procura seguir el corrent, ja que per menys de res et foten una hòstia aquests maricons, -va afegir a mitja veu - A mi de coces al cul me'n han donat moltes, però és que no me'n callo ni una. Tu, sensible com ets, creu-me, parla poc i obeeix tot el que et manin.

En això van avisar que passés.

En un despatx d'uns dotze metres quadrats hi havia una taula que jo ja havia vist quan allò era despatx d'Estat Català. Assseguts darrera de la taula hi havia tres homes, tots tres amb camisa blava i boina vermella. El del mig era el Jefe de Falange. Sempre vaig sentir que el cridaven Regonas.

Aquest Regonas jo no l'havia pas vist més des d'abans del 1936. Recordo que era paleta i, més o menys, mig mestre d'obres. Tenia un camió i es dedicava a treure grava i sorra de llocs amagats (voreres de riu, o troços erms) d'on no hagué de pagar-la i llavors la venia als altres paletes a baix preu.

Per aquesta feina llogava gent en atur forçós i la pagava a jornals baixos. I fins i tot, segons diuen, en moltes ocasions no pagava, ja que era amic de bagasses i cartes i mai no tenia diners. La seva dona, carregada de fills, vivia de la caritat del veïnat. Quan va venir l'aixecament militar i, pocs dies més tard, la revolució anarquista, estava en descobert de diners amb molts treballadors. Va agafar por perquè pagar no podia, o no volia, i va fugir a la banda feixista.

A darrers de gener d'aquell 1939 va tornar, ja que no estava pas en edat militar, i van dir-me que s'havia auto-nomenat Jefe de Falange. Jo penso que com que era un brètol, els feixistes, més llestos que no pas ell, van tolerar tot això, perquè així feia els disbarats ell i se n'aprofitaven els altres. Però és que de disbarats en van fer tots. Crec que era per impressio-
nar que tenia una pistola sobre la taula.

Va ser el primer detall que vaig veure.

Un dels altres dos era en Matas. Aquell dia no va pas dir res. No li vaig sentir la veu. No estava en edat militar, però venia de la zona feixista. Durant la guerra es va dedicar a passar desertors a França. Ell coneixia molt bé el Pirineu ja que era fill de per allà dalt i es coneixia tots els camins dels contrabandistes. Va fer diners amb aquest treball. Al final va comprendre que els carrabiners l'enxarparien i en un dels viatges es va quedar a França, i més tard, a la zona feixista.

Ara, com que les coses havien anat bé per ells, era un heroi.

El tercer era en Casas. Aquest portava moltes medalles penjades al pit. També portava polaines, un mig abric cenyit, guants negres de pell i la boina vermella. Aquest estava en edat militar.

Tots eren catalans, però parlaven en castellà inclús entre ells.

El tal Regonas va ser el primer de parlar. Als dos minuts d'escoltar-lo ja et donaves compte que era un trinxeraire.

- Cuando se entra aquí hay que saludar brazo en alto y decir las palabras de rigor.

- Creo que ya lo he hecho.

- Sí, sí, pero te lo digo para que no se te olvide.

- Sí senyor - Vaig pensar que de porc i de senyor se'n ha de venir de mena. Aquests eren tres porcs dels més mal parits. Dels que el pare deia que menjaven molt i no s'engreixaven gens.

- Te manda el sargento de la Guardia Civil, verdad?

- No señor, el cabo primera.

- Es igual, no?

- No entiendo de categorias

- No te preocupes, ya entenderás.

En Casas va obrir una llibreta i va dir:

- En esta libreta están apuntados todos los jóvenes de edades comprendidas entre dieciseis años y la edad militar. Todos tenéis la obligación de pertenecer a la Organización Juvenil. Los considerados rojos, como tú, quedáis apuntados en tinta roja, para que, si yo tengo que dejar el cargo de Delegado Local, el que lo ocupe os conozca a todos. Además, las faltas que cometáis los rojos siempre serán graves. Lo que quiere decir, y yo te lo aconsejo, que en tu caso particular procures andar con pies de plomo, ya que al menor desliz te encuentras en la cárcel. Debes obedecer órdenes de todos los Delegados Locales. Asimismo del Jefe de Centuria, que es el camarada Salas. En un principio tienes el deber de presentarte todos los días, desde las seis de la tarde hasta las nueve, para cumplir todo lo que los Delegados Locales tengan a bien ordenarte. Más adelante, cuando lleguen los uniformes, tienes el deber de ponértelo siempre que estés de servicio en las horas indicadas. En este momento hay mucho trabajo por hacer y nosotros organizaremos los grupos para realizarlo. Desde este momento únete a los otros camaradas del Vestíbulo y no dejéis subir

a nadie sin ir acompañado por uno de vosotros.

Es va posar dret i amb aire hitlerià, va estendre el braç i va dir:

- Arriba España!

Jo vaig fer el mateix i també, amb un aire hitlerià de gos mullat, vaig contestar:

- Arriba España!

Quina colla d'oportunistes, amants de la revenja, panxacontents i ganduls. Estava arreglat el famós Règim Franquista amb aquella gent. Però no, els que estàvem arreglats erem nosaltres, de moment.

I quin discurs havia fet el camarada Casas! N'hi havia per llogar-hi cadires. Era el fill del guàrdia jurat de la sèquia que portava l'aigua a Manresa. Tots els de la família eren uns morts de gana, però aquest ximple va tenir la pensada d'anar-se'n a la banda feixista i ara tornava carregat de medalles, segurament comprades a algun quincaller. A part de les medalles portava una mala llet impressionant.

Però, a quants n'hauria d'obeir jo?

En sortir a fora del despatx ja m'esperava en Fidelà, amb la seva mitja rialla, perquè era molt fi en Fidelà. Va dir-me:

- No cal que m'expliquis què t'han dit, perquè ho he sentit tot des de darrera la porta i més o menys és el mateix que em van dir fa pocs dies a mi. Tots estem acollonits. Nosaltres creiem que tu aniries a la presó de Manresa. Aquests de dintre ens ho van dir. Totes les preguntes que ens han fet han anat sempre pel camí de considerar-te un dirigent comunista. Hi ha algú al poble, i ha de ser tan feixista com aquests, que s'ha interessat per tú davant del caporal. Aquests són els comentaris que es fan entre nosaltres. I encara va afegir: - Diuen que el caporal marxarà aviat, perquè és massa tolerant. No et fiïs de ningú. Entre tots els que trobaràs aquí a l'Organització Juvenil també hi ha els fills dels feixistes del poble. Fan unes orelles com pàmpols, quan algú de nosaltres parla. Mira, ara mateix hi ha en Corrons, que és un gos falder, que ja ve cap aquí perquè ens ha vist que parlàvem.

- Què, enterramorts, encara tens el coronel de dispesar a casa teva?

- No em busquis, Fidelà, que si continues així, em queixaré a les autoritats.

- A quines, a les civils o les eclesiàstiques? - I tot baix va afegir: - El dia que tot això passi, et fotrè una pallissa que ni a casa teva et coneixeran - i s'hi va girar d'esquena, preguntant-me a mi:- Què fa la teva mare?

- Malament, Fidelà, malament

Va tancar les dents, que vaig sentir el soroll, i va dir-me:

- Tens mala sort. Tots ho passarem molt malament, però tu més que cap.

8.- CONTINUA LA REEDUCACIÓ

Des de llavors, cada dia a l'hora manada, jo anava al local de Falange. Allà hi trobava tot un reguitzell de joves adolescents. Com que els de setze anys per amunt erem pocs, van agafar-ne de més joves i eren molts els que no en tenien pas més de catorze.

Als uns els manaven treballs tals com cremar llibres en les estufes que tenien al local per aguantar el fred. Aquests eren els més afortunats, els fills de feixistes. D'altres s'estaven a la porta d'entrada fent guàrdia a la manera militar i en posició de "descanso". Tots els que feien aquesta guàrdia tenien l'uniforme (la boina vermella, la camisa blava i guants de pell negres). Eren aquells de qui no podies pas fiar-te'n, ja que s'havien anticipat a gastar-se uns diners per comprar-se l'uniforme.

Jo estava entre els més vigilats. La meva missió consistia en estar-me assegut a la sala d'espera de les visites i quan algú del Gran Consejo Local manava fer algun encàrrec a fora m'hi enviava.

Generalment els encàrrecs consistien en portar avisos a membres considerats "rojos", perquè es presentessin.

Durant els primers dies els més molestats eren dones. Moltes d'elles tenien el marit en camps de concentració francesos, ja que encara tenien por de tornar a casa perquè havien estat d'algun partit polític. Les seves dones eren castigades a fregar, a més del local de Falange, els pisos dels membres del Gran Consejo.

Em vaig adonar tot seguit que jo era el que més encàrrecs d'aquests portava. Volien donar la impressió, davant del poble, que jo era un venut.

Els primers dies jo hi patia molt. Després, la pell de la cara ja se'm va tornar més gruixuda i costava més fer-me enrogir.

Cada tres o quatre dies, en sortir del local, passava per la caserna de la Guàrdia Civil. Alguns dies hi havia el caporal, d'altres no. Quan no hi havia el caporal, havia de presentar-me al botxí. El dia que això passava tenia una por de mil dimonis, però ell mai més va molestar-me.

Els dies que hi havia el caporal, en veure'm em feia una lleugera rialla i em convidava a seure. El guàrdia que m'havia apallissat (el botxí, que així l'anomeno perquè mai no vaig saber el seu nom) marxava del despatx quan jo arribava. Sempre ens quedavem sols el caporal i jo.

Al principi jo tenia el convenciment que el caporal intentava de fer de "hombre bueno". Tal com van anar passant els dies vaig comprovar que, sense ser una bona persona, tenia una certa personalitat.

Ja no li cridaven l'atenció, com al principi, els motius pels quals jo havia hagut de tenir contacte amb ell. Em preguntava com em tractaven en el Gran Consejo Local i qui eren els membres d'aquest Consejo. Si els coneixia d'abans, quines actuacions havien tingut en el període de la República, a quin partit perteneixien, etc. També s'interessava molt per saber qui era l'alcalde, en el sentit íntim i passat, doncs en el present ja el coneixia (i, per cert, vaig comprovar que molt bé).

No era un home molt expressiu, el caporal, però de la dotzena d'ocasions que vaig tenir de parlar-li vaig treure'n el convenciment que era un home recte al qual repugnaven certes actituds dels vencedors. Un dia, que segurament estava més eufòric que de costum, va dir-me:

- Durante este mes que he pasado de Comandante de Puesto en este Pueblo, he sacado conclusiones muy negativas sobre el comportamiento de ciertas personalidades que hoy están a su frente. Se me dice que en el año 1936, no se asesinó a nadie aquí y en cambio yo tengo una carpeta llena de denuncias. Creo que cuando hayan regresado los combatientes rojos que estan en campos de concentración y refugiados en Francia, serán legión los encarcelados. Yo estoy convencido que no debería encarcelarse a nadie a no ser que tuviese las manos manchadas de sangre, lo cual quiere decir que en este Pueblo no debería ser encarcelado nadie. Deberíamos crear una imagen de confianza para que la gente se diese cuenta que nosotros somos los que tenemos que hacer una España nueva y que queremos hacerla entre todos, vencedores y vencidos. - I va afegir encara:- Tengo pedido el traslado pues no me siento muy a gusto aquí. Procura portarte bien. Asimila todo lo que puedas el nuevo orden. Son pocos los amigos que tie-

nes entre los vencedores. El grave problema familiar que tienes hace que yo te hable así.

De totes aquestes paraules vaig treure'n la conclusió que el caporal havia estat una peça clau per evitar el meu empresonament. Estava completament assabentat de tots els meus problemes i, segons vaig deduir més tard, tal i com van anar desenrotllant-se els aconteixements, moltes coses que ens van succeir ell ja les sabia, o simplement les esperava.

Pocs dies després d'aquesta conversa, van dir-me que el caporal havia estat traslladat de lloc. Mai més no vaig saber res d'ell. Va venir de Comandant un sergent.

Jo no vaig presentar-me més, esperant ser requerit, però el nou comandant no va pas fer-me avisar.

Vaig deduir que el caporal, abans de marxar, havia destruït tot l'expedient que guardava en la famosa carpeta.

9.- SOM GOSSOS

En el convent de monges Dominiques, que abans del 1936 es dedicaven a l'ensenyament, començada la revolució, s'hi van instal·lar els anarco-sindicalistes de la C.N.T.-F.A.I.

Quan van entrar els invasors feixistes, aquest local va ser habilitat per estatge de tropes, primer blancs i més tard moros. En l'antic local de les J.S.U.C. que abans del 1936 era inacabat i que nosaltres, amb el nostre treball, vam habilitar i adecentar, també s'hi va instal·lar tropa.

La U.G.T. vam habilitar-la en un cafè-casa-de-bagasses, tan cada el 1936. També van instal·lar-hi tropes.

El Centre Instructiu i Recreatiu, van omplir-lo de moros. Aquest local va ser el més perjudicat. Abans d'instal·lar-hi ningú va ser saquejat per uns grups de dones que abans del 1936 pertanyien a l'organització parroquial anomenada Filles de Maria. Consideraven aquest Centre niu del dimoni. Van buidar la biblioteca i van portar-la a Falange. Allà va servir per fer foc a les estufes durant bastants dies. Familiars i amics d'aquestes dones van completar el treball trencant-ho tot i si quelcom els feia peça van endur-s'ho a casa seva. Quan hi van entrar els moros van acabar de saquejar-lo. A més, com que feia fred, van cremar tot el que quedava, inclús els marcs de les portes.

Era a primers de març. De bell matí va venir a casa en Matas, va trucar a la porta i jo vaig anar a obrir. Va dir-me:

- Presenta't immediatament al local de les monges. Se't necessita tot el dia- i va anar-se'n.

Vaig arreglar tot el que havia de fer a casa. Vaig donar l'esmorzar a la mare i quan ja em decidia a sortir, sento que tornen a trucar a la porta. Obro i quin no seria el meu surt quan em trobo altre cop amb en Matas, però aquesta vegada amb la pistola als dits i dient-me:

- Penses venir de grat o he de portar-te amb la pistola a les costelles?

- Vinc amb vós.

En ser al carrer va replicar:

- Si creus que has de prendre'm el pel estàs equivocat. No

acostumo a haver de repetir les coses dues vegades.

- No, Matas, no vull prendre el pèl a ningú, però heu de tenir en compte que tinc la mare al llit i jo a casa tinc força feina.

- No em vinguis amb llagrimetes. Durant tot el temps que jo he estat a la Zona Nacional, tota la meva família les ha passat molt malament i ningú no s'ha preocupat d'ajudar-la.

- Mirat des del vostre punt de vista segurament teniu raó. Però jo ho veig diferent. Per altra part, jo encara no estava assabentat d'on ereu durant els últims temps. O és que personalment us he fet algun mal a vos o a la vostra família?

- No, no tinc referències que tu, personalment, m'hagis fet cap mal. Si tingués la més lleugera idea de què tu ets responsable de quelcom, o simplement de la fam que durant aquests darrers temps han passat els meus, pots ben creure que en aquests moments no series pas aquí.

No vaig contestar-li. Era la primera vegada que un dirigent del nou règim es dirigia a mi en la llengua catalana. Il·lús de mi!, en aquells moments vaig tenir una lleugera esperança de què encara quedava quelcom de positiu dintre d'aquells caps malalts per la victòria.

En tot això vam arribar al convent. En entrar es sentia una forta pudor de merda. Eren les deixalles dels moros.

En Matas va dir-me:

- Hem organitzat diversos grups per netejar els diferents locals del Poble. A dintre ja hi trobaràs altres companys. Jo dirigiré el treball.

Com més entrava, més forta era la pudor. Al pati de la part del darrera hi vaig trobar els que, junt amb mi, havien de treure tota aquella porqueria.

Quina va ser la meva sorpresa al veure cares molt conegudes en els companys que havia de tenir durant els propers dies.

Hi havia en Solanic, pare d'un J.S.U.C. que feia pocs dies havia donat senyals de vida des d'un camp de concentració. També tenia un fill més gran refugiat a França.

L'Homs, un home que treballava de porter a la mina de potasses del poble. Mai no vaig sentir dir que tingués cap mena d'idea política.

En Puig, home d'esquerres, però l'únic delictes del qual era no ser amic del seu germà, feixista fins a la mèdula.

En Tarrús, com jo mateix i de la mateixa ideologia.

En Ribó, vinculat familiarment a Estat Català.

Dos o tres més, sense ideologia política, però de la Organización Juvenil.

La primera ordre la vaig rebre jo. En Matas va dir-me:

- Ves a casa del paleta Riera i que et deixi el carret.

- Bé, però...

- No, de burro ja en faràs tu.

El que jo anava a buscar era un carret petit que acostumaven a fer tibar per un petit burro. Els paletes hi transportaven mitja dotzena de sacs de ciment, o simplement un parell de centenars de totxos. Vull dir que no era pas un carret molt gran, però en aquells dies no hi havia burro. Bé, segons en Matas sí que en tenien de burro.

- Teresa, vinc a buscar el carret dels paletes. M'ha donat l'ordre en Matas.

- I qui s'hi oposa amb aquesta gent? - i va afegir:- qui el tibarà?

- Jo, Teresa, jo sóc el burro - vaig contestar.

Va obrir la porta i jo vaig treure el carret del seu lloc. Tibant fort el vaig portar cap al convent. La gent que trobava pel carrer, que era poca, es girava a mirar.

Jo vaig prendre-m'ho amb molta filosofia. Estava completament convençut que no hi havia pas res a fer. Havia d'obeir.

L'única il·lusió d'aquella gent que ens manava era fer-nos fer el ridícul davant dels altres ciutadans del Poble.

En reunir-me amb els altres companys de treball vaig adonar-me que no era pas qüestió de fer brometa. Hi havia tres homes ja grans que tot el que els obligaven a fer era molt denigrant.

Denigrant ho era per tots, però nosaltres erem joves i quan un és jove veu les coses de diferent manera.

En Solanic i l'Homs tenien les llàgrimes als ulls i es lamentaven.

- Quina barra, de què se'ns pot acusar per fer-nos aquesta befa?

De fet, ens van dir que havíem de treure tota aquella merda barrejada amb palla, i portar-la a l'altre costat del poble, en un terraplè que en diuen el repeu.

- Tu, com ja t'he dit, portaràs el carro. El poble el coneixes molt bé, ja que el voltaves cada dia cridant TREBALL - va dir-me en Matas.

Ja podien fer-me fer el que volguéssin. Tant se m'en donava una cosa com una altra. El gel ja estava trencat i per altra part, en aquells moments, jo em pixava tots els del poble.

Vam començar, amb pales, a treure porqueria. Al principi per la porta per anar-nos ficant endins i així no trepitjar nosaltres mateixos les grans merderades que els llibertadors ens havien deixat. De moment tot anava marxant bé ja que solament es tractava de carregar el carro, però tal i com anàvem endinsant-nos es feia més pesat. Havíem de transportar-ho amb uns coves mig fets malbé i en queia la meitat pel camí.

Quan el carro va ser ple vaig sortir i em vaig ficar entre els seus braços per fer de burro. Era tant el pes que no podia arrencar-lo. Fou llavors quan vaig adonar-me que un tros més avall hi havia tres o quatre feixistes, entre ells l'alcalde, que reien a cor batent.

Era molt trista la situació d'aquella gent, que es divertia amb un espectacle com aquell! Però, en fi, la seva mentalitat era curta. Ningú no podia fer-hi res.

En Matas va fer sortir en Tarrús i en Ribó perquè es posessin un a cada costat del carro i així m'ajudessin.

Vam travessar tot el poble. Nosaltres ens ho preniem amb caire de conya. Era l'única solució viable.

La gent, en el primer viatge, es girava a mirar l'espectacle. Uns se'n reien molt. D'altres vaig sentir que ens compadien. Però els més baixaven el cap per no veure-ho. Aquests darrers eren els que tenien algun familiar desaparegut o en camps de concentració. Tot això va durar tres dies. Vam deixar els locals completament nets i a un preu molt barat.

Els tres homes grans, Solanic, Homs i Puig, van passar-ho molt malament però a la fi tots vam poder tornar a casa nostra sense haver de rebre cops, i això era el més interessant.

La mare, estava cada dia més greu. Jo mentre era al carrer, o simplement quan feia alguna feina, no patia; però a l'arribar a casa semblava que tot em queia a sobre quan m'adonava de la meua impotència.

El pare gairebé no parlava. Sortia, quan podia, a l'horta o a la vinya, però el seu ànim estava ensorrat.

La mare no es cansava de fer-nos reflexions i donar-nos consells:

- Passaran coses molt més greus encara - ens repetia. - No us separeu mai. Junts, tot anirà bé, de tot us en sortireu, però tu, Marc, fes bondat. No et deixis portar pel corrent d'aquests ximplers que no busquen altra cosa que la destrucció i la divisió del treballador.

Això la mare, ho tenia molt clar. L'any disset, ella ja estava afiliada al sindicat de la C.N.T.

Però jo precisament no feia altra cosa que deixar-me portar pel corrent. O deixar-me portar o ofegar-me.

10.- LA MORT DE LA MARE

Tant i com anàvem entrant en els primers dies d'aquell mes de març, es notava que la mare anava perdent forces. Tossia constantment i el pare em deia que procurés evitar en el possible de rebre el seu alè directament. No en feia pas cap cas, jo. Feia tres anys que ajudava a cuidar-la i mai vaig prendre cap mena de precaució. La meua mentalitat em deia que havia de ser molt dolorós per ella notar que el seu fill se n'allunyava.

Van ser dies molt dolorosos per tots.

Ella tenia el cap completament clar i era conscient de què la seva fi s'acostava a passos agegantats. No parava de donar-nos consells i recomanacions.

Eren moltes les vegades que, tant el pare com jo, havíem de marxar de l'habitació per amagar les llàgrimes que ens ocasionaven les seves paraules.

Ella, sense moure's del llit, notava el meu allunyament del que ella creia que era la veritat. No podia comprendre com era que jo visqués barrejat amb tota aquella gent. No entenia què era el feixisme, però si que sabia per pròpia experiència qui eren els que ella anomenava clericals i carques, gent que ella sempre havia deixat de banda. Em recomanava, sobretot, que fes bondat i respectés el pare.

Una tarda que erem sols a casa va dir-me:

- Crec que tinc pocs dies de vida. La meua existència no ha pas estat gens feliç. Vaig haver de marxar de casa molt jove i encara que l'oncle va acollir-me i sempre m'ha estimat molt, jo em sentia forastera a casa seva. Des de que ens vam casar amb el teu pare sempre vam tenir la il·lusió de poder tenir casa pròpia. El teu pare es bo, no en dubtis pas, i no hi ha un altre home més enamorat de la seva professió que ell. Sempre havia somniat en tenir fills forts per poder treballar i aixecar un patrimoni. De fills, ja ho veus, ni he donat tres i tots tres xicots, però el gran i el petit van morir joves i ara solament li quedes tú. Jo marxaré, no veuré res del que ha de passar-vos, que serà gravíssim.

Es cansava molt parlant i jo li deia que no continués.

- No mare, tu no estàs pas tan greu com dius. Ara començarà el bon temps i et refaràs.

- No, Marc, no. La sento molt a prop - i va afegir:- No he pogut resistir la mort d'en Joan, carregada com ja anava amb el pagament dels deutes de les obres de la casa. Si el teu pare hagués volgut buscar un treball fix, segurament tot hauria estat molt diferent. Tu ja saps que la terra no dóna en aquesta comarca i menys a parceria. Treballes per als terratinents. Ells sempre són els que viuen bé amb el nostre treball. Tal i com van les coses allunya't de la terra, o almenys de la d'aquesta comarca, però fes-ho sense deixar el teu pare. Ell és valent, tu ets jove. No aflui-xeu ni us separeu.

No vaig poder aguantar-me més. Vaig acostar-me al llit, on ella estava, mig incorporada amb coixins, i vaig abraçar-la plorant. Ella volia allunyar-me i deia:

- No Marc, no t'acostis, que puc encomanar-te la malaltia.

- No mare, temps hi ha hagut per això i ja veus que estic sà.

Vaig besar-la com no havia fet mai. Crec que va ser el darrer petó que li vaig fer en vida.

Va arribar el pare i es va estranyar molt de trobar-nos, ella al llit i jo assegut en una cadira al seu costat.

Quan vam ser sols, amb el pare, ell va recomanar-me el que havia fet en tantes ocasions referent al contagi. No el vaig deixar acabar.

- No vull sentir parlar més de contagi. És la mare i jo no en tindrè pas mai més cap, de mare. Vull estar-me prop d'ella com més temps millor.

- No us baralleu -va dir la mare des del llit.

No vam parlar més de contagi.

Van passar uns quants dies més. Jo ja no em movia de casa. La veu havia corregut que la mare estava molt malament i els feixistes no exigien la meua presència enlloc.

La mare tenia unes cosines germanes solteres. Eren de l'organització Filles de Maria. Mai no ens havíem fet gaire amb aquella família. Elles, llavors, vivien una felicitat comparable a l'orgasme. Sempre barrejades entre capellans que havien estat amagats durant els darrers mesos.

Diferents d'ideologia com erem, quan ens trobàvem gairebé no ens saludàvem. Però van saber que la mare estava en les darres i segurament van voler salvar una ànima.

Van venir a visitar-la. No havien vingut pas mai.

Mentre van ser a l'habitació, jo no vaig pas perdre-les de vista, perquè tenia el pressentiment que quelcom de molt interès les portava a casa.

No va passar res, però van dir que l'endemà tornarien.

Quan van ser fora la mare va cridar-nos, al pare i a mi, i va dir-nos:

- Les cosines no m'han parlat de res de nou, però jo ja sé a què han vingut. Mentre tingui coneixement no vull veure cap capellà a casa. Quan el perdi, us ho demano per favor, no tolereu que en vingui cap.

Amb el pare ens vam mirar, però no vam fer cap comentari davant d'ella. Quan vam ser sols vam juramentar-nos fer la voluntat de la mare, caigués qui caigués.

El següent dia van tornar, però aquell dia venien amb una altra cosina, també soltera, però amb la qual teniem més relació. Ens va cridar, al pare i a mi, i ens va dir per avisar el capellà per confessar-la i combregar-la. Jo no vaig haver d'intervenir per res, perquè va ser el pare el que va dir:

- Ja fa dies que amb ella hem parlat sobre això. No cal pas que us recordi com pensa, perquè ja ho sabeu perfectament. No creu en capellans i no vol capellans mentre tingui vida. Quan sigui morta es pot fer amb ella el que convingui més, però repeteixo, mentre li quedi un alè de vida res de capellans a casa.

- Has pensat, Lluís, la responsabilitat que et poses a sobre tolerant que la seva ànima es perdi per sempre?

- És la seva vida la que jo voldria que no es perdés i ja veieu la nostra impotència.

- Però és que el senyor Rector ja està avisat, només falta que tú donis el permís i vindrà tot seguit. La cerimònia serà molt curta.

El pare va estrènyer les dents. Vaig fixar-me que les mans li tremolaven i quan això passava en ell, era senyal evident que la ràbia el consumia.

- La conversa està acabada definitivament - va dir el pare.

- Anem, noies, la nostra missió ja s'ha acabat.

Totes tres van marxar sense ni tant sols acomiadar-se de la mare.

Amb el pare vam mirar-nos, vam abaixar els ulls, però no va haver-hi cap comentari. En aquest tema estàvem completament d'acord.

Aquell mateix dia, quan va venir el padrí meu i oncle de la mare, li vaig explicar tot el que havia passat entre les seves nebodes i el pare. El padrí va opinar:

- El teu pare ha obrat molt bé, però haureu d'atendre-us a les conseqüències que aquesta decisió us portarà - i encara va afegir: - Veig que a tu han començat a molestar-te. Doncs això serà el principi. Quan et falti la mare us quedaran tres solucions: una marxar del poble; dues, acceptar tot el que vingui, tancant-vos dintre de vosaltres mateixos, passant fam si convé i esperant temps millors; i tres, fer-vos feixistes. Això és el que cres que fas tu. Encara que no puc, ni vull, jutjar-te.

El padrí tenia raó. Però és que el padrí havia viscut molt i de lluites amb els clericals n'havia tingut sempre.

Vam arribar a mig març. El desenllaç es veia venir imminent. Tenia estones en les quals patia molt. Als accessos de tos es barrejava l'ofec i quan això passava era ella mateixa la que desitjava morir. Aquests podríem dir-ne atacs li anaven sovintejant cada vegada més.

En tot això va arribar el divuit de març i el sofriment va ser terrible. El metge ja ens havia anunciat que el final seria duríssim però que quan això passés anéssim a buscar-lo i vindria tot seguit. Aquell dia al vespre el pare va dir-me:

- Aquesta nit vetllarem tots dos. La mare viurà poques hores.

Va arribar la matinada del dia de Sant Josep, 19 de març, i el seu patir va ser horrorós i en vista d'això vaig anar a buscar el metge. En sortir al carrer estava nevant com si fossim ple hivern. Fins i tot en això les coses ens anaven en contra.

El metge va venir tot seguit. Al veure l'estat en què es trobava, va preparar una injecció que ja portava de casa seva i li va donar.

El patir va calmar-se, però ella, donant-se compte de què ja no ens veuríem més va acomiadar-se del pare i de mi amb una forta estreta de mà i una mirada negada completament de llàgrimes.

De tot això va venir-ne un estat de coma en completa inconsciència que va durar unes hores, fins que, al final de la tarda, va morir.

Durant tot aquell dia vam tenir a casa una veïna, molt amiga de joventut de la mare, la qual va ajudar al pare a vestir-la i arreglar-la quan ja va ser morta.

Jo vaig estar-me assegut al menjador en una cadira. No sé l'estona que va passar, però de sobte vaig sentir la mà del pare sobre l'espatlla i la seva veu negada de sentiment que em demanava ajuda per tots els tràmits que calia fer per enterrar-la.

Em vaig posar dret d'un salt i disposat a ajudar en tot el que jo pogués.

Es veu que havia estat com inconscient durant molta estona. Sabia que havia perdut la mare i estava convençut que era allò més gran que fins llavors havia tingut. Però si tot just feia setanta dues hores que encara ens donava consells! Semblava impossible que ara, encara amb les mans calentes, jagués estirada, amb els ulls clucs, blanca com paper de barba, més blanca encara dintre del vestit blau marí que li van posar. I era morta. I ja era no-res.

Quina impotència la nostra davant la mort. El pare plorava. Jo tenia un nus a la gorja que no em deixava ni com qui diu parlar. Vaig acostar-me més al seu cos i li vaig passar la mà per la cara i vaig besar-la, però els llavis van trobar que, encara que el seu cos era calent, tenia la fredor típica de la mort.

Pobre mare, la vida la va tractar malament.

- No us preocupeu pare. Jo em proposo encarregar-me de tots els tràmits que calguin.

- Si Marc, ja veus que ningú no se'ns ha ofert per res. Estem completament sols.

- El primer que he d'avisar es al meu padrí i oncle de la mare.

- Si, avisa primer a ell i després procura fer-li fer un bagul.

Feia uns quants dies que el padrí ens havia deixat dues-mil pessetes. Era tot el capital que teníem en aquell moment.

Vaig fer tot el que el pare deia. El padrí va venir tot seguit. El problema va ser per fer el bagul.

En Josep Huguet era l'únic fuster que en aquells moments hi havia al poble. Vaig encaminar-me a casa seva i vaig exposar-li el que feia el cas. Va començar a rascar-se el clatell mentre jo li anava explicant el que pretenia. A la fi va dir-me:

- És que jo no tinc fusta per fer un bagul. Tampoc no tinc roba negra per forrar-lo per fora.

Em vaig adonar que no volia fer-lo. Tenia por de no cobrar.

- Digueu el que val i us el pagaré per endavant.

- No, si no és pas això. Es el problema que ja t'exposo el que em priva de fer-lo. Saps què pots fer? Anar a Navàs. Segurament en Majoral us el farà.

- Però vos creieu que jo he d'anar a Navàs per fer fer una caixa per enterrar la meva mare?

- Fes el que vulguis. Això no és pas problema meu - i encara va afegir: - pots estar segur que encara que tingués materials no us el faria pas, comunistes de merda!

Vaig entendre molt bé què volia dir amb totes aquelles paraules. Una vegada més, vaig mossegar-me la llengua i, abaixant el cap, vaig tornar a casa.

Eren les nou del vespre del dia de Sant Josep. Vaig explicar-ho amb tot detall al pare i li vaig dir que intentaria telefonar al Majoral per preguntar-li si volia fer allò que el fuster del nostre poble no volia.

En Majoral, quan li vaig explicar el nostre problema no va fer cap comentari, solament va dir-me que prengués la mida de la llargada del difunt i li fes arribar com més aviat millor.

Amb això ja van ser més de les deu del vespre i quan vaig intentar telefonar de nou amb les mides, ja havien tancat la centralita de telèfons.

Però jo no era pas persona que es quedés parat davant dels inconvenients que poguéssin sorgir i sense mandra vaig encaminar-me al poble veí a pas lleuger.

Eren quatre quilòmetres de distància. Més o menys a mig camí va parar-me la Guàrdia Civil, donant-me la veu de parar-me amb les mans al clatell. Vaig obeir i al contar-los els meus problemes van deixar-me pas. Eren tres quarts d'onze quan trucava a la porta de can Majoral.

Aquest bon home ja m'esperava, doncs va ser conscient de què jo actuaria tal i com vaig fer-ho.

- Demà a mig matí ja pots venir a buscar-lo.

Volia pagar-li i va refusar.

- El treballador no cobra fins que el treball ja està fet.

Això és el que va dir-me un home que era la primera vegada que el veia.

Amb els nervis més calmats i la preocupació de com ho faria l'endemà per anar a recollir el bagul, vaig tornar a casa.

El pare ja estava un xic impacient. Li feia companyia el padrí. Els vaig explicar tot tal i com havia anat i també vaig recordar-los que havíem d'anar per veure al senyor Rector per la cerimònia de l'enterrament.

- Això ja està arreglat - va dir-me el pare. - Ha vingut Mn. Miquel (era el capellà que va passar la guerra amagat a la casa del davant) i m'ha dit que no ens preocupéssim de res, que de tots els tràmits eclesiàstics ja se'n ocuparia ell. Al fer referència a l'hora de l'enterrament, m'ha dit que quan tinguéssim el bagul podríem decidir-ho.

Vaig respirar fondo un xic alleugerit de tanta preocupació. Quan va fer-se de dia i abans no marxés a treballar la terra, vaig encaminar-me a casa d'en Jaume Rubert.

En Rubert era un bon amic del pare. El seu fill estava en un camp de concentració. Era militant molt actiu de les J.S.U.C.

Li vaig explicar el nostre problema i va contestar-me:

- El que més sento és la mort de la teva mare. L'altre problema és passatger i el solucionarem sense patir-hi gens. A les nou d'aquest matí estigues a punt, que jo passaré a buscar-te a casa per marxar amb el carro a Navàs. Prepara una manta per tapar la caixa, ja que ningú no ha de fer-ne res del que portem.

Vaig tornar a casa a contar-ho al pare. Així mateix ho vaig fer amb Mn. Miquel, el qual va dir-me que podríem fer l'enterrament l'endemà a les deu del matí.

Era un març molt gèlid. No hi havia pas perill de descomposició, encara que fes més de vint-i-quatre hores de la mort. Per altra part, com més es tardés, més la tindria a casa. Eren les darreres hores que la podia veure.

Vam cremar miques de sucre a l'habitació per perfumar-la.

A l'hora indicada en Robert va passar per casa, tal i com havíem quedat. Jo, amb una manta gran, vaig pujar al carro i vam encaminar-nos al poble veí.

Durant el viatge vam parlar de diferents coses. En Robert es lamentava de la pèrdua de la guerra (llavors ja es veia imminent). Segons ell, la culpa de tots els desastres polítics de la República, els únics responsables, eren els anarquistes. Però es queixava molt de la multitud de partits polítics que volien manar la derrotada República. Recordo molt bé aquestes paraules:

- A casa meva som quatre de família, jo, la dona, un fill i una filla. La filla és del P.O.U.M., el noi és de les J.S.U.C., és a dir, comunista, jo sóc d'Estat Català i la dona és de l'Esquerra d'en Companys. Ja veus, quatre i tots d'un partit diferent. Catalunya és així i mai podrem fer res de bo.

Jo no tenia pas ganes de riure, però l'observació era molt edificant en els moments en què ens trobàvem, com hi ha Déu!

Arribats a Navàs, el bo d'en Majoral va embolcallar-nos bé la caixa i junt amb un aprenent ens la va col·locar dintre del carro. Va fer-me una factura i li vaig pagar, sense oblidar-me de donar-li les gràcies.

De retorn al poble, en Robert va adonar-se que jo no tenia pas gaires ganes de parlar i va ser molt discret. Poques van ser les paraules que ens vam dirigir.

Mai en Robert no va voler sentir a parlar de pagar-li el viatge a Navàs.

Arribats que forem a casa, el pare i jo, agafarem la mare i la posàrem dintre de la caixa.

Van ser molt poques les visites que vam tenir durant tot aquell vint de març.

Tothom tenia prous problemes a casa seva i eren uns temps que la mort es mirava molt fredament.

La veïna va anar a comprar-nos dues corbates negres i una gorra negra pel pare.

L'endemà, a l'hora senyalada van venir molts amics, els quals em van estrènyer la mà, dient les paraules que solen dir-se en aquests casos.

Mn. Miquel, fent honor a la paraula donada i acompanyat de tres escolans, va iniciar l'enterrament. Van portar la mare fins a l'esgrésia habilitada, ja que la normal l'any 1936 van deixar-la inservible, i allà li van cantar absoltes. Seguidament, vam continuar cap al cementiri amb tota la comitiva. Allà vam deixar-la.

Que buida vam trobar la casa en retornar-hi! Que sols i abandonats ens sentíem! Un dels fundadors de la casa ja havia desaparegut!

Durant els dies que van anar passant fins a darrers de març, no van pas molestar-me gens els que manaven. Amb el pare, vam aprofitar aquell podríem dir-ne oblit, per fer neteja de tot el pis. No és pas que estigués brut, però donada la malaltia de la mare, vam procurar desinfectar tot el que va semblar-nos a nosaltres que podia ser infecció. La roba d'ella, que ja no ens serviria per res, el pare la va cremar a la vinya.

11.- EL FINAL DE LA GUERRA I EL ROBATORI DE MOBLES

En tot això va arribar el famós primer d'abril i amb ell el final de la guerra. Els uns ballaven d'alegria, molts d'altres, amb el cap cot, esperàvem temps millors, que segurament serien molt pitjors!

Aquell primer d'abril del 1939 a la tarda, quan el General Franco va haver donat el seu Parte de Guerra, van venir a casa a buscar-me perquè volien fer una magna manifestació a la plaça i no volien que hi faltés cap membre de la Organización Juvenil. Gairebé tots portaven la camisa blava i la boina vermella. Però erem uns quants que no la tenien pas. Segurament erem els que no la volíem comprar. Certa personalitat vaig sentir que deia amb menyspreu:

- Estos que van de paisano son todos rojos. Hay que tener mucho cuidado con ellos.

Vaig sentir por, però un cert orgull dintre meu va fer-me respirar satisfet.

Van continuar les estades al local de Falange. Com abans de morir la mare, cada dia a l'arribar mitja tarda, tenia l'obligació de presentar-me a complir les ordres que aquella colla de trinxeraires tenien a orgull manar-me.

No era pas sol a complir feines ingrates, però sí que jo em donava compte que les de més compromís, o sigui, les que més em podien denigrar, me les continuaven encarregant a mi.

Ja no es tractava solament de portar avisos a persones, homes o dones, perquè es presentessin per castigar-los, o simplement encarregar-los diferents treballs (i sempre sense cobrar), com per exemple fregar els pisos dels membres del Gran Consejo Local.

No, ara ja es tractava de violar els domicilis de persones que havien emigrat i endurse'n el que més goig els feia.

Els locals de Falange i de la C.N.S. van omplir-los de mobles robats. Una tarda en Regonas em va cridar i va dir-me:

- Tu habías ido a escuela con este rojo que fue maestro antes de la guerra, verdad?

Vaig fer el paper de boig i li vaig contestar:

- Si no me dice el nombre no sé de quién me habla.

- Te pego una hostia que te va a devolver la memoria perdida -

i va aixecar el braç per fer-ho. Jo em vaig apartar, perquè era capaç d'això i de moltes altres coses pitjors. Va continuar: - Tú y este (va senyalar en Fidelà) ireis a casa de este rojo y traereis el escritorio con sus correspondientes sillas, aquí.

- Que autoridad nos acompaña?

- El Jefe de Centuria.

Menys mal, vaig pensar jo. El Jefe de Centuria era en Salas.

Vam personar-nos al domicili d'en Regné, on vivia la seva esposa. La senyora Àngels al veure'ns a n'en Fidelà i a mi va dir-nos:

- On aneu?

- A robar-li els mobles - li vaig dir jo- encara que el que ho mana és en Regonas.

- Ara em paga el menjar que vaig donar a la seva dona i fills quan ell els va abandonar.

Vam arronsar-nos d'espatlles, tant en Fidelà com jo. En Salas va dir:

- Agafeu l'escriptori i totes aquestes cadires (vaig notar que quan erem sols ens parlava en català).

Però és que en més d'una ocasió, quan es dirigia a nosaltres en castellà, si erem sols, ens posàvem les mans als collons, sense dir paraula.

En un principi ens deia que ho diria al Jefe, però en Fidelà que estava poc compromès i era desmañegat, li va aconsellar que no ho fes, ja que algun dia podria penedir-se'n. Era fabulós aquest Fidelà.

La senyora Regné es va fer càrrec tot seguit de la nostra situació i va dir-nos:

- No us preocupeu gens, tot això és molt normal, en passarem de molt pitjors. Compliu tot el que us manin i deixeu passar la riuada.

Vam agafar els mobles i els vam portar on ens havien manat. Tot això va portar-nos a fer-hi tres o quatre viatges.

En un dels viatges, procurant que no em sentís en Salas, vaig dir a la senyora Àngels que voldria parlar amb ella una bona estona.

- Ja saps a què t'exposes si se't descobreix que has vingut a casa?

- Sí que ho sé què pot passar-me, però ara ja començo a estar foguejat i començo a saber què és la hipocresia i com explotar-la.

- Jo estaré tota la setmana a casa. Pots venir quan creguis més oportú de fer-ho, però sobretot procura no ser vist.

- Es que la comprometo?

- A mi no. Jo tinc qui em guarda. Les ordres que m'han donat, qui jo sé, són que m'ho deixi prendre tot i que procuri no protestar mai. Ja vindran temps millors.

Quan vam tenir tot l'escriptori amb les seves corresponents cadires al despatx d'en Regonas, el pocavergonya, s'hi va asseure darrera i va opinar:

- Voy a estar muy cómodo en este despacho.

Jo no vaig poder callar. També volia opinar i li vaig dir, sense que ningú no em preguntés:

- Sí, Jefe, este despacho es muy bonito, pero era de un Comisario Político rojo.

- Sí, pero que procure que no le pongamos las manos encima (i li lluien els ulls quan deia això); de momento, su esposa tendrá que marchar del Pueblo, o de lo contrario se morirá de hambre.

Jo crec que aquell home estava malalt. Però és que de malalts d'aquella mena n'hi havia molts, llavors.

Vaig deixar passar uns quants dies, però al final de la setmana, en sortir de Falange, va semblar-me que la carretera era completament deserta i vaig ficar-me a l'escala on vivia la senyora Àngels.

Vaig trucar molt lleugerament amb els nucs dels dits. Als pocs moments, sense sentir passos, van mirar per la petita reixeta de la porta per saber qui trucava. Van obrir tot seguit. La senyora Àngels em va dir:

- T'ha vist ningú quan venies?

- Jo crec que no.

- Passa a la cuina. Vivim allà, ja que encara fa fred i tenim poca llenya.

Vaig passar. Asseguda a la cuina hi havia la seva germana. Vaig saludar-la amb una mica massa de cerimònia, però és que volia donar una bona imatge de l'educació rebuda de l'amo de la casa, encara que llavors fos molt lluny d'ella.

- Es un antic alumne de l'Eloi - va ser l'única presentació.
- Segui, per favor - va dir la senyora.

La senyora Àngels, quan començava a parlar semblava que li donessin corda. Però és que jo la notava molt nerviosa. La seva germana li recomanava a cada moment que tingués calma.

12.- QUI ERA L'ELOI REGNÉ?

L'Eloi Regné era el mestre d'ensenyament primari que jo havia tingut. Va venir al Poble a mitjans del 1932 quan encara hi havia l'eufòria de la proclamació de la segona República.

Aprofitant els primers festeigs de la dictadura d'en Primo de Rivera amb el P.S.O.E., al Poble va haver-hi un ajuntament bastant liberal, si per liberal entenem una junta formada per homes contraris a la Lliga del moment i amb més o menys simpatia pel partit socialista. Aquest grup d'homes van acceptar de col·laborar amb la junta militar solament amb l'objecte de construir unes escoles que faltaven al Poble. Van escollir els terrenys, van buscar crèdits amb avals estatals i van aconseguir de construir unes escoles unitàries, una per nois i una altra per noies, que en aquells moments eren l'orgull dels constructors. Jo era molt petit, quan van ser inaugurades, però recordo molt bé la gran il·l·lusió que teníem tots els nens i nenes del moment, en contemplar una cosa tant important, feta amb molt gust i tanmateix per al servei nostre.

Les escoles van estar construïdes, però eren una gàbia sense ocell. El mestre era un gandul pocavergonya que no es preocupava dels pocs alumnes que tenia, i que cada dia eren menys.

Al final va venir la caiguda de la monarquia i junt amb ella va caure el mestre.

El nou mestre va ser l'Eloi Regné.

Aragonès de la província d'Oscà i d'una edat voltant la trentena era el nostre el segon poble on anava a exercir. Fou un gran mestre per nosaltres. Els nostres pares estaven contentíssims amb el nou ritme que agafaven les coses culturals al Poble.

La quitxalla són molt observadors i molt aviat ens van adonar que el nou mestre deixava la religió de banda, encara que mai no ens feia cap mena de comentari sobre això. Recordo molt bé que a finals de l'any 1934 va morir la seva mare, molt religiosa ella, però en l'enterrament el seu fill no va entrar a l'església. Aquest fet va ser molt comentat i també criticat, en certs sectors del poble. Era molt valent en Regné. Recordo molt bé que van assistir a l'enterrament les autoritats del moment i llavors ho eren les nomenades a dit després dels fets del 6

d'octubre de 1934. En aquells dies del '34 teníem el mateix alcalde que tenim avui. Això vol dir que aquesta gent, mentre puguin manar, tant se'ls en dóna fer-ho amb un règim com amb un altre.

Aquest alcalde, al notar que en Regné es quedava fora de l'església, va creure que ignorava els costums del Poble en casos com aquell i va marxar de la corporació a avisar-lo del que havia de fer. Va fer un fort ridícul, perquè el mestre li va contestar que les seves creences no li permetien entrar al temple. Tot això davant de tot el poble i entre tot el poble els seus alumnes.

Encara no feia un any que el teníem de mestre, que, de quinze alumnes que va trobar-hi quan va venir, ja erem al voltant del centenar i tot això en detriment de les escoles parroquials que veien com els pares anaven treient els seus fills de les seves escoles.

Hi havia una gran lluita entre les dues escoles. Lluita de punt d'honor dels mestres per procurar ensenyar els seus alumnes més i millor. En Regné, en trobar-se amb una quantitat tan elevada d'alumnes i que cada dia anava en augment, va posar-ho en coneixement de la Junta Cultural Municipal i aquestes autoritats van cursar les corresponents peticions per doblar el servei d'ensenyament.

La Generalitat procurava atendre totes les peticions que se li feien en aquest sentit i les del Poble nostre no van caure en sac buit. Es va passar un envà pel bell mig de la sala i va venir un altre mestre i una altra mestressa, dividint els alumnes en dues aules.

Jo vaig quedar-me amb en Regné. Hagués tingut un gran disgust de no haver passat així, tot i que jo era entre els més entremaliats i també entre els que més bofetades rebia.

Vam tenir mobiliari nou de trinca i mestres i alumnes feiem honor a la bona feina que desde la Conselleria de Cultura feia l'Honorable Conseller senyor Bonaventura Gassol.

Va ser una vertadera llàstima que vingués la guerra civil. Sempre he pensat que l'esca de l'aixecament militar era frenar la gran marxa que la cultura portava a tota Catalunya.

L'aixecament militar del 1936 va trobar-nos en plenes vacances d'estiu (encara que jo ja treballava i alternava una cosa amb l'altra, treball i escola) i l'actitud que va prendre el mestre Regné vam haver de jutjar-la des del carrer.

Sempre que l'ocasió li venia a tomb, en Regné ens feia una gran condemna de la pena de mort. Però això no passava solament a l'escola amb nosaltres. També amb xerrades que feia al Centre Instructiu i Recreatiu no oblidava mai fer referència condemnatòria de la mort de l'home per l'home.

L'aixecament militar no va tenir pas cap mena de ressò al Poble. Suposo que les dretes esperaven que triomfessin els militars. Però no va ser així. Aquesta gent havien manat des de l'octubre del 1934 fins el febrer del 1936 i van ser uns mesos molt negres en el progrés del poble. Les escoles van ser les més oblidades en tot el conjunt i les que més van sentir les conseqüències d'aquells mesos de mal manar.

Però és que les dretes d'aquell Poble sempre havien esperat que fos la Guàrdia Civil qui els portés al poder i cosa curiosa, en aquell juliol aquest cos va posar-se a les ordres del govern legalment constituït que ho era el de la República. No tenint el suport de la Guàrdia Civil, tota la dreta va romandre a casa.

Però els minaires no van pas romandre a casa i com passava als pobles veïns, van sortir al carrer amb intencions de no deixar-se prendre la llibertat. Amb els minaires també s'hi van afegir d'altres homes de clares ideologies esquerranes i tots plegats van fet tot el que van poder per salvar la República.

En Regné, quan va veure tota aquella gent armada fins a les dents i amos del poble, va tenir molta por de què corregués sang i això atemptava als seus principis.

Els pobles veïns ja començaven, cada un, la seva pròpia revolució. Sentíem a dir que tal o qual home havia estat trobat mort, primer en algun descampat i més tard en la mateixa porta del cementiri.

En Regné va fer una crida espontània a tots els anti-feixistes locals, homes i dones, perquè es personessin a la sala d'actes del Centre Instructiu i Recreatiu.

Aquesta crida va ser un gran èxit. El local va quedar ple de gom a gom.

Va fer-los una gran plàtica. Va parlar de lluitar contra els feixistes i tot el que ells encarnaven i en més d'una ocasió va recordar a tots que en el Poble no hi havia feixistes, ja que ningú no s'havia oposat amb violència contra la república.

La majoria dels assistents se l'escoltaven bocabadats. Era molt normal, perquè aquell home era el mestre dels seus fills.

El resultat va ser que en Regné va portar la conversa on ell volia i que era fer-se nomenar Cap del Comitè de Forces Antifeixistes. Va aconseguir-ho per aclamació. D'aquella xerrada en va sortir tot el Comitè acabdillat per ell.

A les poques hores ja teníem el Regné amb una pistola del nou llarg penjada del corretjam.

Ja no eren solament en els cementiris dels pobles veïns on s'hi matava gent a tort i a dret. Venien dels altres pobles a matar gent en el nostre cementiri, però sempre gent de fora. Del nostre poble no es va matar a ningú.

Odis personals o polítics feien que fossin molts els que tenien ganes de copiar els assassinats dels pobles veïns. En Regné lluitava contínuament amb ells. Les seves armes eren les bones paraules que sabia donar a tots. Però el que més va influir dintre del cap dels que pretenien fer la seva revolució personal era que el seu capdavanter era mestre dels seus fills.

Infinitat van ser les anècdotes viscudes per en Regné durant aquells primers mesos de la guerra civil. Aquell final de juliol i tot l'agost va lluitar com un endimoniat, de nit i de dia, però va obtenir la millor victòria de la seva vida. Els homes de la C.N.T.-F.A.I. estaven armats fins a les dents, però pocs eren els que atenien les ordres i peticions que se'ls feia des de llocs de comanament perquè s'allistessin per lluitar en el front establert a l'Aragó.

Van passar dies. Sentíem parlar d'un home que encapdillava una columna de milicians voluntaris per prendre Saragossa i Osca. Era el gran Bonaventura Durruti, activista de la C.N.T. de ja feia bastants anys.

En Regné tenia dos problemes greus. Un, contenir aquelles mases armades que en aquells moments no feien res pel bé de la República. L'altre, atendre les peticions que feien des dels llocs de lluita en pro de què hi havia combatents sense fusell.

En Regné es va posar en contacte amb en Durruti i entre els dos van planejar una treta fabulosa.

En Regné va cridar a tots els homes armats. Els va fer una gran arenga, de les que ell ja estava bregat a fer i els va convèncer de què anant a la columna d'en Durruti acabarien la guerra en pocs dies.

Va ser un gran èxit. Van carregar dos camions d'homes amb els seus corresponents fusells i dirigits per en Regné van marxar cap al front d'Aragó. Semblava talment que se n'anessin a festa major.

Al cap de vuit dies, menys una dotzena, ja tornaven a ser tots al poble, però ells sols, sense les armes. En Durruti se les havia quedat totes. En Regné es va quedar al front, perquè ell no podia pas abandonar la nau.

Els que van tornar es van sentir enganyats i en deien mil pestes d'aquell home, però l'anècdota era prou significativa per demostrar que tots plegats eren uns covards que vivien molt bé amb la seva revolució.

El cert era que al poble ja no hi havien les armes i sense elles el perill d'enfrontament i assassinat era menys probable.

Més tard, quan va ser organitzat l'Exèrcit Popular, en Regné va ser nomenat comissari polític d'artilleria col.laborant molt estretament amb vells militars de carrera.

13.- CONTINUEM AMB LA SENYORA ANGELS

- Què sap del senyor Regné? - va ser el primer que li vaig preguntar.

- De moment sé que està bé, dintre del que cap. Fa pocs dies que mitjançant un familiar, vaig saber que havia sortit d'un camp de concentració francès. Em diu que prepari totes les coses que puguin tenir un cert valor per vendre-les i quan ell trobi treball mirarà d'organitzar la vida perquè jo marxi amb ell.

- Comprenc que ell no deu poder venir. Però de fet, hauriem de fer-li un monument en aquest Poble. No hi ha ningú que vulgui treure la cara per ell?

- De moment no. Més endavant ja ho veurem - i va afegir: Ja saps que l'altre dia, abans de què vosaltres vinguéssiu a buscar-me l'escriptori, en Regonas va cridar-me a Falange?

- Doncs no ho sabia, però m'ho vaig imaginar quan vam venir.

- Si, va fer-me avisar que em presentés. Quan vaig ser al seu davant va preguntar-me on era el meu marit. Jo li vaig contestar que no ho sabia però que imaginava que era a l'altra banda dels Pirineus. Tot melòs ell, va fer-me saber que si ell volia em faria empresonar, però que era molt comprensiu i no volia pas fer-me cap mal. Tot seguit vaig adonar-me per on anava.

- No em digui que...

- Sí, sí, va dir-me que jo era molt guapa. Que si jo volia no estalviaria pas res. Que faria tot el possible perquè el meu marit tornés sense perill de ser empresonat, etc. etc. Jo li vaig contestar que era un porc i que com que durant la guerra havia donat molt menjar a la seva dona i als seus fills, tenia una bona amistat amb ella i li diria tot el que ell em proposava. Llavors va amenaçar-me dient-me que hauria de marxar del Poble, perquè em faria la vida impossible. De moment, ja ho veus, ja ha començat.

- Però vostè pot anar a explicar tot això al Pujolas? En Regné li va salvar la vida fa tres anys.

- Si, ho he explicat a n'en Pujolas. Ell m'ha dit que de

moment procuri no contradir-lo en res, però que no li faci cas. Avui es veu que és molt normal que es persegueixi a les dones dels vençuts. En Pujolas i algun altre, també m'ha dit que en Regonas té els dies contats com a Cap de Falange.

- Em dóna una gran alegria amb aquesta notícia.

- Sobretot, sigues discret - i va continuar - Jo tinc un cosí que és coronel de l'exèrcit. Està clar que va fer la guerra a la banda contrària de l'Eloi, però ha estat per mediació d'ell que ha pogut saber del meu marit. L'altre dia, no en fa pas gaires, va personar-se aquí i va anar a veure l'alcalde. No va pas venir a casa meva, perquè ja estava tot planejat. Va presentar-se a l'ajuntament vestit de militar i preguntant per l'Eloi Regné. L'alcalde, està clar, li va dir que era un comissari polític roig que segurament havia marxat a França. El meu cosí es presentava com si fos l'exèrcit qui busqués al meu marit i preguntava quina mena d'home era. L'alcalde li va dir que ell no faria pas res per salvar-li la vida si fos detingut, ja que era molt el mal que havia fet a la joventut que ell ensenyava. Tu ja deus recordar l'enterrament de la meva sogra. Es veu que aquella anècdota de no voler entrar a l'església el va ferir molt a l'alcalde. Te'n recordes d'aquella anècdota? És el mateix alcalde.

- Sí, sí, ho recordo perfectament. És un administrador viu, d'un propietari ruc. En aquests moments és alcalde, rector, jutge i tot el que vol.

- Sí, tens raó, però estem tots a les seves ordres. Tu ja saps que nosaltres, tota la família, som cristians. L'Eloi és l'únic ateu de tots. Ja deus recordar la seva germana, era la típica rata de sagristia, anava a missa cada dia, abans de la guerra. Bé, doncs tot això no serveix per res, a tots ens consideren per un igual. I ara la Lolita, la meva cunyada, no vol pas parlar del seu germà, diu que era un "rojo" i que s'atingui a les conseqüències, ja que ningú no li demanava entrar dintre del "cotarro rojo".

- És que aquesta gent que mana, senyora Angels, està borratxa de victòria, això fa que facin tantes bestieses. Per altra part, el poble, (i quan dic poble ara vull dir la gent del

carrer o sigui, la majoria) està molt espantat. Tots plegats estem molt espantats. Ja sap que tots els que havien estat regidors durant la guerra son tots detinguts i empresonats, uns a la presó de Manresa i d'altres a la Model de Barcelona? Sap que per sortir d'un camp de concentració feixista es necessiten uns avals i que aquests avals solament poden fer-los una dotzena de persones, perquè l'altra gent són ciutadans de tercera o quarta categoria? Sap que quan en el camp han rebut els avals i els deixen en llibertat, arriben al poble mig morts de fam i misèria i que llavors han de presentar-se a l'alcalde, al comandant de la guàrdia civil i al cap de Falange i que en molts casos un o altre els troba quelcom de brut, diuen ells, i que tornen a ser tancats en alguna de les presons que ja li he dit abans? Som a darrers d'abril i a la presó hi ha més de quaranta detinguts. Dintre de dos mesos seran el doble, a la marxa que va tot.

- Tants detinguts hi ha? I com ho saps tu això?

- Vostè creu que jo sóc a Falange voluntàriament? Sóc a Falange perquè quan em van detenir van fer-me prometre que faria bondat. Sap què vol dir fer bondat? Vol dir fer tot el que ells manen, vol dir fer el ridícul davant de tothom, en fi, vol dir perdre tota la personalitat. Jo crec que ja l'he perduda tota. Ara tant se val una cosa com l'altra. Cada dia sóc més pocavergonya i això és el que ells volen. Allà a Falange sento moltes coses. Les que no sento jo les sent en Fidelà, llavors les comentem i deduïm com està la situació. Pot creure que estem governats per una colla de malalts, més clar, de bojós.

- En Fidelà és de fiar?

- No ho sé, jo crec que sí, però en aquests moments ni ell no es fia massa de mi ni jo d'ell. Això sí que ho han aconseguit, ens han dividit completament.

- L'alcalde va dir al meu cosí militar que l'Eloi quan exercia de mestre al Poble, ja portava el pla ordenat pel partit comunista per alienar-vos a tots els seus alumnes amb la intenció de què, en cinc o sis anys, mig Poble fos comunista.

- Però si el senyor Regné no era comunista! Si segons tinc entès ell sempre havia militat solament al sindicat C.N.T.!

- Sí, així va ser sempre. Jo puc dir-te que era un anti-comunista visceral. Precisament en algunes de les visites que em feia durant la guerra, havia comentat amb disguts l'actuació d'aquest partit i al mateix temps es lamentava que tú, i d'altres, militessiu a les J.S.U.C. Encara que tú ja saps com era ell, la seva rectitud estava per sobre de tot i mai demostrava aversió envers ningú.

- Sí, sempre ens havia dit que el mestre era el segon pare. Ell sempre va portar-se així, com un vertader segon pare.

Ja era molt tard. Aquelles dones havien de sopar. El meu pare ja devia estar neguitós al notar que no era a casa a l'hora de ser-hi. Com a última pregunta li vaig dir:

- Com pensa enfocar la seva vida mentre no es pugui reunir amb l'Eloi?

- Penso anar-me'n a Barcelona a casa de la meva germana. Jo no tinc pas ningú aquí. Segons m'aconsella el meu cosí, he de procurar fugir de tots els coneguts i intentar refer la nostra llar desfeta per aquesta maleïda guerra.

Vaig aixecar-me. Els vaig donar la mà.

- Que tots tinguem bona sort.

- Així sigui - van contestar-me.

Al carrer ja era negra nit. No es veia ni una ànima. Les portes de les cases estaven totes tancades. Jo, tot arrupit, amb les mans a les butxaques, i passant per la vorera, arrambat completament a les cases, vaig fer via a casa meva.

La porta de casa ja estava tancada. Procurant no fer gens de soroll vaig obrir i tornar a tancar. Quan el pare em va veure va sospirar.

Dn, Ramón Pujol Portella, Dn. José Clotet Ferrán y Dn. Simón Riba Freixa, ambos casados, mayores de edad y vecinos de Balsareny.

CERTIFICAN: Que Dn. Eloy Regné Barbance, antes del Glorioso Movimiento Nacional era Simpatizante de la política del Frente Popular, habiendo observado buena conducta, iniciado el Movimiento Salvador continuó con la misma política del Frente Popular, habiendo interpuesto toda su influencia acerca del Comité Marxista para que no se efectuase ningún asesinato en el distrito municipal, como así resultó, que no ha tenido que lamentarse ningún asesinato del distrito durante el período rojo-separatista.

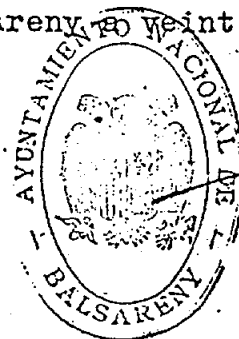
Y para que conste libran la presente en Balsareny a veintiseis de Agosto de mil novecientos cuarenta.

Ramón Pujol *José Clotet* *Simón Riba*

Dn. Francisco Sabata Subirana Alcalde-Presidente del Ayuntamiento Nacional de Balsareny.

Certifica: Que las anteriores firmas son auténticas puestas de puño y letra de los interesados y que los firmantes son personas completamente afectas a la Causa Nacional.

Y para que conste y a los efectos de legitimación de firmas libro la presente en Balsareny a veintiseis de Agosto de mil novecientos cuarenta.

Francisco Sabata

14.- LES CONDICIONS PER FER AVALS

Anàvem entrant al bon temps. En Regonas cada dia feia més bestieses. Ara ja eren moltes les dones dels vençuts que, xiu-xiu, anaven contant les propostes deshonestes que aquest home els feia per avalar als seus marits tancats en camps de concentració.

Jo suposo que algunes es devien avenir als seus tractes, però també eren moltes, que al sentir-se tan humiliades, abaixaven el cap rosegant-se els punys davant la seva impotència. Tots deixaven passar el temps, esperant-ne de millors.

Però és que les condicions de vida en els camps de concentració eren desesperants. Els que en venien ens deien que la fama que s'hi passava era terrible.

No era pas sol en Regonas a fer propostes d'aquestes. En Cots havia estat militant del P.S.U.C. des del primer moment, però la derrota el va portar a un camp de concentració. La seva mare, una dona que sempre havia estat molt amiga de l'alcalde del Pohle, va anar a trobar-lo per demanar-li ajuda i avals pel seu fill. L'alcalde va contestar-li que era l'esposa d'en Cots la que havia d'anar a demanar-li ajuda. La pobra dona va sortir de casa de la primera autoritat desenganyada de l'antiga amistat que ella sempre havia pensat que existia amb aquell home.

La dona d'en Cots la sabia molt llarga i, a més, era decidida en extrem. Va arreglar-se al màxim i posant-se el millor vestit que tenia va fer cap a casa de l'alcalde.

- Al trucar a la porta estava un xic nerviosa - va dir-me quan m'ho contava - però jo volia sortir del pas i salvar el meu marit al preu que fos, sense fer atzagaiades, és clar. Em va obrir la porta una de les filles, la qual, en preguntar-li pel seu pare, va fer-me passar a un despatx que era una habitació-cambra, en la qual unes cortines separaven el llit del despatx allà habilitat. Em vaig adonar tot seguit de la situació, però vaig pensar arribar al màxim que jo m'havia proposat. Ell em va preguntar què volia i jo li vaig exposar tot seguit que necessitava uns avals per en Cots. Així de senzill i clar. No va pas contestar de seguida. Va mirar-me de dalt a baix i fent una

mitja rialleta em va dir que era molt maca i que sabia vestir bé, encara que fos amb roba senzilla. Vaig fer-li notar que no era pas a això al que havia vingut, però ell no em treia els ulls dels pits. Semblava talment que en el món no existís res més important que els meus pits. Sense dir res, va posar-se dret amb intent de passar a l'acció. Vaig fer-me enrera i situant-me darrera d'una cadira el vaig amenaçar que cridaria, jo ja sabia que les seves filles eren a casa, i tenia el convenciment que això el frenaria. De moment ho vaig aconseguir, però també molt clar i de pressa va fer-me saber que no hi havia aval sinó passava una nit amb ell. No era la primera proposta deshonest, ni va ser la darrera - i va continuar la muller d'en Cots: - Li vaig fer reflexions sobre la contradicció del seu cristianisme amb les seves propostes. També li vaig fer notar que per l'edat podria ser el meu pare. No va haver-hi res a fer. Per tota resposta va dir-me que la bragueta no admetia ni religions ni edat. No vaig poder treure'l d'aquí. Abans de marxar, amb despit, li vaig dir que jo, si algun dia em ficava al llit amb algun home que no fos el meu marit, seria perquè en tindria desig dintre meu. Però si em ficava al llit amb ell seria tanta la repugnància que sentiria que segurament vomitaria. Per tota resposta va dir-me que en Cots es podria en els camps de concentració i a les presons.

No, en Cots no va poder-se ni al camp de concentració ni a la presó, però li va faltar molt poc.

Aquell estiu va sortir del camp, però va ser detingut només d'arribar al Poble. Havia estat regidor, durant uns mesos, de l'ajuntament republicà. Per aquesta falta va ser jutjat i condemnat a dotze anys i un dia de presó. No va passar tota la condemna, però quatre anys a la Model de Barcelona sí que va passar-los. La seva dona va treballar en tot el que sortia, fregant i rentant per als altres, anant a buscar llenya al bosc i teixint a la fàbrica quan hi havia feina.

Tots anàvem passant les nostres trifulques i les nostres desesperances.

15.- EL NOU JEFE

Finals de maig del 1939. Quan arribo, al vespre, al local de Falange, en Fidelà i en Tarrús em notifiquen que no saben pas què ha passat, però que han sentit parlar que en Regonas ja no és Cap.

Jo penso que potser és un fals rumor, però recordo que la senyora Àngels feia uns dies que ja me n'havia parlat.

Penso que tots els feixistes del moment, que són molts, no estan pas tan units com ells mateixos volen fer creure. Les ganes boges de manar que tots tenen fan que es barallin entre ells.

Tot en veu molt baixa, em conten que el Gran Dictador ha renovat els estatuts de Falange i que, a tot Espanya, hi ha canvis.

Aquell dia, ens quedem sense saber qui és el que mana en aquella cova de lladres, però l'endemà tots sabem que ha estat nomenat Jefe en Joan Bosch.

No en tinc res en contra, però tampoc a favor. Penso que millor que en Regonas sí que ho serà, ja que qualsevol tindrà més enteniment que aquella bèstia.

Uns dies després del nomenament, em crida. Vol fer paternalisme barat. Em diu:

- Ja deus saber que jo sóc el jefe ara.

Noto que em parla en català. Penso que hem guanyat quelcom.

- Sí, vaig sentir-ne parlar - li contesto.

- Bé, t'he cridat per fer-te saber això, però també vull fer-te saber que procuris deixar de banda els companys. No sé si saps que el passat dia disset van ser afusellats vuit companys teus de les J.S.U. de Madrid.

Menteixo amb tota la intenció.

- No, no en sabia pas res.

- Doncs sí, es veu que encara tenien nostàlgia del passat.

Va continuar:

- Jo sóc fill d'aquest poble, com tu mateix, i voldria que la mala imatge que tenim els falangistes, en sóc conscient, desaparegués. Tinc molts mals informes de tú i em sabia greu no poder-los arreglar un xic.

Dient això va obrir una carpeta en la qual hi tenia tot un munt de papers amb els informes que havien fet de mi diferents personalitats.

Anava repassant-los molt lentament i amb tota parsimònia. A la fi, va dir:

- Hi ha una persona aquí que ha fet informes bons, però com que no et dic qui són els que els han fet dolents, tampoc vull dir-te qui és el que l'ha fet bo.

Amb aquestes paraules ja va tallar per que jo no preguntés. En Bosch crec, estava equivocat políticament, però de ruc no en tenia ni un pèl. Va continuar:

- N'hi ha que per molt menys que tú estan tancats, i jo crec que ho estaran molt temps.

Dient això va tancar la carpeta i mirant-me molt fixament als ulls va dir:

- Sempre havia volgut respectar les diferents ideologies dels altres, però la República ens va tractar molt malament i van fer de nosaltres enemics ferms de la democràcia, o del que en volien dir democràcia. Ara tenim molt clar que hem guanyat la guerra. Per guanyar-la, ens hem jugat la vida i no ens deixarem prendre fàcilment allò que tant ens ha costat guanyar. Jo, personalment, no tinc pas res en contra teu, però sí que vull avisar-te perquè sàpigues on vas. Creu-me, deixa els companys de banda, i fes tot el que et manin.

Jo li aguantava la mirada i crec que ell era conscient de tot el que deia. Va continuar:

- Ara estareu a les ordres d'en Casas. Tots els joves aprendreu la instrucció militar, així, quan us toqui anar al servei ja la sabreu.

- És que jo, segurament, no hi aniré pas al servei militar. Crec que amb la meva miopia no m'hi voldran pas.

- Bé, no ho posis difícil. Quan sigui l'hora ja t'ho trobaràs. També anireu a missa cada diumenge, formats militarment. Però en Casas ja us explicarà les ordres rebudes. Jo crec que val més que t'adaptis a la nova situació d'ordre establerta que no pas que hakis d'anar a la presó.

En veure que jo no li contestava es va posar un xic nerviós. Va seguir:

- Al cap i a la fi, el pallasso l'has fet molt temps venent TREBALL pel carrer.

A la fi havia sortit. Eren conscients de què ens feien fer el pallasso. Vaig pensar: Sí, home sí, farem el que vosaltres vulgueu, Sou els amos.

- Per la meva part, faré el possible per complir - vaig dir.

- D'aquí pocs dies portaran camises blaves i boines vermelles i us les repartiran entre els que no en teniu.

Es va aixecar i vaig entendre que l'entrevista havia acabat.

- Entesos?

- Entesos!

Quan surto al carrer trobo alguns companys i em pregunten com ha anat l'entrevista. Continuo no fiant-me dels més amics. Contesto amb un arronsament d'espatlles i els dic:

- Res de nou.

16.- POBRES VENÇUTS!

Quan jo dic, en moltes ocasions, que els feixistes són molts, és veritat. Però és que els vençuts som molts més. La realitat del cas és que tothom fa molt bona cara als que vénen amb banderes desplegades i victorioses. Sembla talment que la gran victòria que pregonen a tort i a dret sigui una victòria producte d'una consulta popular. No, no és pas així. La gent té molta por i aquesta por col·lectiva fa que molts portin la rialla hipòcrita als llavis però es caguin en la mare dels botiflers.

Tots els antics combatents de l'Exèrcit Popular van tornant a casa seva. Ara ja són molts els vençuts que vénen sense avals, prova palpable de què en els camps de concentració els deixen anar a casa abans que se'ls morin de fam allà. Alguns ens conten a cau d'orella les misèries passades, que són horroroses.

Tots els combatents de l'Exèrcit Popular, a l'arribar al Poble han de presentar-se al Comandant de la Guàrdia Civil. Molts ja tenen alguna denúncia presentada allà i als que passa això ja no tornen a casa seva, ja que tot seguit els empresonen un parell de dies al calabós del Poble, temps per fer el corresponent expedient, per portar-los tot seguit a la presó de Manresa, perquè allà obrin en conseqüència, que quasibé sempre consisteix en portar-los a la Model de Barcelona.

D'altres, el Comandant de la Guàrdia Civil els deixa en, podríem dir-ne, llibertat vigilada, que consisteix en no obtenir cap mena de permís de desplaçament. Sense aquest permís no et pots moure del Poble ja que hi ha Guàrdies Civils on menys esperes per demanar-te papers.

Quan alguns dels que tenen llibertat vigilada fa alguns dies que són a casa seva, som requerits nosaltres, (i quan dic nosaltres, vull dir els considerats més "rojos" tal i com ens diuen ells) per què els avisem que es presentin davant del "Gran Consell Local". M'he donat compte que quan això passa ja fa tres o quatre dies que hi ha contactes entre l'alcalde i en Bosch per organitzar el paquet que haurà de carregar-se a l'esquena el pobre combatent republicà.

Sé que molts dels presentats davant del "Gran Consejo Local" són gent sense ideal polític que van anar a defensar la República perquè van creure que era el seu deure. Aquests expliquen a cau d'orella, que com que no tenen cap classe de càrrec en contra d'ells, són befats i escarnits pel seu comportament durant la República.

En Ramon Oller va contar-me:

- Tot el que fan amb nosaltres estic convençut que no té pas altre objecte que humiliar-nos i denigrar-nos. Si poden trepitjar-nos, ells se senten valents.

"Vaig tornar d'un camp de concentració francès. Exactament del de Sant Cebrià. Al passar la frontera van retenir-me moltes hores, cosa que vaig deduir que feien per demanar al Poble si em detenien ells o em deixaven arribar a casa meva. A la fi van fer-me papers per anar-me'n a casa. Desde la frontera fins al Poble em van demanar els papers una vintena de vegades.

"Quan vaig arribar a casa vaig fer molts petons a la dona i als fills i, a la tarda vaig enviar els nens a jugar una bona estona a casa del veí per així quedar-nos sols amb la dona per poder fer-nos l'amor. Feia prop d'un any que no ens havíem vist i crec que ho necessitàvem. El cert és que aquell dia no vaig pas sortir de casa.

"L'endemà vaig presentar-me al Comandant de la Guàrdia Civil. Aquest va preguntar-me quan havia arribat i en dir-li que feia vint-i-quatre hores va clavar-me un fort escàndol per haver tri-gat tant. A la fi no va trobar res en contra meu i em va enviar a casa.

"No teníem gaires diners ni gaire menjar, però, producte de les circumstàncies, crec que vaig passar unes hores meravelloses. Feia prop de dos anys que era fora de casa. Havia estat combatent, primer a Terol i més tard a l'Ebre, aguantant tota la desfeta. En la reculada havia passat molt a prop del Poble, però vaig pensar que si desertava per anar amb la família feia una cosa que més tard em doldria.

"Durant els prop de dos anys darrers, sols en una ocasió havia vingut i crec que la meva dona m'havia guardat fidelitat en

tot moment. Ens tenim mútua confiança i gran estimació, no existeix motiu per dubtar-ne.

"Als dos o tres dies de tot això vas venir tú amb una citació perquè em presentés al Cap de Falange. Va cridar-me molt l'atenció que fossis precisament tú qui em portava l'avís. Amb la cara que vas posar vaig notar que quelcom d'anormal et passava, però la sospita que havies canviat de partit i de camisa ja estava dintre meu.

"Vaig venir a Falange i em va rebre en Bosch junt amb una colla de panxacontents. Crec que vaig contar-hi en Roqué, en Casas, en Matas i alguns altres que omplien la presidència.

"Van començar preguntant-me per què havia anat voluntari al front de combat amb l'Exèrcit Popular (ells en deien "ejército rojo"), si havia tingut cap carnet o càrrec en algun partit polític, o simplement relació. Com que a tot el que ells em preguntaven jo contestava amb molt d'aplom, el qual feia que no em poguessin acusar de res, perquè en veritat de res podien acusar-me, van començar a riure's de mi i de la meva família. La meva dona sortia en la conversa en caire de voler crear dubtes dintre meu referent a la seva honradesa. A la fi van aconseguir fer-me perdre el control (pocs minuts més tard ja me'n penedia, ja que vaig veure que havia caigut a la trampa), vaig fer un crit de "ya está bien señores". Van quedar tots en silenci però en Matas traient-se una pistola de l'infern de l'americana i posant-la sobre la taula va dir: "Entiende bien una cosa, aquí los únicos que podemos reir y gritar somos nosotros. Tu no has tenido ni el honor ni la valentía de ponerte a las ordenes del Movimiento Salvador y de su Caudillo el General Franco. En tu expediente consta que eres políticamente indiferente y haber servido voluntario en el ejército rojo es peor que decir que eres rojo. Procura adaptarte al nuevo orden o de lo contrario irás a la cárcel. Personalmente creo que una temporadita encerrado no te iría mal".

"Vaig haver de demanar perdó a aquells brètols. Quan vaig sortir et vaig trobar a la porta, em vas mirar fit a fit als ulls, jo vaig abaixar el cap. Una lleugera reflexió va dir-me que no havies canviat de partit ni de camisa.

"Quan vaig arribar a casa plorant de ràbia, ho vaig contactar tot a la meva dona. Ella va abraçar-me i em va dir que en Matas

feia un mes que li havia proposat de ficar-se al llit amb ella.

Aquest és un cas aïllat, entre molts que passaven. Si tenim en compte que en aquest Poble no es va matar ningú el juliol del 1936 i que en aquest juliol del 1939 ja hi ha un afusellat i uns vuitanta detinguts, podem fer-nos una idea clara de les autoritats que governaven el nou Estat.

17.- EL PACTE DE LA FAM...

Aquell any 1939 carregat de misèries i desenganys anava entrant cap a l'estiu.

El que més trobava jo a faltar era la meva mare. Tot el que em passava ho hauria donat per normal si a l'arribar a casa haguess trobat la mare. Amb el pare ens anàvem allunyant cada dia més l'un de l'altre. Els anys que ens separaven creaven un abisme entre els dos.

Per altra part el nou sistema i els seus mètodes feien de mi una bestiola sense fre per res. L'educació rebuda en els anys d'escolaritat, els principis socialistes somniats més tard, quedaven abandonats. Poc a poc anava relliscant per un pendent cada dia més dret i el més greu era que, essent-ne conscient, no reaccionava. Tant se me'n donava una cosa com una altra. El pare deia que aquell sistema de govern no podia pas durar, però jo me'n reia molt de les seves profecies.

Cada diumenge a les deu del matí havia de personar-me al local de Falange. Allà ens trobàvem tot el jovent del Poble des de catorze anys fins a l'edat militar. Ens feien formar militarment i marcant el pas, tots com xais, ens portaven a l'església, que ara ja la tenien restaurada gràcies a donatius dels principals comerciants. L'Alsina, en Pla, en Solé i d'altres que durant la guerra es queixaven dels pocs negocis que el govern de la República els deixava fer i per això treballaven a la cinquena columna, ara es gastaven els diners restaurant l'església, mentre el poble passava misèria i fam.

Davant de tota la comitiva de xais, hi posaven els físicament més virils, i aquests portaven fusell. Vestien de gastadors, camisa blava, boina vermella, guants i manegots blancs. Marcaven el pas a l'estil dels legionaris i junt amb la bandera desplegada es posaven al costat de l'altar, quan arribaven a l'església. Als capellans de l'època els sobreeixia la satisfacció que sentien.

Nosaltres ens quedàvem al bell mig del temple, drets, i podríem contemplar a plaer com tothom feia el pallaso, principalment els gastadors. Entre aquests hi havia en Tarrús, en Serrat i en Ribó que feien això, com jo mateix, per evitar mals pitjors. El ca-

poral de gastadors era en Salas, però tampoc hi podia faltar el panxacontent d'en Marcet. Les homilies sempre feien referència a la gran sort que havíem tingut de poder viure en un segle en el qual hi havia també viscut un home, il·luminat per l'Esperit sant, que amb la seva espasa victoriosa allunyava els comunistes, vertaders diables de la nostra societat. Mai no van parlar de la fam que passava el poble treballador.

Acabada la missa, ens portaven al camp d'esports i allà ens feien fer la instrucció militar, tal i com feia ja dies que m'havia anunciat en Bosch. Ens tenien allà, ridiculitzant els més "rojos" i fent créixer cada dia més la desconfiança entre nosaltres. En Casas va arribar a provocar-me i a posar a prova la meua paciència en tots els fets que podia, però jo cada dia estava més tranquil i més fet a la bestiesa, que al cap i a la fi era el que ells volien. Va arribar a dir-me, a menys de dos centímetres del meu nas:

- Rojo, me cago en la Pasionaria.

Però dintre meu jo em cagava en ell i en tota la seva podrida família, però continuava somrient, com si allò no anés per mi. En Marcet i alguns d'altres reien a cor batent. Aquests fets m'anaven aïllant cada dia més, de tal manera que, desconfiant fins i tot de la meua ombra, vivia en un món allunyat completament del que abans somniava.

-L'alcalde m'ha fet portar avís que vagi a casa seva, diu que vol parlar amb mi d'un assumpte particular - va dir-me el pare un dia en arribar a casa.

L'alcalde era l'administrador viu del propietari ruc. El pare conreava unes vint quarteres de sembrats d'ell.

Quan el pare va dir-me això va pujar-me una gran escalfor a la cara, ja que vaig ensumar que quelcom de greu per nosaltres tramava aquell home.

En les vint quarteres de sembrat hi havia una anyada vertaderament bonica. Tot era blat ros com l'or i el pare somniava amb aquella anyada per compensar la necessitat de diners que feia dies que començàvem a tenir.

- Comenceu-vos a fer a l'idea que us prendran l'anyada de blat - li vaig dir tot de cop.

- Estat boig! - va dir-me tot esverat.

Vaig comprendre que em deia això per fugir de la realitat que ell ja temia.

- Potser aniria millor ser boig que aguantar tot el que ens ve a sobre.

- No pot prendre'm la collita. Jo li pagaré el que la llei mani, però la collita és meva.

- Per començar no hi ha llei. A vos no us han pas molestat gaire encara, però ara tinc el pressentiment que començarà una vertadera caça de bruixes. O és que encara creieu que la terra és de qui la treballa?

Quan vaig acabar de dir això ja me'n penedia. Jo era un ver-tader pocasolta. Fins i tot ja m'acarnissava amb el pare i no hi tenia cap dret. Vaig voler rectificar però el mal ja estava fet.

- M'han tractat i em tracten molt malament, pare, podeu creure que de tota la joventut en fan uns vertaders caníbals. Els que durant la guerra vam militar a les J.S.U.C. ens consideren "rojos, marxistas i separatistas" i avui és el qualificatiu pitjor que poden donar a una persona. A vos, que jo sàpiga, no us han molestat, però ara comença el principi del que ells pretenen fer amb nosaltres. Estigueu previngut, fan com els llops, sempre ataquen per darrera i quan saben que la víctima no pot tornar-s'hi. Tota la terra que conreeu és a parceria i gairebé tota l'administra l'alcalde. Avui aquest home fa disbarats, però acostuma a no donar la cara. Jo sé el que ha fet, i el que cada dia fa, i puc dir-vos que sempre troba peons entre els que es diuen falangistes, per fer-los fer tota mena de ximpleries. Ell sempre està a segon terme, però a l'hora de recollir sempre és el primer d'arribar. Quan ell us fa cridar personalment podeu creure que el pla que té ja està concebut fa molts dies. Repeteixo, quan ell dóna la cara és que ja solament li falta recollir. En fi, jo crec que el coneixeu millor vos que no pas jo, perquè ell ha tingut alguns tractes amb vos durant els darrers anys. Estigueu previngut i espereu-ne el pitjor.

- Per què no vens amb mi a casa seva?

- No crec que la meva presència us faci gens de bé, però si m'ho demaneu hi vindré.

- Sí, és millor que hi anem junts.

Pobre pare! La falta de diners l'havia empès en moltes ocasions a tractar amb propietaris i administradors que sols volien d'ell el seu treball a baix preu. Ell volia ser un pagès fort però el seu caràcter no era pas per imposar condicions als que el feien treballar. Per altra part, mai no volia fer el pobre i això feia que mai exigís papers signats. Quants i quants disgustos havien tingut amb la mare per tot això!

L'endemà al matí vam encaminar-nos a casa de l'administrador. Vam trucar a la porta i va venir a obrir-nos una filla de l'alcalde.

Anys enrera el pare entrava en aquella casa com si fos la seva, però aquell dia la xicota no ens va pas fer entrar, va dir-nos que ens esperéssim al dintell de la porta, que ella ja avisaria al seu pare. Vaig comprendre que seguia ordres rebudes. Amb el pare ens vam mirar i vam abaixar el cap tots dos. Crec que l'ànim del pare començava a ensorrar-se.

Van tenir-nos allà, al cancell de la porta, més de deu minuts esperant. Amb el pare no ens vam pas dir res, però jo vaig deduir que tot estava planejat molt bé per fer-nos posar nerviosos i poder sortir-se'n bé del pla prèviament concebut.

Per fi va sortir l'administrador, però tots tres vam continuar al cancell de la porta. Va dir per tota salutació:

- Què voleu?

- Sou vos que voleu veure'm, oi? - va dir el pare.

- Jo t'he demanat a tu sol.

- Bé, però jo he demanat que vingúes el fill amb mi.

- Que et penses que et pot servir de testimoni?

- No és pas aquesta la meva intenció, perquè ja sé que no em serveix.

- Bé, anem al gra, que de gra es tracta. A la meva terra hi tens una bona anyada de blat (jo vaig notar que deia la meva terra quan de fet n'era solament administrador) i com que de la collita del 37 i del 38 no vas pas pagar-ne res, he pensat que aquesta del 39 me la quedaré tota sencera.

- El 37 i 38 vaig venir a dir-vos com podíem arreglar-ho per pagar-vos seguint la llei de març de 1936, la qual deia que havíem de pagar la vuitena part. Vos em diguereu que no teníeu ordre de cobrar res, ja que l'amo estava desconectat amb vos.

- Com goses recordar-me lleis fetes pels lladres rabassaires del 1936? Jo no em recordo pas de res del que dius. Solament tinc anotat que no vas pagar, i ara vull cobrar!

- Jo ara us pagaré la quarta part de la collita. Deixeu-me refer, per favor. Calculem el que us dec i doneu-me un plaç per pagar i ho faré amb interessos inclosos.

- No, noi no, vull aquesta collita sencera. La terra has de deixar-la.

En sentir això el pare va quedar com un autòmata. Però encara va tenir esma per dir:

- Això que voleu fer va contra la llei. Jo buscaré testimonis i si hi ha llei faré complir-la.

L'administrador-alcalde es va posar a riure a cor batent mentre deia:

- La llei sóc jo. No n'hi ha pas d'altra.

La meva sang es va alterar i vaig perdre el control. Li vaig dir:

- No rieu jesuïta frustrat. Si feu això amb el meu pare, jo us juro que algun dia venjaré l'afront.

- Calla, comunista de merda. Si jo vull aniràs a la presó i no en sortiràs pas fins que la barba et toqui als peus. Faig i faré el que em doni la reial gana. Que crèieu, que la vostra revolució duraria un segle? Desgraciats! El nostre Règim sí que durarà un segle. No ens el deixarem pas prendre tant fàcilment.

El pare va perdre el control. Va agenollar-se-li als peus i, plorant, li demanava per favor que no el posés a la misèria.

- Fa tres mesos que he enterrat la meva dona. No tinc ni cinc cèntims. Tot ho dec. Per favor, tingueu un xic de compassió.

- Rabassaire de merda, no deies que la terra seria del que la conreés? Tú i tots els que són com tu haureu de marxar del Poble, perquè la misèria us en treurà.

Vaig aixecar el pare. Mirant de fit a fit el covard i lladre li vaig dir:

- Vindran temps millors, no en dubteu. Quan això passi tindreu la meva ombra prop de vos, comenceu a tremolar.

- Desgraciats, ha!, ha!, ha!

Ens va tancar la porta als nassos, però jo vaig donar un fort cop de peu a la porta i no va tenir temps de passar la clau. Va ser llavors que va treure una pistola i amenaçant-nos amb ella ens va treure de casa seva.

- Marxeu comunistes, abans no us mati com gossos. Doneu gràcies a Déu que no us faci tancar.

Agafant el pare del braç i recomanant-li que se serenés, ja que ell seguia plorant com una criatura, vam marxar cap a casa, poc a poc.

El pare va tenir dies de gran depressió. Jo procurava allunyar les més absurdes idees que comprenia que voltaven per dintre del seu cap. Gairebé no parlava, però de tant en tant em mirava i quan els nostres ulls es trobaven es posava a plorar.

Vaig demanar ajuda al meu padrí. Jo sabia que a casa hi havia una vella escopeta de caça que ell encara feia servir de tant en tant per anar a caçar algun conill al bosc i em feia molta por que algun dia, desesperat com estava, planegés quelcom contra l'administrador i si això feia estaríem ensorrats per sempre més.

El padrí, com sempre que el cridava, va venir tot seguir.

Unes frases l'un, unes frases l'altre, li vam anar explicant tot el que ens passava. Després d'un llarg silenci, el padrí va dir:

- Coses semblants van passar-me a mi a principis de segle. Treballava de filador a la fàbrica de la Rebeia i, per afers polítics municipals, el rector del Poble, que ho era el sempre famós i pocasolta Dr. Joan, va influir davant del director de la fàbrica perquè jo fos acomiadat. Va aconseguir-ho. Quan vaig ésser al pacte de la fam, sense feina i amb els fills petits, va fer-me saber que no pararia de fer-me mal fins que jo marxés del Poble.

El padrí va callar un parell de minuts, tenia el cap baix i sense pronunciar paraula anava fent que no, tot movent el cap. A la fi va continuar:

- No, no; no vaig marxar, però el preu que en vaig pagar va ser elevat. Jo i la meva dona vam resistir, però els fills no. La tuberculosi se'n va endur tres i els altres tres no sé de què van

morir, però jo crec que la misèria els va empènyer molt fort. Vosaltres sou dos homes grans, heu de reaccionar i anar a buscar la vida on sigui. Fugiu de les tenebres que us volten ara. No us deixeu portar pels aconteixements. Si convé, fugiu del Poble, no feu com jo; però si marxeu, penseu en el retorn quan això passi, que algun dia serà.

El pare, amb tota aquesta explicació del padrí va reaccionar, prometent que buscaria alguna solució que, pel moment, fos viable.

18.- MES FAM

Els aconteixements en el món es desenrotllaven talment com si el feixisme hagués d'ésser implantat a totes les nacions. Els guanyadors de la nostra guerra civil, Hitler, Mussolini i Franco, eren admirats o temuts, segons la classe de govern de la nació que jo repassava en el mapa d'Europa.

Alguns combatents republicans que tornaven de França em contaven que les autoritats d'aquell país tractaven molt malament a tots els refugiats espanyols i principalment als comunistes. Els que governaven en el país veí eren derrotistes que anaven renunciant i entregant, poc a poc, Europa a mans del feixisme.

Nosaltres vivíem molt malament. Setmanes senceres sense ni cinc cèntims a la butxaca.

La fàbrica de teixits on jo treballava estava parada des de l'entrada de les tropes feixistes. Era molt normal tot això, ja que no podia pas fabricar-se roba si la gent no teníem diners per poder comprar-ne.

Jo crec que l'amo era conscient de la gran misèria que tot el poble treballador passava i en aquella primavera del 1939 va assignar-nos una setmanada de vint-i-tres pessetes encara que no treballéssim. Cada divendres, de quatre a cinc de la tarda, ens personàvem tots els treballadors a la fàbrica i posats en fila anàvem passant per la taquilla on el germà de l'amo ens feia efectiu l'import esmentat. Eren molts els treballadors que quan recollien els diners li donaven les gràcies. D'altres li donaven les paraules de contrasenya "Viva Franco-Arriba España". Ell preferia aquestes darreres, se li notava amb la rialla de satisfacció que feia. Jo no li deia mai res. Anys més tard, vaig saber que jo no li era pas gens simpàtic, però és que ell tampoc no era home grat per a mi. La veritat és que jo fugia d'ell i això feia que em respectés més que no pas a molts d'altres que tot el dia el seguien.

El Centre Instructiu i Recreatiu (el Casino, com tots en deiem)

no va pas ser tornat als seus amos legítims. Els eterns enemics de sempre d'aquest centre, aconsellats, també com sempre, per les autoritats eclesiàstiques, van fer-se amos i senyors d'aquesta casa. La clau la tenien els veïns del davant de casa i en més d'una ocasió havíem, amb el pare, contemplat com, aprofitant la nit, passaven per sobre la teulada dels dos veïns que separaven la seva casa del Centre i treien teules i se les enduien. No crec pas que aquestes teules els fessin cap falta, més aviat crec que el que pretenien era que la pluja entrés i enrunés la casa. Crec això, perquè un dia i en una conversa que tenien el veí i en Bosch a l'entrada de casa del primer, i que podia escoltar des de l'entrada de casa meua, vaig sentir:

- Mira, Antoni, has de deixar-me la clau del Casino, perquè m'han dit que hi ha goteres i vull comprovar-ho. Si és així haurem d'enviar-hi un paleta per reparar els desperfectes - deia la veu d'en Bosch.

- No t'hi amoinis pas, Bosch. Aquesta casa ha d'enrunar-se. El Poble no anirà pas bé mentre quedi la casa dreta i vius els socis que li donen vida, - contestava la veu del vell Antoni Rius.

Les goteres no les van pas arreglar i quan plovia l'aigua passava fins a la planta baixa. Sort va haver-hi que la construcció era bona. Podia estar-ne orgullós el constructor.

Com que a totes les organitzacions hi ha un judes, aquesta del Centre no podia ser menys. Va sortir un antic soci renegat, en Ricard Oliva que tots els diumenges organitzava ball amb un vell piano de maneta. Ho feia tot sota les ordres dels vencedors que volien donar una imatge de festa gran en uns moments en que la meitat dels homes eren tancats.

En un principi no tenia pas èxit. Els nois i les noies no hi anàvem pas. Tot això era molt normal; els que ens agradava el ball, erem els fills de les famílies més progressistes del Poble i gairebé tots teníem algun familiar detingut o simplement, com jo mateix, erem molestats al màxim.

Van començar d'anar-hi els fills dels més carques.

Sota la mirada del "Caudillo" que tot ho presidia, ja no era pas pecat mortal deixar-se passar la mà per la cintura i així ma-

teix sentir el penis del mascle estret contra les cuixes de la fins llavors "Filla de Maria".

Les autoritats, en comprovar el poc èxit de les seves festes improvitzades, anaven cridant, un per un, els nois i les noies, perquè es presentessin al local de Falange. De fet, més o menys, tots teníam l'obligació d'anar cada dia, o almenys una vegada a la setmana a aquest local. Anaven aconsellant l'assistència a les festes amenaçant-nos amb mals pitjors si no hi assistíem.

Eren conscients que el poble més baix (i quan dic baix vull dir el més pobre econòmicament) no seguia la marxa que ells pretenien. La seva preocupació era que l'eufòria que ells sentien, la majoria no la sentia i havien de fer ús de la força i la brutalitat, creant un estat de por, per poder fer seguir a la gent al ritme que ells volien.

El diumenge teníem el dia completament ocupat. Al matí missa, desfilada i instrucció militar. A la tarda, ball al Casino. Es podia demanar més?

Des de la xerrada amb el meu padrí havien passat vuit dies. Cada matí quan apuntava el dia, marxàvem amb el pare a treballar la terra. Uns dies a l'horta i uns altres a la vinya. El camp que ens quedava sembrat tenia una quartera i amb un dia el vam tenir segat. La feina no urgia i jo passava molts dies al bosc que llin-dava amb la vinya, robant llenya per l'hivern, perquè jo ja tenia el pressentiment que no podríem comprar-ne quan el fred arribaria.

Un dia d'aquests, en arribar a casa al vespre, vam trobar-hi un avís perquè el pare es personés a casa del propietari de l'horta que teníem en arrendament.

Vam passar tot el vespre sense gairebé parlar-nos amb el pare. Es notava que tots dos teníem el mateix pensament i el mateix pressentiment. Abans d'anar a dormir jo vaig dir:

- Teniu papers signats de l'arrendament de l'horta?
- No, tot és fet de paraula.

La gran deixadesa que la mare sempre criticava en ell, altra vegada el perjudicava.

- Estem perduts, us la prendran, pare.

No va contestar tot seguit. Va sospirar fondo i va dir:

- Sí, també ho crec així.

L'experiència passada dies enrera amb el robatori de la collita i l'obligació de deixar la terra completament abandonada en mans de l'alcalde-administrador viu del propietari ruc, feien que el pare veiés les coses amb més realisme que mesos enrera.

L'endemà vam anar tots dos a casa del propietari de l'horta. Era la vidua Vila. Arribats a la casa ens va rebre en una sala d'estar amoblada molt abans d'acabar el segle passat. Va fer-nos seure i jo vaig notar que aquella dona ja molt vella no sabia com encetar la conversa. Va començar dient-nos:

- Tinc recança de fer el que faig, però totes les autoritats m'han fet molta pressió i jo no vull pas quedar malament amb les autoritats i menys amb l'alcalde.

Ja ha sortit, vaig pensar jo. Ella va callar un parell de minuts que van semblar segles, però a la fi va continuar amb aquesta sentència:

- Heu de deixar l'horta.

El pare no va contestar. Solament mirava la mestressa amb el cap alt i de fit a fit.

Ella, sense esperar contesta, va continuar:

- Si, durant els anys passats sempre m'heu pagat. Setze duros anyals era molt poc, però era el tracte. Els preus es van disparar després del 1936 i vosaltres a més dels setze duros em portaveu patates i mongetes de la collita que valien més de deu vegades el preu de l'arrendament. Sort vaig tenir-ne per poder menjar durant els darrers temps de guerra.

- Però, serà possible que vulgueu fer una injustícia, conscient de què ho és? Per què voleu prendre'ns l'horta si amb ella hi menjareu vos i nosaltres? - vaig dir-li jo.

- No puc negar-me a la pressió que em fa l'alcalde i tots els dirigents del sindicat de pagesos. Aquest any 1939 no em pagueu res. El 1940 tampoc. Exploteu l'horta al màxim, però el gener del 1941 deixeu-la.

A la fi el pare va parlar:

- Si el vostre cunyat Ramon fos viu això no us ho toleraria pas. Ell era un home honrat a carta cabal. Quan va arrendar-me l'horta, va fer-ho de paraula i jo conscient amb qui tractava no vaig pas exigir papers firmats. En fi, feu el que cregueu més adient

als vostres interessos. Però vull recordar-vos que l'any 1933, quan en Ramon era l'apotecari del Poble, jo vaig tenir tifus que van durar tres mesos. La seva farmàcia va ser sempre oberta, de nit i de dia, per nosaltres. Va servir-nos les medicines que vam necessitar, amb diners a la mà o sense diners. Acabada la malaltia, la meua dona va contar-me tot tal i com havia passat i jo tan bon punt vaig poder, i fent-me acompanyar per ella, perquè sol no podia pas caminar per la debilitat que em va deixar la malaltia, vaig anar a la farmàcia a donar-li les gràcies i al mateix temps a saber què li devíem. L'home va estar molt content que el visités, però del deute no va voler parlar-ne. Va dir-me que quan treballés ja tindria temps de pagar-li. Així va ser, quan vaig recollir l'anyada del vi vaig pagar-li el deute. Ell crec que va quedar content, però jo si que vaig quedar-ne d'ell! Era un gran home, en Ramon!

El pare va abaixar el cap, se li notava que havia buidat tot el que tenia dintre.

Pero ella encara va voler continuar:

- Si, Lluís, però tu eres capitost, segons diuen, dels rabassaires i volen que tots els que son com tu marxeu del poble. També diuen que el teu fill és comunista.

- No us hi escarrasseu més. Crec que tot està dit i fet, -va ser la contesta del pare.

Vam aixecar-nos i vam marxar sense ni tant sols despedir-nos. Passàvem carrer avall amb el cap cot, semblàvem talment dos gossos apalligats.

Quan vam arribar a casa el pare em va dir:

- El gener del 1941 d'aquest règim no en quedarà ni palla ni fum.

No vaig pas contestar, però jo no ho veia pas així.

Eren moltes les nits que jo passava hores i més hores sense poder dormir. Tot el que ens anava passant anava transformant-me. Hi havia moments que pensava que tot passaria com un mal somni, però en molts d'altres, la sang em bullia i mentalment feia llista de tots els que em carregaria. Al final, em venien ganes de riure: si algun dia em podia carregar a tots els de la llista, en quedariem molt pocs al Poble.

Amb el pare no en parlàvem de tot això, però un dia vaig atrapar-lo netejant la vella escopeta de caça.

- Què feu?

- La greixo i netejo per endreçar-la, no vull que es faci malbé. Potser algun dia haurem de necessitar-la.

19.- UN ALTRE COP A LA CASERNA

- No voy a tener mucha paciencia contigo.

Van ser les primeres paraules que va dir-me el Sergent de la Guàrdia Civil, quan el guàrdia de la porta va fer-me passar al seu despatx. La instrucció militar que ens feien fer el diumenge al matí la dirigia un guàrdia civil jove anomenat Ramón Gómez. Dintre del que cabia i sempre tenint en compte els moments que passàvem, a Ramón Gómez se'l podia considerar una bona persona. Almenys no volia fer distincions entre els anomenats rojos i blaus i per mi això ja era una bona nota. El sergent va cridar el guàrdia de la porta.

- A sus órdenes mi sargento - va posar-se tot quadrat i va saludar militarment.

- Llama al guardia Ramón Gómez.

Jo m'estava dret al mig del despatx, ja que ningú m'havia convidat a seure.

Al cap de pocs moments va presentar-se en Ramón, fent la mateixa comèdia que havia fet feia pocs moments el guàrdia de la porta.

- Este sujeto creo que lo tienes en tu pelotón de instrucción, verdad?

- Sí, mi sargento.

- Siéntate Ramón.

Ho vaig entendre molt bé, el que el sergent pretenia. Vaig continuar dret al bell mig del despatx. El sergent esperava que jo també m'assegués en una cadira que havia quedat buida i així tenir excusa per clavar-me un bon escàndol i potser alguna bofetada. Jo ja començava de conèixer la classe de gent amb què tractava. No va pas tenir motiu i jo per la meva part tampoc no li donaria.

- Este sujeto ha faltado al respeto al señor Alcalde.

Quina barra! Quin cabrò! Quin cristià! Ara sí que era conscient que aquest ximple tenia por de mi. Ell era conscient que ens feia una mala feina i tenia por de les represàlies. Dintre dels meus problemes que ell ens creava, com m'inflava, jo.

- Como se porta en el pelotón?

- Referente a lo que yo le mando, bien.

Gràcies Ramón, vaig dir per dintre meu.

- Pues voy a dejarlo en tus manos. Pero te advierto que es un rojo, comunista y separatista. No obstante, no entiendo por qué no lo meten en chirona. No sé, pero creo que hay algún cura por medio.

Tot seguit vaig pensar en Mossèn Miquel i segur que no m'equivocava.

- Tienes algún familiar sacerdote?

- No, no señor.

En Ramon es va aixecar i girant-se cap on era jo va cridar:

- Firmes!

Vaig posar-me en aquesta posició, encara que els talons no van fer gens de soroll. Jo anava amb espadenyes.

- No creo que tenga problemas con él.

En Ramón Gómez es va aixecar del seu seient, perquè ja s'havia tornat a seure, va agafar un fuet que hi havia sobre la taula i va acostar-se on era jo. Poc a poc, donava voltes en cercle al meu voltant, mentre deia:

- A partir de este momento tendrás que pedirme permiso hasta para ir a mear. Vamos a pasarlo bien. A las buenas o a las malas. Creo que no tendré que usar esto - i va mostrar el fuet, - pero si es necesario, no dudes que lo usaré. No lo olvides.

El sergent es va aixecar i va dir:

- Creo que este problema puedes solucionarlo muy bien tú. Lo dejo en tus manos. Las notas del Ayuntamiento están sobre la mesa.

Va sortir i jo em vaig quedar sol amb en Ramón Gómez.

- Siéntate. Tenemos que hablar. Creo que no tendremos problemas, sé que no eres tonto. Ya hace bastante tiempo que nos tratamos y nos conocemos bastante bien. Además todas las de perder las tienes tú y quiero que seas consciente desde un principio de ello. No me interesa en absoluto nada de lo que puedas haber hecho antes del 28 de enero. Lo que quiero saber es todo lo que te ha pasado durante estos últimos cinco meses.

Vaig començar a contar-li tot el que a mi em va semblar que podia tenir interès. En fi, vaig contar-li tot el que, com ell demanava, m'havia passat durant els darrers temps.

La meva xerrada va durar més de dues hores. Vaig procurar no parlar mai de res que pogués fer referència a tercers persones. Era molt conscient de no voler comprometre ningú. Si en algun moment jo m'allunyava del tema ell m'ho recordava i jo tornava al que interessava. A la fi en Ramón va comentar:

- Odios personales. Afán de dinero y muy mala leche. Bien, de qué vivís tu padre y tu?

Li vaig explicar tots els ingressos que teníem.

- Yo creo que tendréis que buscar algo para poder subsistir. La vida está mal en todas partes, pero en este Pueblo difícil os va a ser.

- Qué me aconsejas Ramón? Que nos marchemos del Pueblo? Esto es lo que quieren las autoridades.

- No sé, no sé. De momento, tenemos que ser amigos. Me sabe mal que se ensañen contigo. Yo, aunque mayor que tú, también soy joven.

Es va posar a riure amb una rialla que sempre resultava molt simpàtica en ell i va dir-me:

- Tenemos que jodernos a todas las chicas guapas de la comarca.

- Yo no, Ramón, ya te he dicho como estoy de dinero.

- Si vienes conmigo, y vendrás, no pagarás entradas ni consumiciones en ninguna parte.

Tot el que ell em deia no ho veia pas clar, però de moment era la primera persona, de tots els invasors, que em tractava bé.

Va posar-se en plà seriós i ara una cosa, ara una altra, va deixar-me entreveure quina havia de ser la meva posició a partir d'aquells moments. Quan ja acabava va ser amb un recordatori:

- Dentro de pocos días vendrá a Barcelona el Ministro de Asuntos Exteriores de Italia. Creo que será el diez de este mes de julio. Sé que se proyecta hacer un gran recibimiento al Conde Ciano. Se celebrará un gran desfile organizado por Falange y tendrán que ir de toda Cataluña. Quieren que este desfile tenga eco en toda España. Todos los jóvenes que hacéis la instrucción tendréis que ir. También vendrán muchas chicas. Quiero que actúes junto a tus amigos para que no tengamos problemas en el reclutamiento. No obstante, espera que Bosch y Casas te den órdenes.

Mañana os repartiran camisas y boinas a todos los que no las tenéis.

- Pero si lo más probable será que el día diez trabajemos en la fábrica.

- No te preocupes, os pagarán el jornal.

Va canviar de tema. Va tornar la conversa enrera per parlar-me de l'alcalde. Va ser llavors que agafant els papers que el sargent havia deixat sobre de la taula va dir:

- Si yo fuese el jefe pronto lo tendría todo solucionado. No obstante, no tengas miedo. Hablaré con el sargento y creo que no va a pasar nada. Por tu parte, pon voluntad y deja a un lado ideas y política que sólo te acarrearán disgustos.

I encara va afegir:

- Me dicen que eres rojo y tú parece que quieres hacerte el héroe. Olvidas que eres de los que habéis perdido la guerra. Qué quieres, que te metan en la cárcel? No hombre, no, déjate de sentimentalismos inútiles y afronta la realidad. Este Régimen va a durar más que tu vida, suponiendo que vivas hasta el año dos mil. Créeme, dedícate a pasarlo lo mejor posible.

En aquells moments jo ja veia que en Ramón tenia raó. En la meua vida sols quedaven dues solucions: marxar del Poble, però molt lluny d'ell, o quedar-nos i viure barrejats amb els vencedors.

El vespre vaig explicar-ho al pare. Quan el vaig posar en l'alternativa i possibilitat de marxar del Poble va posar el crit al cel

- Som tant ciutadans d'aquest Poble com el que més. Jo no marxaré, passi el que passi i peti qui peti.

L'endemà i els dies successius hi va haver un gran enrenou a tot el Poble. Es feia una gran propaganda perquè la gent anés a la magna manifestació que havia de celebrar-se a Barcelona el dia 10 d'aquell mes de juliol.

Com que en Ramón ja m'havia posat en antecedents jo feia el paper de ximple amb tothom, inclús amb els amics. Feia veure que no sabia pas res, esperant que m'avisessin oficialment.

I així va ser. Un d'aquells dies em va cridar en Bosch, però va fer-ho amb molta mà esquerra i diplomàcia.

- M'havia oblidat de dir-t'ho. Demà passat hem d'anar a Barcelona a fer una desfilada.

- I què celebren?

- Celebrem - i va recalcar la paraula.

- Bé, doncs què és el que hem de celebrar?

- Vindrà el Conde Ciano. Imagina't, el Ministre d'Afers Estrangers de la nació més amiga d'Espanya.

- Com ho farem per disculpar-nos a la fàbrica?

- També vindrà l'amo. Ja m'ha dit que a tots els que hi aniran se'ls abonarà el jornal del dia.

Va abaixar la veu com el que vol dir un secret i va continuar:

- Sé que tindrà molt en compte tots els que us allisteu voluntàriament.

Com que jo recordava molt bé el que va dir-me en Ramón, vaig dir amb tota la hipocresia:

- Ja podeu apuntar-me ara mateix.

No sé si en Casas ens escoltava darrera la porta, o va ser casualitat, però va entrar amb un paquet tot dient:

- Toma, aquí tienes una camisa y una boina. La camisa es un 38 y creo que te irá bien. La boina, si no te va bien, ya te la cambiarás con otro.

Aquest ximple, català i fill de pares catalans, parlant la llengua dels invasors, del Imperio, com deien ells.

En Casas va sortir del despatx i en Bosch va enfocar l'assumpte pel camí dret.

- L'alcalde m'ha dit que l'altre dia el vas amenaçar, és veritat?

- Jo no recordo tot el que li vaig dir, però, si ell ho diu, segurament és veritat. Les paraules d'ell sempre seran més cregudes que les meves.

- Quin orgull més maleït portes dintre, xicot!

- És desconfiança, Bosch. De tot arreu em vénen clatellots.

- Vols dir que fas quelcom per evitar-ho? Jo crec que no!

- Ja sabeu que ens estan posant al pacte de la fam? No us ho han dit això?

- El que jo sé, per les averiguacions que he fet, és que l'alcalde i el teu pare es porten alguna cosa de temps enrera.

- Potser sí, i ara, com que pot fer tot el que ell vol, tira al dret.

- És veritat que no fa pas molts anys el teu pare entrava a casa d'ell com a la seva pròpia?

- Sí, de la porta de baix teníem una clau a casa. Eren temps en què la millor terra de la propietat la conreava el pare a parceria.

- Segons tinc entès sense papers, i, per acabar-ho d'adobar el teu pare es fa de la Unió de Rabassaires. No n'hi ha prou d'això que tu et fas del partit Comunista.

- No, Bosch, de les J.S.U.C. - vaig dir jo per frenar una mica.

- Que n'ets d'innocent, és el mateix.

Jo amb tota la hipocresia em feia l'ignorant, però és que ell era molt burro en política.

- Doncs que volieu que em fes llibertari de la F.A.I.?

- Ni dels uns ni dels altres, no veus el que he fet jo?

- Vós en política sou dels que sempre guanyen. Però si un dia això canvia, com ho fareu?

- Jo sempre he estat de dretes, i no oblidis que això està arreglat per, al menys, cent anys.

Era una consigna, o seria una realitat, però tots deien el mateix.

- Potser sí, - vaig dir jo girant el tema, perquè no m'interessava el caire que agafava la conversa, i afegint: - Bé, com organitzarem el viatge a Barcelona?

- Així m'agrada, home. Hem de procurar que sigui sonat aquest viatge. Procura que tots els teus amics s'allistin voluntàriament sense haver de fer-los pressió.

- Jo ho faré així, tal com em dieu.

- M'ha dit en Ramón que ets un bon xicot. Diu que li has promès que ara, a més, seràs un bon falangista.

- Com voleu que sigui dels vostres si no tindrem res per menjar dintre de pocs mesos?

- Si tú et portes bé, jo faré tot el que bonament pugui per vosaltres. A més, poc a poc, tot anirà arreglant-se amb l'ajuda de Déu.

Eren uns grans pocavergonyes. Invocaven a Déu en tot moment i en nom d'Ell robaven, empresonaven i mataven. Com recordava la mare quan em deia: "No et fïis d'aquesta gent, porten una creu en una mà i un sabre a l'altra".

L'endemà, en la trobada que teníem cada dia amb en Ramón, aquest xicot va felicitar-me, ja que en Bosch li havia explicat la nostra conversa i considerava molt positiva la meva posició. També va comprendre molt bé, perquè era ell que m'havia aconsellat, l'actitud hipòcrita que jo feia servir.

- Creo que actúas bien. Ya se que no puedes borrar la mala imagen de tu pasado, y menos en un pueblo donde todos os conoceis, pero tienes que actuar con mucha mano izquierda. No olvides que hace unos días han sido detenidos y encarcelados dos antiguos amigos tuyos. Sabes que tu nombre consta en la misma denuncia?

- Sí, aunque no podía asegurarlo, estaba casi seguro de ello.

- Ya ves que es mucha la confianza que tengo contigo. Espero que me correspondas.

20.- ELS MÉS BONS COMPANYS SÓN DETINGUTS

Ja feia alguns dies que els amics Robert i Solanic havien tornat dels camps de concentració respectius.

Quan vaig saber que aquests amics eren al Poble, vaig anar a casa seva a visitar-los. Amb la família Robert hi tenia un deute moral des de la mort de la meva mare. Però tant l'un com l'altre eren antics companys J.S.U.C. i jo que tanta correspondència havia tingut amb ells quan eren a les trinxeres, tenia l'obligació, afrontant tots els perills, de visitar-los. Almenys això era el que jo creia.

Va ser una visita molt curta. Tots dos van coincidir en què havíem de deixar la nostra amistat i companyerisme. Vaig deduir que entre ells dos ja s'havien posat d'acord abans de la meva visita. No van par haver de repetir-m'ho dues vegades. Ells tenien tanta por com jo mateix. No vaig visitar-los més a casa seva.

Van seguir el curs normal que seguien molts. Uns quants dies a casa, la crida de les autoritats, la declaració oportuna (en aquest cas va ser a la caserna de la guàrdia civil) i una detenció d'un parell de dies al calabós del Poble. Temps just per cursar degudament les denúncies i passats aquests tràmits, la conducció a la presó de Manresa.

En Ramón Gómez va haver d'intervenir, primer en les declaracions d'aquests xicots, i més tard en la conducció a Manresa.

El dia abans de portar-los a Manresa, en Ramón Gómez em va dir:

- Mañana, con los autobuses de las nueve de la mañana, yo y otro compañero, hemos de conducir a tus amigos a la cárcel de Manresa. Las Órdenes son tajantes, tienen que cruzar el Pueblo esposados. Los denunciantes lo exigen así.

No en tenien pas prou amb fer-los tancar. Volien fer-los passar pel carrer com lladres de camí ral.

- Quisiera ir a despedirlos. Lo toleraríais?

- No comentes esto con nadie. Yo no puedo darte permiso, pero puedo hacerme el tonto. No obstante, si algo sale mal el responsable siempre serás tú - afegint: - Yo, como Pilatos.

L'endemà al matí a les vuit jo ja era a la vista de la porta de la presó esperant-me.

Quan feia poc que, fent-me el ximple, passejava per la plaça, van aparèixer en Ramón Gómez i un altre company seu. Tot seguit vaig comprovar que era en Ramón el que portava la cartera negra en bandolera, senyal evident que era ell el cap de la parella.

Van entrar a buscar l'agutzil perquè obrís la presó i tal com ja m'havia dit el dia abans, els va posar les manilles, una a la munyeca d'en Robert i l'altra a la munyeca d'en Solanic. Així els dos quedaven lligats mútuament.

Quan van ser al carrer jo m'hi vaig acostar i situant-me entremig dels dos vaig posar una mà sobre l'espatlla de cada un. La intenció era que la gent que trobàvem notés el menys possible que anaven lligats. En Ramón ho va comprendre i dissimulava fent veure que no s'adonava de res.

En Robert va dir-me mentre caminavem:

- Has fet bé de venir. No hem pogut parlar amb ningú des de què ens van detenir. Hem vist la denúncia i puc assegurar-te que tu també hi ets. Procura per tots els medis fer saber al company Comas que ell també hi és, acusat pel mateix que nosaltres. Que si el deixen anar del camp de concentració, no vingui al Poble, ja que, si ve, el detindran. A tu no et detenen perquè mossèn Miquel t'ajuda.

Va callar un moment i va preguntar:

- Sou família amb aquest capellà?

- No. Crec que em protegeix perquè jo, durant la guerra, sabia on era amagat i no vaig denunciar-lo.

- Ja m'han dit que et portes una conxorxa amb tots aquests feixistes!

- T'han enganyat. Només miro de no venir a la presó, però procuro no anar-me'n de la llengua ni fer mal a ningú.

- Més o menys ja m'ha dit el meu pare al preu que pagueu la vostra llibertat. Recorda bé el que t'he dit per en Comas.

- Ho faré, no en dubtis pas, costi el que costi.

Va arribar l'autobús, van pujar-hi i se'ls van endur. No en vaig veure cap més fins set anys més tard. Set anys de martiri a la presó!

Molta gent van creure que jo anava detingut amb ells. Jo notava que molta gent quan em trobava, durant aquells dies, quedava estranyada. Algú va dir-me sense embuts que ja em feien a la presó.

Quan vaig ser sol a casa i reflexionant vaig recordar que en Comas era nebot d'en Pujolàs, llavors tinent d'alcalde de l'ajuntament del Poble. Això el va salvar de la presó, però van retenir-lo tot el que van poder al camp de concentració i més tard al batalló de treballadors. Entre tot això i el servei militar també hi va passar set anys.

Les autoritats no m'oblidaven pas i aprofitaven totes les ocasions que podien per recordar-me el perill que mai no m'abandonaria: la presó.